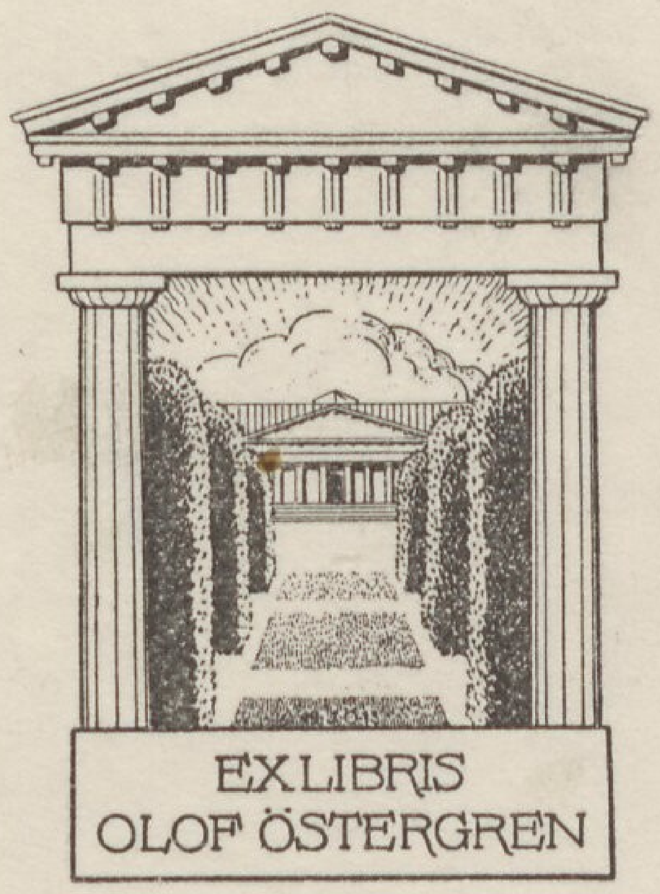
BOKTRYCKERI-KALENDER 1904

KERI
DER

EX LIBRIS
OLOF ÖSTERGREN

BOKTRYCKERI-KALENDER

1904

BOKTRYCKERI-KALENDER 1904

Under medverkan af framstående fackmän utgifven af

WALD. ZACHRISSON

Denna årgång utgifves till förmån för en fackskola för bokindustri i Göteborg

11:te årgången

FÖRORD

De tre senaste Boktryckerikalendrarne ha utkommit som dubbelårgångar. Skälet, som föranledt utgifvaren att denna gång göra en afvikelse från nämnda regel, är närmast en önskan att söka befordra bildandet af en fackskola för bokindustri i Göteborg, för hvilken redan förarbeten gjorts. Fackskolefrågan är fortfarande "brännande" och förr än denna på ett klokt och insiktsfullt sätt är ordnad i vårt land, torde man icke kunna tala om boktryckarkonstens höjande öfver hela linjen. Att här uppställa något program för en fackskola torde föra oss för långt. I detta fall hänvisa vi till föregående årgångar af Kalendern. Det enklaste programmet är emellertid det bästa. Lefvande intresse och goda, teoretiska såväl som praktiska fackkunskaper hos några få personer, se där allt som behöfves för undervisningen i en verkligt gagnande fackskola. Här om någonsin har det gamla ordspråket: "Ju flere kockar, ju sämre soppa" sitt berättigande, ty vi äro i allmänhet i vårt land allt för benägna att tynga ned en enkel sak med allt för mycket embarras, såsom månghöfdade styrelser, långrandiga stadganden och reglementen m. m., då förtro-

ende till några få män med ansvarskänsla skulle varit just det rätta.

Som ett tecken till lifaktighet på bokindustriens område må de många utställningarne under 1904 anföras. Den mest intressanta och lärorika måste "utställning af den moderna boken" i Antwerpen anses, anordnad som den var i det vördnadsbjudande Plantin-Moretus-Museet efter mönster af Göteborgsutställningen 1900. Bibliotekarien, Herr Emm. de Bom har skrifvit en liflig skildring öfver denna utställning och ställt fotografier till vårt förfogande, hvarför vi här uttala vår stora tacksamhet. Visserligen har redan i Boktryckeri-Kalendern för 1895 en illustrerad skildring af Plantin-Museet varit införd, men utgifvaren har dock funnit det lämpligt att äfven nu införa några afbildningar af detta ståtliga boktryckarehem.

Förutom den stora S:t Louis-utställningen var jämväl i London, i Agricultural Hall, anordnad en stor utställning, egentligen en "great show" — en jättemaskinmarknad, der man om man hade tur kunde finna, undanstucken å ett galleri, en ofantligt intressant utställning: de romerska typernas (ej att förstå den romanska stilens) utveckling ifrån den första i Italien framställda antikvastilen allt intill de i våra dagar tryckta venetianska renässansböckerna såsom Morris Troy-stil, Valepress m. fl. stilar, slutande med Cobden-Sandersons stil, direkt skuren efter Jensens (se förra årgången af Boktryckeri-Kalendern sid. 120—121).

I Berlin har vår värderade medarbetare från årg. 1900—1901 Herr D:r Peter Jessen anordnat en utställning: "Die Kunst im neueren Buchdruck", hvilken är öppen t. o. m. Januari 1905.

Till Herr Friherre Per Hierta, som i år fortsatt sin i förra årgången började, intressanta artikel och välvilligt lofvat

återkomma nästa årgång, samt till öfriga medarbetare uttalar jag här mitt uppriktiga tack.

Som ett stort framsteg på reproduktions-teknikens område må hänvisas till illustrationerna i artikeln om Antwerpen-utställningen och till några illustrationer i artikeln om Chiswick Press. Dessa illustrationer äro framställda i ett maner, liknande mezzo-tinto-gravyr, hvilket gifver bilden en större omväxling af skuggor, mellantoner och dagrar utan hårda streck eller rutor, hvarför effekten blir mjukare och mera plastisk. Tryckningen försiggår medelst tvenne klichéer och i tvenne olika färger.

Den dekorativa utstyrseln af Kalendern har i år anförtrotts artisten, Fröken I. Christofferson.

Göteborg 12 December 1904

WALD. ZACHRISSON

INNEHÅLLS-FÖRTECKNING

BOKTRYCKERIKONSTENS UPPFINNING OCH GULDÅLDER

Sammandrag efter senaste forskningar

Bland de arbetare i Fusts tryckeri, som vid Mainz' plundring 1462 skingrades för att göra sin underbara konst fruktbärande, har ingen gjort en sådan insats i vetenskapshistorien som Conrad Sweynheym och Arnold Pannartz, hvilka först af alla sökte sig väg öfver alperna till Italien, sagolandet, som i så många århundraden hägrat för barbarerna som jordens paradis och segrarens lön.

Oaktadt detta veta vi föga om de båda tyskarna, ej ens om de voro de mest bildade förmännen bland en liten skara arbetare, eller om de verkligen ensamma hafva mäktat utföra den stolta rad af folianter, som gått till eftervärlden med deras namn. Omkring 1464 synas de på sin resa hafva stannat i det gamla benedictinerklostret i Subiaco nära Rom och utgåfvo här under följande år det första daterade tryckverket från Italien, Kyrkofadern Lactantius' "De divinis institutionibus". Stilen är en icke vidare elegant gotik med romanska initialer, men dessutom innehåller verket icke få stycken på grekiska, som tydligen äro tryckta med typer (ej träsnitt), och häri hafva Sweynheym och Pannartz aflagt ett mästerprof, ty denna stil är mycket lyckad och uttrycksfull. Efter ett par års

arbete i Subiaco beslöto de att flytta sin verksamhet till Rom.

De kommo i en lycklig stund. Tio år förut hade Mohammed II planterat halfmånen på ruinerna af Byzantions käjsarborg, och därför befunno sig vid påfvens hof en stor del af de öfverlefvande af den lärdomsaristokrati, som trots allt icke utdött i det östromerska riket. Vi torde knappt kunna öfverskatta betydelsen af det inflytande, som dessa greker, bärare af en måhända dödsmärkt, men dock ideel kultur, utöfvade bland Italiens lärde. Allt för länge hade vetenskapen i västerlandet varit skolastik, och mänsklighetens lifssyn svängt mellan klosteraskes och orgie; men omvärderingen kom genom återuppståndelsen af antikens harmoniska skönhetsvärld, och den kraftigaste häfstången härför blef Gutenbergs konst. Redan i slutet af 1467 fingo Sweynheym och Pannartz sitt tryckeri i Rom i ordning, i det än i dag kvarstående palazzo Massimi, hvars ägare med en välvilja, som de båda främlingarne i nästan alla sina verk tacksamt erkänna, för dem upplåtit. I fig. 23 se vi en sida ur ett af firmans äldsta och på samma gång mest storartade verk, den första daterade upplagan af Hieronymi skrifter, slutad 13 dec. 1468. De grekiska typerna från Subiaco gå här igen, men i stället för gotiken i latinet finna vi nu för första gången en stil af rent romansk typ. Tydligen kunna vi icke betrakta den som en ny uppfinning af Sweynheym, utan han torde helt enkelt hafva skurit den efter mönster af någon i Italien förekommande skrifstil, som bättre än de germanska bibehållit sina enkla, klassiska drag; men det var i alla händelser ett af de viktigaste framsteg, som efter Gutenberg blifvit gjorda i den nya konsten. Naturligtvis visar stilen många spår af att vara ett första försök. Det lilla

est οτι συ οθεοσ αρτιλιπτωρ μου ει id estqa tu deus susceptor meus es. et sciendú φ in hebreo. nec es est scriptú: nec tu. & apud. lxx. solos inuenies. In ipso. Deus meus uolútas eius pueniet me. Pro quo í greco scriptú est οθεοσ μου το ελεοσ αυτου προφθεσει με id est deus meus misericordia eius pueniet me. quod et uenus est. Sed in hebreo scriptú é: dei mei misericordia pueniet me. In eodé. Deus ostédet mihi inter inimicos meos pro quo in greco positú est οθεοσ μου δειξει μοι εν τοισ εχθροισ μου. id est deus meus ostendet mihi inimicas meis. sed meus additum est. In eodé. Ne occidas eos: nequádo obliuiscátur populú tuú pro quo in greco scriptú est μη ποτε επιλαθωνται του νομου σου. id est nequádo obliuiscantur legis tue. Sed in. lxx. & in hebreo nó habet puopuli tui. sed populi mei. Et a nobis ita uersum est. In eodé Et sciant quia dominus dominabit Iacob: finium terre pro quo in greco scriptú est και γνωσονται οτι οθεοσ δεσποζει του ιακωβ και των περατων τησ γησ. id est & noscent: quoniá deus dominabit Iacob & finiú terre. Sed et cóiunctio addita est. & ordo est. Scient quia deus dominabitur Iacob finiú terre. In Quinquagesimo. Quis deducet me in ciuitaté munitá. qs deducet me usq: in idumeam. Pro quo habet in greco η τισ οδηγησει με id est aut qs deducet me. sed superfluú est aut. In sexagesimo. Quoniam tu deus meus exaudisti orationé meam. Pro quo legitur in greco οτι συ οθεοσ ει σηκουσασ των ευχων μου. id est qa tu deus exaudisti orationé meam. quod non habetur in hebreo. nec in. lxx. interpretibus. et in latino additum est. In eodem. Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi. Pro quo in greco sic ουτωσ ψαλω τω ονοματι σου εισ τουσ αιωνασ. id est sic psallam nomini tuo in secula. et in hebreo semel habet. lamech. i. in eternum. In sexagesimo primo. Quia deus adiutor noster in eternum. Pro quo in greco est οτι οθεοσ βοηθοσ υμων. id est quia deus adiutor uester. ergo in eternú obelus est. In sexagesimo secundo. Sitiuit tibi anima mea pro quo í greco sic. εδιψησεσε η ψυχη μου. idest Sitiuit te anima mea. Sed in hebreo non habetur atcha quot significat te. sed lach quod ostendit tibi quod et omnes interpretes transtulerunt. Ergo secundum lingue interpretationem uersum é in latinú. In sexagesimo tertio. Sagitte paruulorú facte sunt plage eorú. Pro quo í greco βελοσ νηπιων εγενηθησαν αι πληγαι αυτων id é sagitta puulorum facte sunt plage eorum. Sed si sic dicamus: nó resonat in latinum sagitta facte súc plage. Pro quo melius habetur in hebreo. Percutiet eos deus iaculo repentino. & inferent plage eorú. In sexagesimo quarto. Qui cóturbas profúdú maris: et cóturbas sonú fluctuú eius. in greco ο συν ταρασσων το κυτοσ τησ θαλασσησ ηχουσ κυματων αυτησ. id est q cóturbas profundú maris. sonú fluctuú eius. & est additú: quis sustinebit. quod superfluú est. subauditur enim qui cóturbas sonú fluctuú eius In eodem. Parasti cibú illorú quoniá ita est preparatio eius. et dicitis φ in greco nó sit eius οτι ουτωσ η ετοιμασια id est quoniá ita preparatio cú in hebreo lechina manifeste prepationem eius significet. Eius autem id est terre: de qua supradixerat. Visitasti terrá. et inebriasti eá. In sexagesimo quíto. Holocausta medullata offerá tibi cum incéso arietú. Pro quo dicitis inuenisse uos μετα θυμιαματοσ και κριων id est cum incenso & arietibus. sed male in hebreo aút scriptú est
quod interpretatur μετα θυμιαματοσ των κριων id est cum incenso arietú. In eodem. Propterea exaudiuit deus. Pro quo in greco inuenisse uos dicitis δια τουτο εισηκουσε μου οθεοσ προσεσχε τη φωνη τησ δεησεωσ μου. id est propterea exaudiuit me deus. intendit uoci deprecationis mee. quod superfluú est. et minus est: & cóiunctio. In sexagesimo septimo. Exultate in conspectu eius. Pro quo in greco

Fig. 23. Ur Hieronymus' skrifter, tryckta i Rom af Conr. Sweynheym och Arnold Pannartz 1468

a är t. ex. misslyckadt, x är fortfarande gotiskt, i saknar alltid punkt, t är för litet och verkar otydligt, s är alltid långt, äfven i slutet af ord — men i alla fall, hvilket lugnt och ståtligt intryck gör icke ett uppslag ur ett sådant verk!

I en af tidens förnämste lärde, biskopen af Aleria, Johannes Andreæ hade Sweynheym och Pannartz lyckats att finna en korrektor med de grundligaste litteraturkunskaper, och deras förlag under de åtta åren 1465—1473 visar en rad "standard works", hvarmed ingen annan firma kan täfla. Första upplagorna af Livius, Virgilius, Cæsar, många verk af Cicero, Gellius, Apuleius, Strabo, Lucanus, antagligen Ovidius, Augustinus, Lactantius, Hieronymus — det är eget att jämföra detta med de stora samtida tyska förläggarne Schoeffers, Mentelins, Eggesteins, Kobergers nu oläsbara volymer. Emellertid synes den ekonomiska sidan af de två mästarnes verksamhet ej hafva motsvarat deras förhoppningar, ty 1472 klaga de bittert i en inlaga till påfven öfver sitt armod, och nästa år lämnade Sweynheym tryckeriet för att ägna sig åt kopparstickskonsten. I den nämnda inlagan till påfven förefinnes en ytterst intressant och värdefull förlagskatalog öfver firmans samtliga tryck, hvarur bland annat framgår, att upplagornas vanliga storlek var 275 ex. Pannartz fortsatte, delvis med nya stilar, ensam några år, men omkring 1476 torde redan båda kamraterna hafva aflidit.

I alla händelser öfvade de ett märkvärdigt bestämmande inflytande på hela den äldre romerska typografien, ty hos alla de stora boktryckarne i den eviga staden återfinner man som genomgående släktdrag en egendomligt stel antikvatyp, som genast skiljer sig från de mjuka och eleganta former, med hvilka norra Italiens större mästare förnöja betraktaren.

Roms andre tryckare, Ulrich Hahn, eller Gallus, som han oftast kallade sig (med tillägg att han härstammade från Ingolstadt och var borgare i Wien), utgaf sitt äldsta daterade verk den sista dec. 1467, och det är alltså ej alldeles uteslutet, att han kan hafva börjat sin verksamhet i staden något före Sweynheym. Den nämnda boken, Gallus' beskyddare, kardinal Torqvemadas betraktelser, är tryckt med stora gotiska typer och har en hel serie rätt märkliga träsnitt — det första försöket i denna väg, sedan Pfister i Bamberg 1462 slutade att trycka.

Följande år, 1468, se vi redan Gallus använda en rent romansk typsort. Den är ytterst lik den stil, som visas i fig. 24, dock ej identisk; men äfven detta odaterade, ståtliga tryckverk anses nu stamma från Gallus' verkstad och antagligen vara hans första försök. Knappt någon annan i Italien tryckt bok verkar så genomgående uråldrig som denna. Äfven där förekomma en del grekiska typer, som dock äro alldeles misslyckade. I många af Gallus' verk blandade han utan vidare romanska och gotiska typer om hvarandra, med en för de äldre tryckarne ovanlig oförmåga att se hvilket oroligt intryck, som däraf följer — så t. ex. i Torqvemadas utläggning af psaltaren af 1470, där de första orden i hvar psalm och en del versaler äro satta med stor missaltyp, under det texten för öfrigt är romansk, och i hans många juridiska verk, där texten har den ena och förklaringen den andra typsorten.

Vi nämnde nyss, att Sweynheym 1473 upphörde att trycka för att ägna sig åt den unga, enligt det allmännaste antagandet af Maso Finiguerra först pröfvade kopparstickskonsten, och det som lockade honom var försöket att trycka en Ptolemæus, med de stora dithörande kartorna. Han fick dock ej se sitt verk färdigt, utan afslu-

tades det efter hans död af en annan, för öfrigt okänd tysk, Arnold Bucking, 1478. Kartorna, fig. 25, äro fullständiga konstverk; länge oöfverträffade, bilda de ett präktigt minnesmärke öfver den mångsidige mannens företagsamhet.

Omkring 1470 se vi flera andra romerska tryckerier i verksamhet. Ett af dem tillhörde Joh. Phil. de Lignamine, väl den förste italienaren i facket, ett annat Georg Lauer från Würzburg. Vanligen brukar antagas, att denne siste tryckte i St. Eusebii kloster, men detta torde bero på ett gammalt missförstånd, och klostertryckeriets föreståndare lär förbli okänd — ett mycket vanligt fall för öfrigt, som äfven gäller t. ex. de stora klosterverkstäderna i Bruxelles, Marienthal och Rostock. I fig. 26 hafva vi prof på ett tryck från St. Eusebius; det synes tydligt vara ett första försök, med sina ojämna och krokiga rader. En uteglömd mening har korrektorn helt enkelt satt till i nedre margen — ett mer än ovanligt fall!

Fig. 27 visar ett vackert stilprof från en annan berömd verkstad, tillhörig Adam Rot från Metz. Hans arbeten måtte hafva utkommit i ovanligt små upplagor, ty de höra numera alla till de större sällsyntheterna. Mot slutet af århundradet och än mer på 1500-talet blefvo de romerska trycken allt mindre tillfredsställande både hvad stilar och papper angår; af de många tryckarne förtjäna knappt andra att nämnas än Eucharius Silber från Würzburg och Stephan Guillereti från Lothringen, som åtminstone försökte hålla traditionerna uppe. Den förre har ett visst intresse för oss i Sverige därigenom, att han utgaf första latinska upplagan af Brigittas Onus Mundi samt en liten ytterst märklig bok om den heliga Katarinas kanonisation, som i det längsta lyckats undgå alla svenska

bibliografer. Guilleretis namn är fäst vid den viktiga och vackra första, så godt sig göra låter fullständiga, upplagan af Tacitus, som utkom 1515.

För bokutsmyckning med illustrationer, randlister och dylikt, hvarmed de gamla trycken i så många andra städer äro så rikt försedda, hade Roms mästare en bestämd motvilja. Det torde också ej finnas exempel på någon annan viktig tryckort, där illustrationskonsten så försummades; men däremot synes illumineringskonsten hafva varit flitigt öfvad och högt uppdrifven i den eviga staden.

Då vi nu vända oss till Venedig, är det med stora anspråk på läsarens öfverseende, ty det är ej lätt att på några korta sidor sammanfatta hufvudpunkterna af det, som bör sägas angående denna i äldsta tider både kvalitativt och kvantitativt viktigaste af alla tryckorter.

På grund af ett tryckfel i en liten bok på italienska, "Decor Puellarum", har fordom Nicolaus Jenson — samme fransman, som redan omtalades i förra årgången — ansetts som Venedigs förste tryckare. Numera står dock fullt klart, att denna ära tillkommer bröderna Johann och Wendelin från Speyer, och redan i deras första verk, en 1469 daterad Cicero, se vi prof på den äldsta, verkligen mönstergilla antikvastilen. Fig. 28 är hämtad ur den följande år efter Johanns död af Wendelin ensam afslutade upplagan af Augustinus' De civitate Dei. Man behöfver blott jämföra den med någon af de i det föregående afbildade romerska trycken för att finna hvilket ofantligt framsteg ett sådant mästerverk innebär. Det är en stil så klar, jämn och redig, att i det hela föga därvid varit att ändra; — och hvad som i den vägen under de följande snart 450 åren blifvit gjordt, är också till största delen försämring. Här fordras verkligen en omvärdering, för att

ej säga "Ehrenrettung", till brödernas från Speyer förmån, ty besynnerligt nog nämnes konsekvent i boktryckarkonstens annaler Venedigs näste tryckare Jenson som den, hvilken förvärfvat sig odödlig ära genom typsnittets omgestaltning. Fig. 29 visar Jensons bästa stil, och man kan våga påstå, att om det är ett framsteg, så är det åtminstone minimalt. Därtill kommer, att vi i det följande skola blifva i tillfälle att lämna prof på tre eller fyra föga kända stilar från 1470-talet, som förtjäna betecknas som öfver all konkurrens på sitt område — och ingen af dem tillhör Jenson. Om denne sålunda i något öfverträffat bröderna från Speyer, så är det i alla fall dessa, som tagit det viktigaste steget mot idealet, och det borde aldrig glömmas. Det är rent af förargligt att se en sådan märkesman som William Morris följa den gängse fördomen och sätta Jenson och hans landsman och efterhärmare Jacobus Rubeus allra främst. Sannolikt ligger första orsaken däri, att fransmän skrifvit så mycket i ämnet och då giffvetvis velat lägga beslag på så mycken heder som möjligt för de sina.

Wendelins från Speyer verksamhet blef ej lång. Redan 1473 måste han lämna sin första tryckmateriel åt andra, och ett försök 1477 med nya, gotiska stilar lyckades ej heller. Dock hann han utgifva många präktiga verk, däribland 1470 den äldsta tryckta bok på italienska, Petrarchas sonetter, och följande år den första italienska bibeln, för öfrigt den äldsta daterade bibel på modärnt språk, samt originalupplagorna af Tacitus, Sallustius, Plautus och Martialis. 1472 använde Wendelin till en del tryck, mest teologi, också en gotisk typsort, och härvid råder det svårförklarliga förhållandet, att det synes vara samma stil, som från och med samma år användes af Johann Koel-

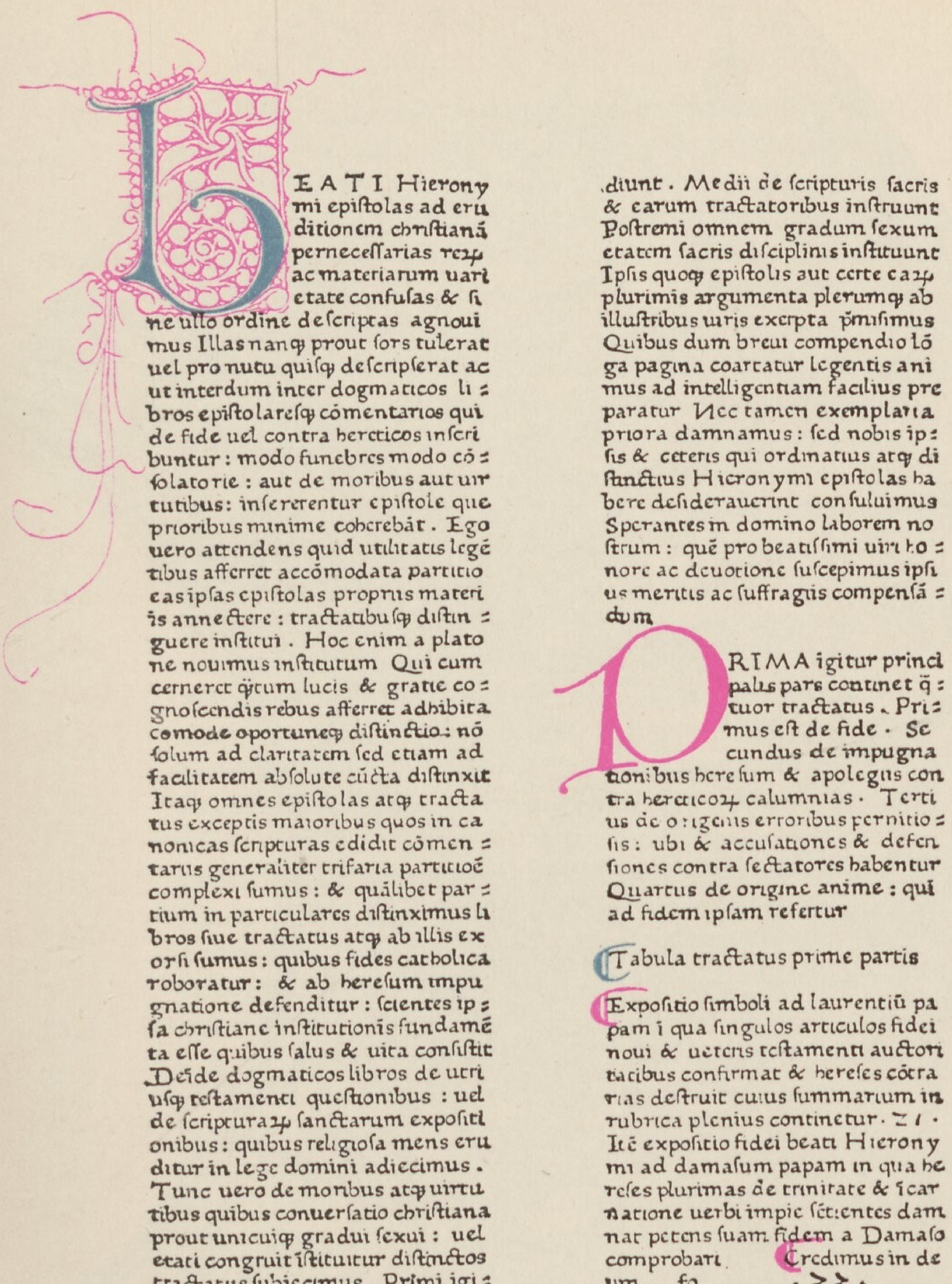

Fig. 24. Ur Hieronymus' skrifter, tryckta i Rom, antagl. af Ulrich Hahn omkr. 1467

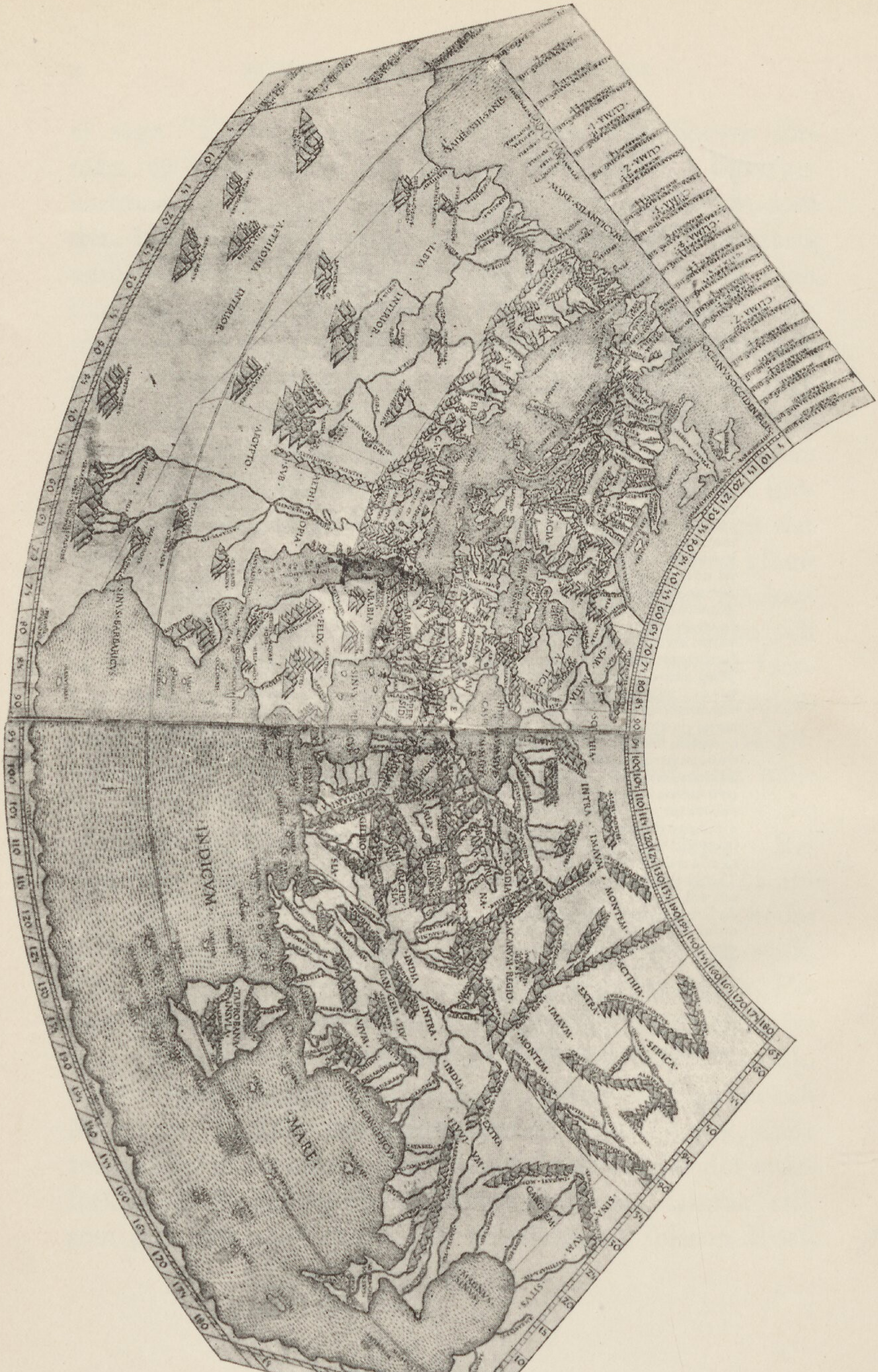

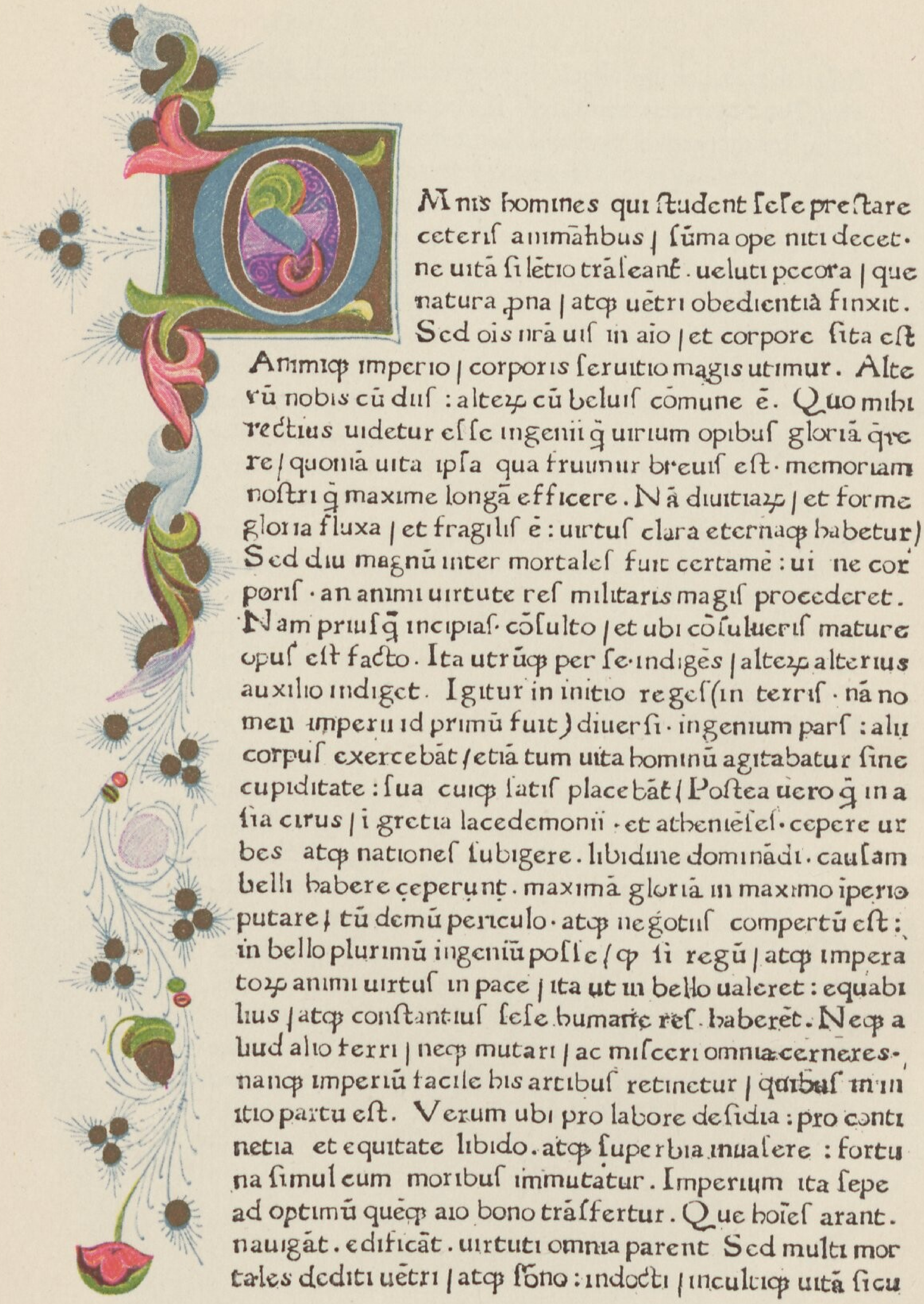
Fig. 25. Ur Ptolemæus' Cosmographia, utg. i Rom af Arnold Bucking 1478

ín faucibus diaboli nõ ẽ aliquis nisi per peccatũ mortale detẽtus. ergo Petrus peccauit mortaliter. ¶ Responsio dicẽdum: ꝙ absq; dubio Petrus peccauit mortaliter negando xp̃m. quod quidem patet ex duobus. primo quía negauit fidem christi in loco ubi pi-clitabatur: & eius confessio requirebatur. Ore enim confessio fit ad salutem ut dicitur ad romãos. x. Ex quo uidetur ꝙ sit de ne-cessitate salutis cõfessio fidei in casu p̃dicto. & precipue mẽdatiũ in his que fidei sunt p̃iculosum est scd̃m Aug. in libro de mẽdatio Secundo quia defectui confessionis & mendatio addidit p̃iurium & blasphemiam: quia ut dicitur Mathei. xxvi. Cepit detestari & iurare qa non nouisset hominẽ: que constat eẽ grauia peccata. Unde glosa dicit ibidẽ. Cepit detestari & iurare quia nõ nouisset hominem. quia perseuerare in peccato dat incrementum scelerũ. & q minima spernit cadit in maiora. ¶ Ad primũ ergo dicendũ: ꝙ surreptio dupliciter accipitur. Uno modo scd̃m ꝙ opponitur deliberationi. & sic primi motus dicuntur esse ex surreptione. sic autem Petrus ex surreptione non peccauit: quia non peccauit ex electione quasi ex certa malitia. sed ex passione timoris. talis aũt surreptio non excusat a mortali. sicut patet de incontinenti qui fornicatur: motus cõcupiscentia: cum habeat propositũ cõtinẽdi: ¶ Ad secundum dicendum: ꝙ Bernhardus improprie loquitur. & ut eius uerbum uerificetur est intelligendum de quadã dilectiõe familiaritatis quam Petrus ad xp̃m conceperat: que in eo mãsit. etiam post negatiõem. uel si intelligatur de caritate gratuita in-telligendum ꝙ non fuit extincta scd̃m predestinationẽ diuinam: que eius penitentiã p̃parabat: quis esset in se extincta scd̃m actũ.

AD secundum sic proceditur. Videtur ꝙ habere .xv.q. plures prebendas sine cura animarum absq; dispensatiõe sit peccatum mortale. quicunq; enim facit contra statutum concilii peccat mortaliter. sed qui habet plures p̃bendas facit contra sta-tutum concilii generalis. ergo peccat mortaliter. Probatio medie. distinctiõe. vii. dicitur in quodã decreto Urbani pape qđ incipit Sanctorum canon. Omnino aliquẽ intitulari in duabus ecclesiis

Alio modo scd̃m ꝙ opponit̃ electioni: & sic Petrus ex surreptione peccauit.

Fig. 26. Ur Thomas ab Aquinos "XII quodlibet", tryckt i Rom i St. Eusebii kloster omkr. 1470

OMnis homines qui ſtudent ſeſe preſtare
ceteriſ animalibus | ſūma ope niti decet ·
ne uitā ſilētio trāſeant . ueluti pecora | que
natura ꝓna | atq; uētri obedientiā finxit .
Sed oīs nrā uiſ in aīo | et corpore ſita eſt
Animiq; imperio | corporis ſeruitio magis utimur . Alte
rū nobis cū diſ : alterꝝ cū beluiſ cōmune ē . Quo mihi
rectius uidetur eſſe ingenii q̄ uirium opibuſ gloriā q̄re
re | quoniā uita ipſa qua fruimur breuiſ eſt · memoriam
noſtri q̄ maxime longā efficere . Nā diuitiarꝝ | et forme
gloria fluxa | et fragiliſ ē : uirtuſ clara eternaq; habetur |
Sed diu magnū inter mortaleſ fuit certamē : ui ne cor
poriſ · an animi uirtute reſ militaris magiſ procederet .
Nam priuſq̄ incipiaſ · cōſulto | et ubi cōſulueriſ mature
opuſ eſt facto . Ita utrūq; per ſe · indigēs | alterꝝ alterius
auxilio indiget . Igitur in initio regeſ (in terriſ · nā no
men imperii id primū fuit) diuerſi · ingenium parſ : alii
corpuſ exercebāt | etiā tum uita hominū agitabatur ſine
cupiditate : ſua cuiq; ſatiſ placebāt | Poſtea uero q̄ in a
ſia cirus | i gretia lacedemonii · et athenieſeſ · cepere ur
bes atq; nationeſ ſubigere . libidine dominādi . cauſam
belli habere ceperunt . maximā gloriā in maximo īperio
putare | tū demū periculo · atq; negotiiſ compertū eſt :
in bello plurimū ingeniū poſſe | q; ſi regū | atq; impera
torꝝ animi uirtuſ in pace | ita ut in bello ualeret : equabi
lius | atq; conſtantiuſ ſeſe humane reſ · haberēt . Neq; a
liud alio ferri | neq; mutari | ac miſceri omnia cerneres ·
namq; imperiū facile his artibuſ retinetur | quibuſ in in
itio partū eſt . Verum ubi pro labore deſidia : pro conti
netia et equitate libido . atq; ſuperbia inuaſere : fortu
na ſimul cum moribuſ immutatur . Imperium ita ſepe
ad optimū queq; aio bono trāſfertur . Que hoīeſ arant .
nauigāt . edificāt . uirtuti omnia parent Sed multi mor
tales dediti uētri | atq; ſono : indocti | incultiq; uitā ſicu

Fig. 27. Ur Sallustius, tryckt i Rom af Adam Rot omkr. 1471

NTEREA CVM ROMA GOTTHORVM IRRVP
tione agentium sub rege Alarico atq; impetu magnę cladis euersa
est : eius euersionem deorum falsorum mutorūq; cultores quos
usitato nomine paganos uocamus : in christianā religionē referre
conantes : solito acerbius & amarius deū uerꝫ blasphemare cęperūt
Vnde ego exardescens zelo domus dei : aduersus eorū blasphe⸗
mias uel errores : libros de ciuitate dei scribere īstitui . Quod opus
per aliquot annos me tenuit . eo ꝙ alia multa intercurrebāt quę
differri nō oporter& : & me prius ad soluendum occupabāt . Hoc
autē de ciuitate dei grande opus tandem . xxii . libris est termīatū
quorū quinque primi eos refellunt qui res humanas ita prospari
uolunt : ut ad hoc mutorum deorum cultum quos pagani colere
consueuerūt : necessariū esse arbitrēt̃ . et quia prohibētur : mala ista
exoriri atq; abundare contendunt . Sequētes autem quiq; aduersus
eos loquuntur : qui fatētur hęc mala nec defuisse ūq̄ nec defutura mortalibus
& ea nunc magna nunc parua : locis : tēporibus : personisq; uariari . Sed deorū
mutorum cultum quo eis sacrificatur : propter uitam post mortem futuram
esse utilem disputant . His ergo . x . libris duę istę uanę opiniones christianę
religioni aduersarię refelluntur . Sed ne quisq̄ nos aliena tantum redarguisse
non autem nostra asseruisse reprehender& : id agit pars altera operis huius :
quę . xii . libris continetur . Quanq̄ ubi opus est : & in prioribus . x . quę nostra
sunt asseramus : & in . xii . posterioribus redarguamus aduersa . Duodecī ergo
librorum sequentium primi quatuor continent exortum duarum ciuitatum
quarum est una dei altera huius mundi . Secundi quatuor excursum earum
seu procursum . Tertii uero qui & postremi : debitos fines . Ita omnes . xxii .
libri cum sint de utraque ciuitate conscripti : titulum tamen a meliore acce⸗
perunt ut de ciuitate dei potius uocarentur . In quorum decimo libro non
debuit pro miraculo poni : in Abrae sacrificio flammam cęlitus factam inter
diuisas uictimas cucurrisse : quoniam hoc illi in uisione monstratum est . In
xii . libro quod dictum est de Samuele non erat de filiis Aaron : dicendum
potius fuit : non erat filius sacerdotis . Filios quippe sacerdotum defunctis
sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit . Nam in filiis Aarō repit̃
pater Samuelis : sed sacerdos non fuit : nec ita ī filiis ut eū ipse genuerit Aarō :
sed sicut omnes illius populi dicuntur filii israel .

Cap · 1

LORIOSISSIMAM CIVITATEM DEI siue
in hoc tempoꝛꝫ cursu cū inter impios peregrinatur ex
fide uiuens : siue ī illa stabilitate sedis ęternę quā nunc
expectat per patientiam : quoadusq; iustitia conuertat̃
in iudiciū : deinceps adeptura per excellētiam uictoria
ultima et pace perfecta : hoc opere ad te instituto et mea
promissione debito : defendere aduersus eos q condi⸗
tori eius deos suos pręferūt fili carissime Marcelline
suscepi magnum opus et arduum : sed deus adiutor noster . Nam scio quibus
uiribus opus sit : ut persuadeatur superbis q̄ta sit uirtus humilitatis . qua fit
ut oīa terrena cacūina temporali mobilitate nutantia : non humano usurpata
fastu : sed diuina gratia donata celsitudo transcendat . Rex enim & conditor

Fig. 28. Ur Augustinus' "De Civitate Dei", tryckt i Venedig af Johann och Wendelin från Speyer 1470

Vt primum lux alma data eſt: exire locoſq;
Explorare nouos: quas uento acceſſerit oras:
Qui teneant (nam inculta uidet) homines ne feræue:
Quærere conſtituit: ſociiſq; exacta referre.
ἐζόμενος δ᾽ ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν
ὤμοι ἐγώ τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω.
ἤ ῥ᾽ οἵ γ᾽ ὑβρισταί γε καὶ ἄγριοι. οὐδὲ δίκαιοι
ἠὲ φιλόξεινοι καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής
ἀλλ᾽ ἄγ᾽ ἐγὼ αὐτὸς πειρήσωμαι ἠδὲ ἴδωμαι.
Nulla tuarum audita mihi neq; uiſa ſororum:
O q̄ te memorem uirgo: nāq; haud tibi uultus
Mortalis nec uox hominē ſonat: o dea certe
An phœbi ſoror: an nympharum ſanguinis una.
γουνοῦμαι σε ἄνασσα θεός νύ τοι ἦ βροτός ἐσσί
εἰ μέν τις θεός ἐσσι τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν
ἀρτέμιδι σε ἔγωγε διὸς κούρη μεγάλοιο
εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ᾽ ἄγχιστα ἐΐσκω.
O dea ſi prima repetens ab origine pergam:
Et uacet annales noſtrorum audire laborum:
Ante diem clauſo componet ueſper olympo.

At uenus obſcuro gradientes aere ſepſit:
Et multum nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos neu quis contingere poſſit:
Moliriue moram: aut ueniendi poſcere cauſas.
καὶ τότ᾽ ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλινδ᾽ ἴμεν αὐτὰρ ἀθήνη
πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ᾽ ὀδυσῆι
μή τις φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
κερτομέοι τ᾽ ἐπέεσσι καὶ ἐξερέοιθ᾽ ὅτις εἴη.
Qualis in eurotæ ripis aut per iuga cynthi
Exercet diana choros: quam mille ſecutæ
Hinc atq; hinc glomerant oreades: illa pharetrā
Fert humero: gradienſq; deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat dido: talem ſe læta ferebat.
οἵη δ᾽ ἄρτεμις εἶσι κατ᾽ οὔρεα ἰοχέαιρα
ἢ κατὰ τηΰγετον περιμήκετον ἢ ἐρυμάνθον
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισι.

Fig. 29. Ur Macrobius, tryckt i Venedig af Nicolaus Jenson 1472

hoff i Köln. Orsaken till Wendelins misslyckande är ej bekant; så mycket är blott tydligt, att vi mycket snart finna hans materiel i händerna på två andra mästare, Johann från Köln och Johann Manthen, hvilka vi blifva i tillfälle att nämna längre fram. Nicolaus Jenson, Wendelins förste efterföljare, gynnades på ett helt annat sätt af ödet. Efter tio år af fruktbringande arbete afled han 1480, rik och ärad. I n:o 29 se vi äfven prof på hans utmärkt väl lyckade grekiska typer. Jenson tryckte också mycket med gotisk stil; den blef ofantligt omtyckt och efterbildades öfverallt, men kan trots sin jämnhet och regelbundenhet hvarken kallas karaktäristisk eller vidare elegant.

Ännu en berömd mästare började sin verksamhet i Venedig redan 1470, nämligen Kristoffer Valdarfer, mest känd som tryckare till den första romanen, Boccaccios "Decamerone", hvaraf det enda kända fullständiga exemplaret (nu i Rylands Library i Manchester) på en auktion 1812 i London betingade det dittills och länge efteråt oerhörda priset af 2,260 Pund Sterl. (Man kan säga, att det är från denna dag, den 17 juni 1812, som den ofantliga värdestegringen af verkligen sällsynta gamla böcker härleder sig). Valdarfer flyttade snart till Milano, men hann under sin korta Venedig-tid äfven trycka den så vidt bekant äldsta daterade bok i oktavformat, en liten folkskrift mot turkarne.

Från 1471 blifva Venedigs tryckare så många, att det knappt är möjligt att uppräkna mer än de viktigaste. I sitt utmärkta Index öfver British Museum's paleotyper nämner Proctor ej mindre än 151 sådana blott från 1400-talet!

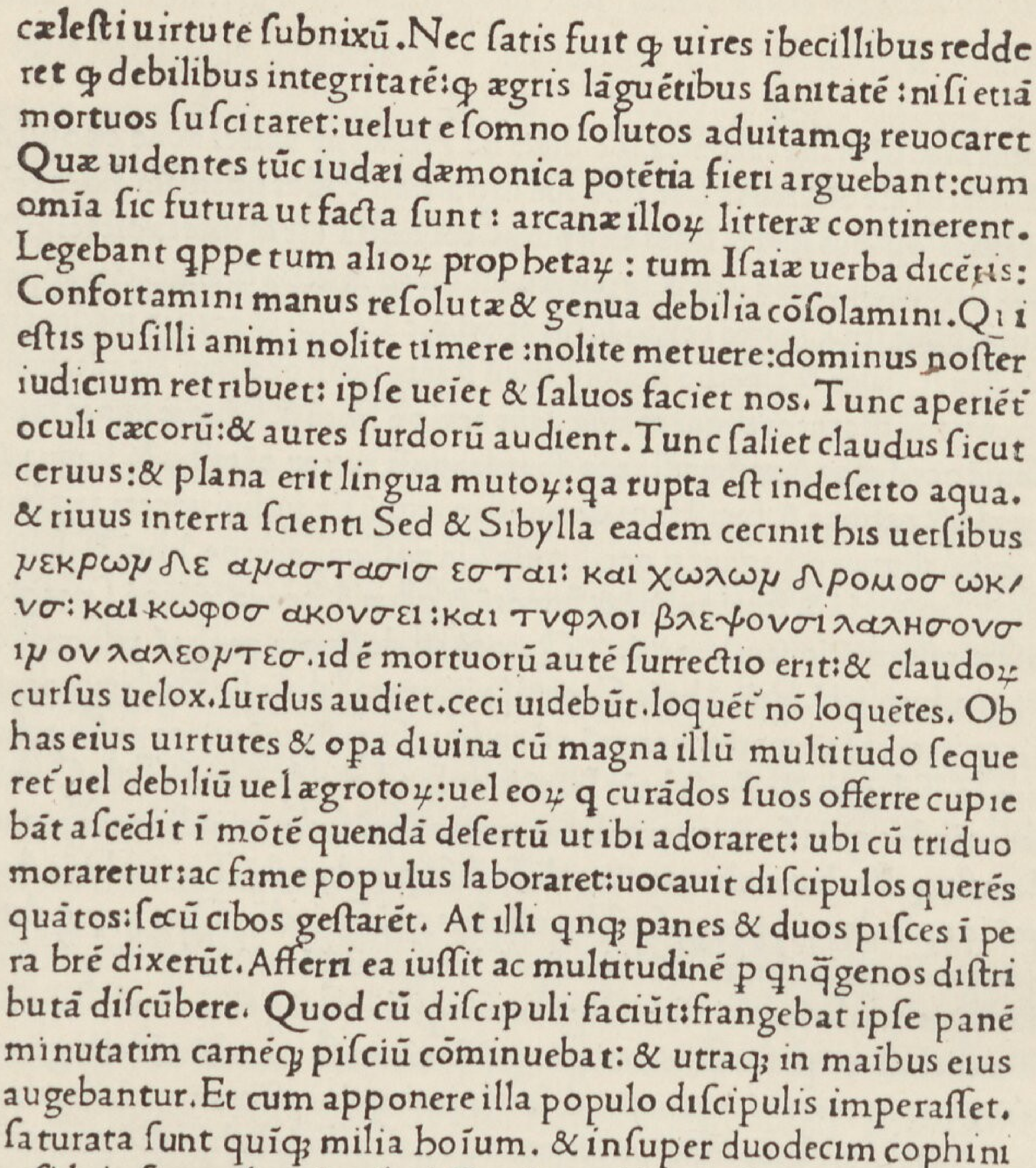
Frans Renner från Heilbronn, ur hvars äldsta verk fig.

30 visar ett härligt prof, synes för den, som skrifver detta, vara den störste mästare i konsten att gravera romansk stil, som världen hittills känt. Tyvärr kan ej en reproduktion, äfven om den är aldrig så god, göra full rättvisa åt ett sådant konstverk, och det hade varit ofantligt frestande att kunna medsända originalblad — men boken är allt för svåråtkomlig. Egendomligt nog öfvergick Renner snart från denna stil till en liten gotik. Vidare måste vi nämna: presbytern Clemens från Padua, som — säkerligen orätt! — berömmer sig af att vara den förste italienare, som pröfvat den nya konsten, Adam från Ammergau (fig. 31), hvars grekiska typer äro ovanligt kraftiga och lyckade, Florentius från Strassburg, Bartholomeus från Cremona, Leonardus Aurl (fig. 32), Johann från Köln och Johann Manthen, Wendelins efterföljare, hvilka i fig. 33 aflägga ett beundransvärdt prof på sin konst, Jacobus Rubeus från Chablis, Jensons vän och kamrat (fig. 34), Octaviano Scoto, Leonardus Wild, Baptista de Tortis, Andreas Torresanus, Bonetus Locatellus, Simon Bevilaqua och framför allt Erhard Ratdolt från Augsburg, som gjorde epok genom sina praktfulla initialer, träsnitt och randlister (fig. 35), och som nödvändigt skulle förtjäna ett särskildt kapitel, om ej detta redan vore undangjordt genom den intressanta monografien i kalendern för 1900—1901. Fig. 36 visar en ovanligt liten, redan ganska modärn romansk typ från 1478, tillhörande Antonius Miscominus, som sedan flyttade till Florens; och fig. 37 en sida med en bröderna Giovanni och Gregorio da Gregoriis tillhörig bordyr, som både hvad motiv och utförande angår väl förtjänar de loford, den af en kännare fått, att vara "mästerstycket i sin genre och det mest fulländade af alla prof på den dekorativa konstens användning till böckers prydande." Den

beatus Iacob9 in sua canonica.ii.c.dicit sic Abraã pr̄ uester nõne ex opib9 iustificatus est offerens ysaac filiũ suũ sup altare Vides quoniam fides co/ operabat̃ opibus illi9 & fides ex opibus cõsumata est & ipleta est scripta dicẽs Credidit abraã deo & reputatũ est illi ad iustitiã & amic9 dei appel latus est hec ibi. Quarto testĩo Iohis apod.v.c. Et uidi & ecce in medio tro ni & q̃tuor aĩaliũ & ĩ medio seniorũ agnũ stantẽ quasi occisum Et cãtabant cãticũ nouũ dicentes dign9 es dñe deus accipe librũ & soluere signacla ei9 quoniã occisus es & redemisti nos d̃o in sanguĩe tuo ex oĩ tribu & lingua & populo & natione & fecisti nos deo nostro regnũ Et audiui uocem anglorũ dicentiũ dignus est agnus q occisus est.s.in passione accipe librũ & diuita tem & sapientiã & fortitudinẽ & honorẽ & glam & benedictionẽ.s.per glo riosam resurrectionem hec ibi. Quantũ ad doctores probat̃ resurrectio xp̄i quadruplicit̃. Prim9 btũs Greg9 li.xiiii.moral dicit sic Redemptor nr̄ suscepit mortẽ ne mori timerem9 ostendit resurrectionẽ ut nos posse resur gere confidamus. Scd̃s est btũs Iero9 in epl̃a ad eliodorum dicit sic Cerne manus iudee quas fixeras cerne latus romane qd̃ foderas uidete corpus an idem sit q̃ dicebatis clam nocte tulisse discipl̃os hec ibi. Tertius btũs Am bro9 in epl̃a de misterio pasce Hec est dies quã fecit dñs Quis inquit dies Nempe ille qui tribuit uiuẽdi p̄ncipiũ lucis exordiũ auctor lumĩs ipse dñs. ihus xp̄us qui de semetipso ait Ego sum inq̃t dies qui p diem ambulat non offendit Est enĩ pasca uere anni p̄ncipiũ p̄mi mensis exordiũ nouella germi nũ repatio ac terre hiemis nocte discussa p̄mi ueris restituta iocũditas hec ibi. Quartus est btũs Aug9 in sermone de pasca dicit In hoc die peccator de indulgentia desperare non debet si enĩ latro padisum meruit cur nõ me reatur ueniã xp̄ian9 Et si illi dñs dũ crucifigit̃ miseret̃ multo magis huic mi serebitur cum resurgit Nam si passionis humilitas domini prestitit confi/ tenti resurrectionis gloriosa quantum tribuit deprecanti largior enim solet esse ad prestandum uictoria quam addicta captiuitas hec ibi. Et sic patet persecta christi resurrectio. Deo gratias.

M.CCCC.LXXI.

Fig. 30. Ur Leon. de Utinos fastlagspredikningar, tryckt i Venedig af Frans Renner 1471

cæleſti uirtute ſubnixũ. Nec ſatis fuit ꝙ uires ibecillibus redde
ret ꝙ debilibus integritatẽ:ꝗ ægris lãguẽtibus ſanitatẽ :niſi etiã
mortuos ſuſcitaret:uelut e ſomno ſolutos aduitamq; reuocaret
Quæ uidentes tũc iudæi dæmonica potẽtia fieri arguebant:cum
omĩa ſic futura ut facta ſunt : arcanæ illoꝝ litteræ continerent.
Legebant qppe tum alioꝝ prophetaꝝ : tum Iſaiæ uerba dicẽtis:
Confortamini manus reſolutæ & genua debilia cõſolamini. Qui
eſtis puſilli animi nolite timere :nolite metuere:dominus noſter
iudicium retribuet: ipſe ueiẽt & ſaluos faciet nos. Tunc aperiẽt
oculi cæcorũ:& aures ſurdorũ audient. Tunc ſaliet claudus ſicut
ceruus:& plana erit lingua mutoꝝ:qa rupta eſt indeſerto aqua.
& riuus interra ſitienti Sed & Sibylla eadem cecinit his uerſibus
νεκρων δε ανασταισισ εσται: και χωλων δρομοσ ωκυ
σ: και κωφοσ ακουσει :και τυφλοι βλεψουσι λαλησουσ
ιν ου λαλεοντεσ. id ẽ mortuorũ autẽ ſurrectio erit:& claudoꝝ
curſus uelox. ſurdus audiet. ceci uidebũt. loquẽt nõ loquẽtes. Ob
has eius uirtutes & opa diuina cũ magna illũ multitudo ſeque
ret uel debiliũ uel ægrotoꝝ:uel eoꝝ q curãdos ſuos offerre cupie
bãt aſcẽdit ĩ mõtẽ quendã deſertũ ut ibi adoraret: ubi cũ triduo
moraretur:ac fame populus laboraret:uocauit diſcipulos querẽs
quãtos:ſecũ cibos geſtarẽt. At illi qnq; panes & duos piſces ĩ pe
ra brẽ dixerũt. Afferri ea iuſſit ac multitudinẽ p qnq̃genos diſtri
butã diſcũbere. Quod cũ diſcipuli faciũt:frangebat ipſe panẽ
minutatim carnẽq; piſciũ cõminuebat: & utraq; in maĩbus eius
augebantur. Et cum apponere illa populo diſcipulis imperaſſet.
ſaturata ſunt quĩq; milia hoĩum. & inſuper duodecim cophini
reſiduis fragmĩbus impleti. Quid aut dici aut fieri põt mirabili
us? At id Sibylla futurũ cecinerat olĩ his uerbis. εν αρτοισ αμ
α πεντε και ιχθυεσι δυοισιν ανδρων χιλιαδασ εν ερη
μω πεντε κορεσει τα περισευοντα λαβων μετα κλασ
ματα δωδεκα πληρωσει κοφινουσ εισ ελπιδα πολλων
.i. panibus ſimul qnq; & piſcibus duobus: hoĩm milia ĩ heremo
qnq; ſaciabit. & reliquias tollens duodecim cophinos ĩplebit in
ſpẽ multorũ. Quæſo quid hic potuerit ars magica moliri: cuius
peritia ad nihil aliud q̃ ad circumſcribendos oculos ualet: Item
ſeceſſurus orandi gratia ſicut ſolebat in montem: præcepit di/
ſcipulis ut nauiculam ſumerent ſeq; præcederent. At illi ur/
gente iam ueſpere profecti: contrario uento laborare ceperunt.

Fig. 31. Ur Lactantius, tryckt i Venedig af Adam från Ammergau 1471

är i hvitt på svart botten, fast färglagd i föreliggande exemplar, och återupplifvar mönster från det klassiska dekorationsmåleriets bästa dagar. Bröderna da Gregoriis åstadkommo många flera utmärkt illustrerade verk. I fig. 38 se vi en annan likaledes berömd bordyr från Lazarus de Soardis' tryckeri 1511, hållen i det då modärna konturmanéret utan skuggningar, men genom liniernas renhet och ädelhet likaså ett mästerverk af enkel elegans.

Omkring 1494 sågs för första gången på en bok ett namn, som sedan under en lång följd af år skulle förbli ett af de mest kända i boktryckarkonstens annaler, nämligen Aldus. Stamfadern till den under nästan hela 1500-talet så berömda firman, Aldus Pius Manutius, var en grundlärd man, som genom sin svärfader boktryckaren Andreas Torresanus kommit i besittning af det gamla Jensonska tryckeriet, och hvilkens första uppsåt synes hafva varit att skänka världen en samling af de grekiska klassikernas verk på grundspråket. Dessa hade dittills mestadels förblifvit otryckta, under det de latinska nästan alla hade hunnit utkomma, somliga i otaliga upplagor. Fig. 39 återger en sida ur Aldus' första större arbete, originalupplagan af Aristoteles af 1495, med dess vackra vignetter och stilar, de sista antagligen ritade af Aldus själf och skurna af Francesco da Bologna. Men sedan Aldus under de sista åren af århundradet åstadkommit många ståtliga folianter och kvarter, däribland den för sina ojämförliga träsnitt så välbekanta romanen "Hypnerotomachia Poliphili" af 1499 (den finnes, i ett härligt Grolier-band, som en af de största skatterna i Stockholms Kgl. Bibliotek), kom han på den epokgörande och lyckliga tanken att popularisera den gamla litteraturen i små och billiga, fastän korrekta upplagor. Enligt traditionen lades Petrarchas skrifstil till

grund för de små typer, som fordrades för tankens förverkligande, och resultatet blef den äldsta kursivstilen, hvarmed först under loppet af 1501 fyra eller fem volymer i liten oktav trycktes, däribland en Petrarcha och den Martialis, hvaraf vi se en sida i fig. 40. En mängd eftertryckare och efterhärmare bära vittne om huru omtyckt stilen snart blef. 1502 använde Aldus första gången sitt kända tryckarmärke, ankaret och delfinen, hvars mening väl närmast motsvarar ordspråket "festina lente" — skynda långsamt.

Under långa tider hafva "Aldinerna", som Aldus' och hans arfvingars oändligt många små klassiker med samma format och stil bruka kallas, varit ytterst eftersökta, delvis ock på grund af sitt rykte som goda textkritiska upplagor. Numera har det nyckfulla modet — ty moder äro ledsamt nog äfven på detta område mera härskande än man tror — allt mer vändt sig ifrån dem. — Aldus den äldre afled 1515, lämnande till sina efterkommande mera ära än guld. Näst Aldus torde Luc-Antonio Giunta hafva varit Venedigs störste förläggare under sekelskiftet. Han utgaf många rikt och konstnärligt illustrerade arbeten, hvari en del träsnitt äro märkta med hans eget märke L. eller L. A., andra med Z. A. (Zoan Andrea Vavassore) och en hel serie med ett litet b, på hvars betydelse mycket bläck blifvit spildt. Där har talats om både Botticelli och Bellino — men gåtan torde förbli olöst. Äldst torde detta lilla b uppträda på träsnitten i en italiensk bibel, tryckt på Giuntas förlag af Giovanni Ragazzo 1490, men dessa berömda illustrationer äro till stor del förminskade kopior af träsnitten i kölnerbibeln (förra årg. fig. 12) och förtjäna således knappt sitt stora rykte.

Om utrymmet ej varit så upptaget af venetianska stil-

DEINDE. Quinā ſint canes atri clare interpretat̃
dicens pernicioſos dæmonas ſic appellari. Verū &
ſi ſatis a ſupioribus pateat non bonos ſed pnitioſos
dæmonas quaſi deos a gentilibus cultos: nō tamen
erit ab re quoniam multi adhuc ĩbecillitate quadā
animi ſeducuntur religionē patrum laudantes cu/
mulatius eandem rem oſtendere: a qua non ab alio q̃ a prædicatione
Chriſti liberati ſumus. Ipſi enim fatent̃ temporibus ſaluatoris noſtri
oracula ſua ceſſaſſe: & mortem nō nullorum dæmonum accidiſſe: &
ad hæc ut in ſuperioribus patuit poſt euāgelicā doctrinā diis offerri
hoĩes improbatum eſſe. Adiiciendum aūt eſt nō ſolum ſupſtitionem
dæmonum ruiſſe: uerū etiam multos atq; uarios principatus ceſſaſſe
Fere enĩ per omēs ciuitates & caſtella reges & tyranni antiqtus erāt
ita ut nō pauciores prĩcipatus eſſent q̃ ciuitates: facileq; a dæmoĩbus
impulſi alteri in alteros inſurgebant. Sic depopulationes regionum:
obſidiones urbium: & ſeruitus maxima uigebat in morem iumētorū
captiuis ſeruiētibus. Vnde facile cōſideratū ē q̃ ingēs ante ſaluatoris
noſtri tēpora humanū genus calamitas premeret. Quæ oĩa diligēter
in unum collecta ſi nō ante ceſſaſſe conſiderant̃: nec ſucceſſione unū
poſt alterū defeciſſe: ſed oĩa ſimul quaſi terræmotu facto poſt domĩ
noſtri reſurrectionem ruerunt: quomodo nō oportebit euāgelicæ ac
ueræ ſalutaris doctrinæ myſteriū admirari: cuius prædicatione factū
eſt ut creatori & ſoli uero deo per uniuerſū orbē ædes cōſtitutæ ſit:
ubi tam uetus q̃ noua ſcriptura ita publice legit̃ ut ab oĩbus audiatur
Vnde audiētes diſcunt ſūma uirtute & uera pietate ac religione uiri
ſimul & mulieres uiuere. Perierūt aūt reſponſa dæmonū & auguria
& aruſpicia hominum: nec quis adeo nūc inſanit: ut poſtea q̃ nomē
chriſti in orbe claruit audeat clariſſimoꝝ ſanguine aut cæde hominis
immaniſſimos dæmonas placare: quā rem prius non rudes aut priuati
ſolūmodo uerū etiam ſapientes & reges factitabant. Quod autē poſt
tpra ſaluatoris noſtri potētia dæmonū fracta iaceat ipſe Porphyrius
chriſtiani nominis hoſtis in libro: quem aduerſus religionem noſtram
conſcripſit hoc modo teſtat̃. Nunc uero mirant̃ inquit ſi tam multis
ānis peſte ciuitas uexat̃: quum & Aeſculapius & alii dii longe abſint

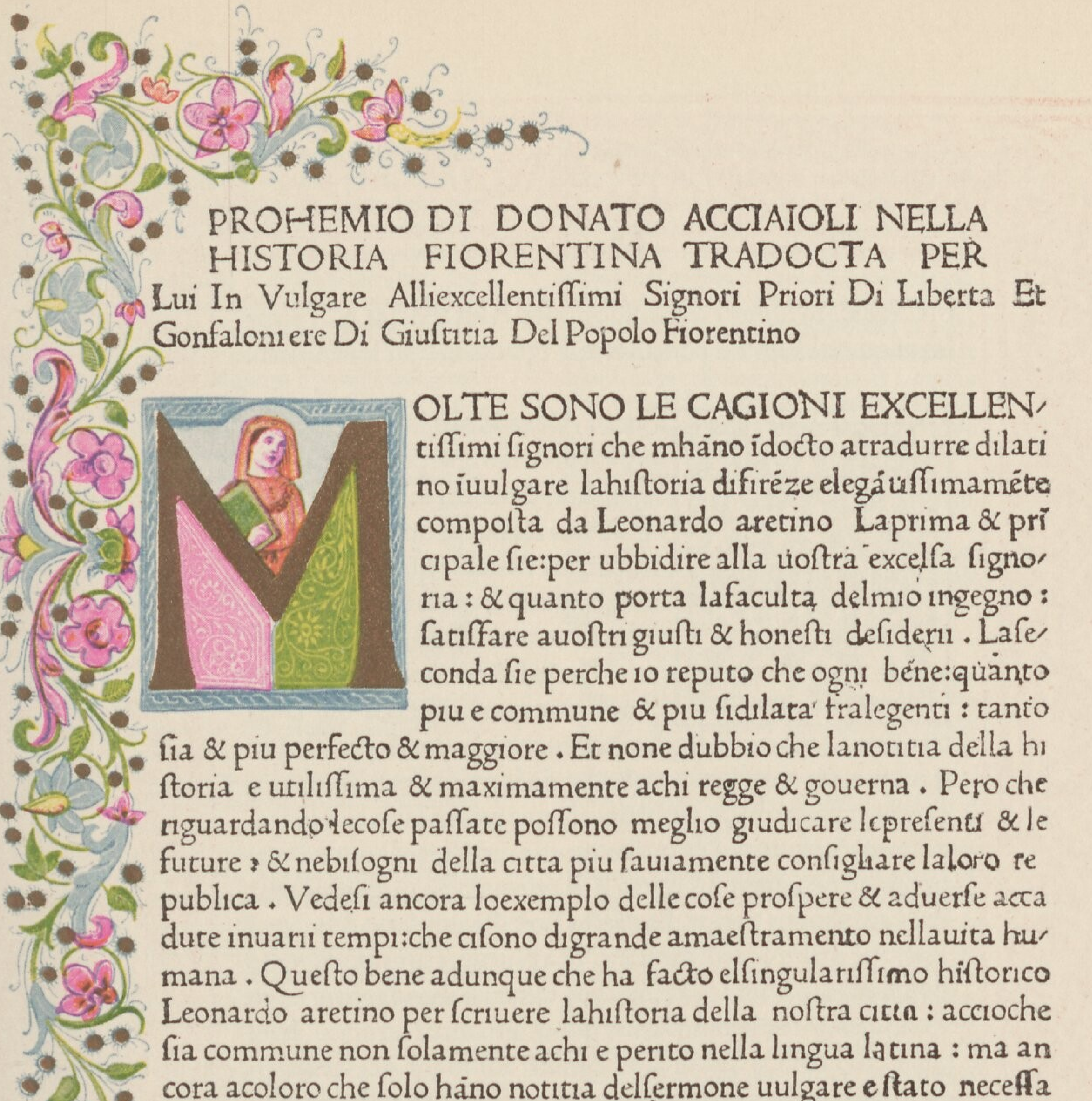
Fig. 32. Ur Eusebius' "Præparatio evangelica", tryckt i Venedig af Leon. Aurl 1473

THEODORI:GRAECI:THESSALONICEN SIS:PRAEFATIO:IN LIBROS:DE ANIMA LIBVS:ARISTOTELIS:PHILOSOPHI:AD XYSTVM:QVARTVM:MAXIMVM.

LYcurgum lacedęmonium qui leges ciuibus ſuis conſtituit: Reprehendunt nō nulli Pontifex ſumme Xyſte quarte:ꝙ ita tulerit leges ut belli potius q̄ pacis rationem habuiſſe uideretur. Numam uero pompilium regem Romanū laudāt maiorem in modum:ꝙ pacis adeo ſtudioſus fuerit:ut nulla cauſa moueri ad bellum pateretur: quorum ſententiam et ſi alias probo:ut debeo(nihil enim pace commodius: nihil ſanctius) Tamen cum uita hominum ita ferat: ut bella uitari interdum nequeant. Sic cenſeo pręfiniendum conſulendumq; ut & bellū interdum ſit ſuſcipiendum: ſi res urget: & pax ſeruanda ſit ſemper: ſi fieri poteſt: nec belli ratō unqua probanda ſit: niſi ut demum rebus compoſitis quieto tranquilloq; animo uiuamus. Non enim ad pugnam & homicidia: nō ad diſcordiaſ et bella nati ſumuſ: ſed ad cōcordiam & humanitatem: Itaque principis īſtitutum atque officium id eſſe reor ut pacē ſumma opera petat: ſeruet: & colat. Quod cum Romanos pontifices fere omnes feciſſe quo ad potuerint: intelligam: laudo illorum animum: Q: neque ab īſtituto naturę bonę receſſerint: & pręceptum autoris diuini ſeruarint: quod ſepiſſime pacem conciliat: & commendat. Sed uſum nō nullorum auſim reprehendere. Pace enim qua uti debuerant ad litterarum et artium bonarum ſtudia: et uirtutum officia: illi q̄dem ad uoluptates parum honeſtas abuſi ſunt. quod cum omni hominum ordini ſit turpe: tum pōtificis perſonę turpiſſimū eſt. fuerunt tamen & qui recte pace uterentur: & pontificatum magna cum laude gererent: quibus te ſimilē uideo plane ſucceſſiſſe. preſtas enim doctrina & moribus: quo fit ut nomen tuum immortalitati mandandum cenſeas ſtudio potius litterarum quę nūquam peunt: q̄ uel ędificiorum quę

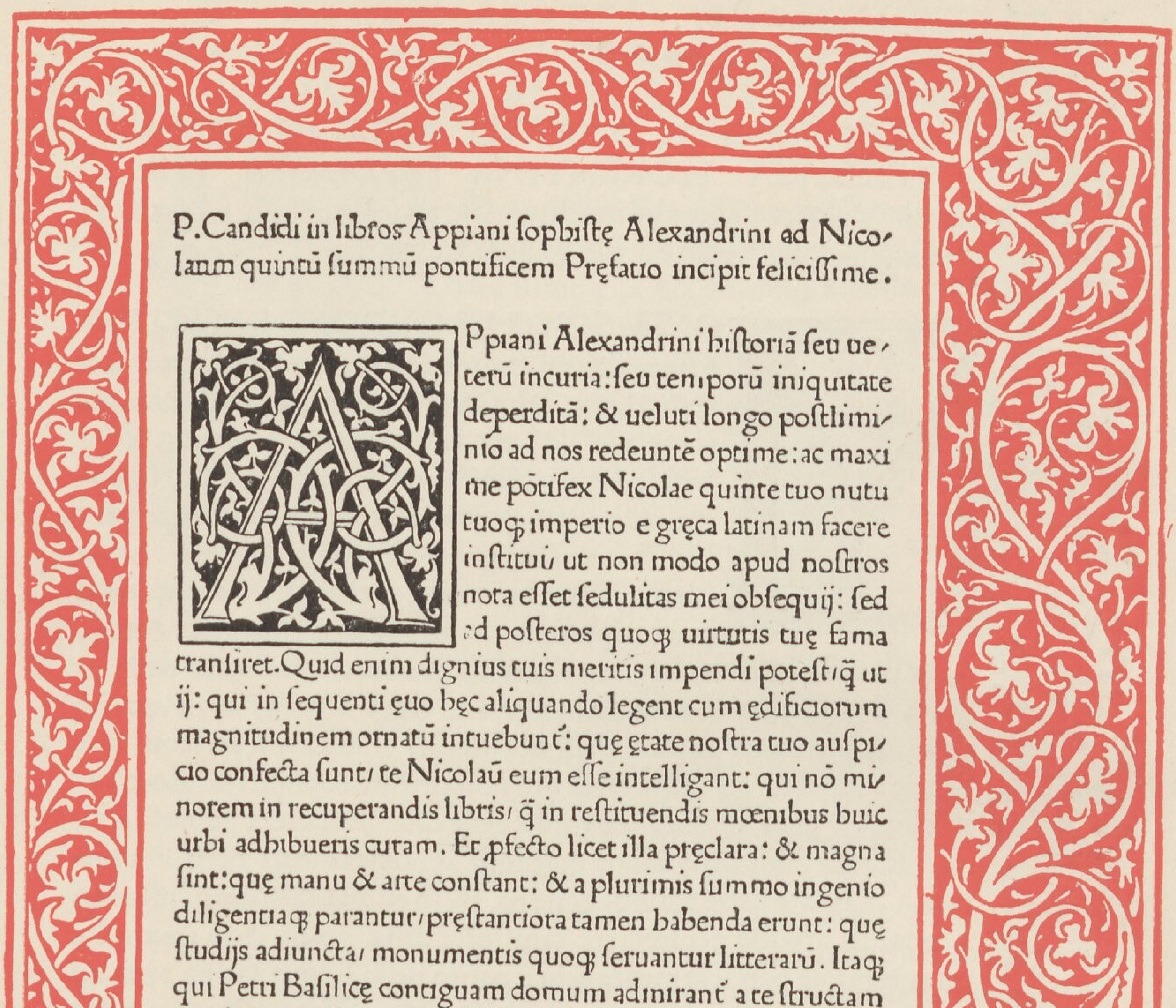
a 2

Fig. 33. Ur Aristoteles' Zoologi, tryckt i Venedig af Johann från Köln och Johann Manthen 1476

PROHEMIO DI DONATO ACCIAIOLI NELLA
HISTORIA FIORENTINA TRADOCTA PER
Lui In Vulgare Alliexcellentissimi Signori Priori Di Liberta Et
Gonfaloniere Di Giustitia Del Popolo Fiorentino

MOLTE SONO LE CAGIONI EXCELLEN-
tissimi signori che mhãno ĩdocto atradurre dilati
no ĩuulgare lahistoria difirẽze elegãtissimamẽte
composta da Leonardo aretino Laprima & prĩ
cipale sie:per ubbidire alla uostra excelsa signo-
ria : & quanto porta lafaculta delmio ingegno :
satisfare auostri giusti & honesti desiderii . Lase-
conda sie perche io reputo che ogni bene:quanto
piu e commune & piu sidilata tralegenti : tanto
sia & piu perfecto & maggiore . Et none dubbio che lanotitia della hi
storia e utilissima & maximamente achi regge & gouerna . Pero che
riguardando lecose passate possono meglio giudicare lepresenti & le
future : & nebisogni della citta piu sauiamente consigliare laloro re
publica . Vedesi ancora loexemplo delle cose prospere & aduerse acca
dute inuarii tempi:che cisono digrande amaestramento nellauita hu-
mana . Questo bene adunque che ha facto elsingularissimo historico
Leonardo aretino per scriuere lahistoria della nostra citta : accioche
sia commune non solamente achi e perito nella lingua latina : ma an
cora acoloro che solo hãno notitia delsermone uulgare e stato necessa
rio trãslatare questa opera: Laquale mirẽdo certissimo che Leonardo
se fussi alquanto piu uissuto per fare maggiore fructo alla citta lui p
prio lharebbe transferito. Hammi mosso ancora lasingulare affectiõe
della patria:che misa uolentieri tradurre questa historia accioche leg
gendo ecittadini ledegne cose facte dapassati habbino cagione difare
opere simile aquelle & quanto e loro possibile benificare questa repu-
blica : come hanno facto enostri antichi padri . Et ueramente si puo
dire che segli e in italia o inaltre parti delmondo citta alcuna che me-
riti singularmẽte essere amata dasuoi cittadini che sia lanostra;
Laquale etanto degna quanto ognuno confessa : Et perla sua nobilta
& perla sua belleza & perche ĩogni faculta & spetie diuirtu ha sempre
prodocto huomini excellentissimi : Et per molte altre notabilissime a-
tioni : Lequali lascero ĩdrieto:perche narrarle ne iltempo:ne
lorichiede : & tornando alla nostra intentione diprima. Io donato Ac-
ciaioli uostro fedelissimo cittadino desiderrei ĩquesta mia traductione
excellentissimi signori essere ditale eloquentia che potessi auostri co-
mandamenti sufficientemẽte satisfare & conuno elegante & copioso

Fig. 34. Ur Aretinos "Florens' historia", tryckt i Venedig af Jacobus Rubeus 1476

P.Candidi in libros Appiani sophistę Alexandrini ad Nicolaum quintū summū pontificem Prefatio incipit felicissime.

Appiani Alexandrini historiā seu ueterū incuria: seu temporū iniquitate deperditā: & ueluti longo postliminio ad nos redeuntē optime: ac maxime pōtifex Nicolae quinte tuo nutu tuoq; imperio e gręca latinam facere institui, ut non modo apud nostros nota esset sedulitas mei obsequij: sed ad posteros quoq; uirtutis tuę fama transiret. Quid enim dignius tuis meritis impendi potest, q̄ ut ij: qui in sequenti ęuo hęc aliquando legent cum ędificiorum magnitudinem ornatū intuebunt: quę ętate nostra tuo auspicio confecta sunt, te Nicolaū eum esse intelligant: qui nō minorem in recuperandis libris, q̄ in restituendis mœnibus huic urbi adhibueris curam. Et ꝑfecto licet illa pręclara: & magna sint: quę manu & arte constant: & a plurimis summo ingenio diligentiaq; parantur, prestantiora tamen habenda erunt: quę studijs adiuncta, monumentis quoq; seruantur litterarū. Itaq; qui Petri Basilicę contiguam domum admirant a te structam quadrato lapide: qui Hadriani molem uicissim restitutā: qui deorū templū ab Agrippa conditū a te suffectū ętate nostra: qui plura alia breui cessura uetustati ni tua caritas admouisset pias manus, eosdē quoq; admirari cōueniet tot illustres libros ad nos tua opera traductos e grecis: nec tuam sapientiā nomen dignitatē cōmemoratione laudis suę immunes preterire: etsi non huius temporis esse putem uirtutes tuas elegantiori stilo debitas in mediū proferre hoc solū dixerim te his rebus gestis assecutum ut uerus presul dignissimus princeps haberere. Sed ut ad Appianū redeam Doleo equidē summe pater his i libris

Fig. 35. Ur Appianus, tryckt i Venedig af Erhard Ratdolt m. fl. 1477

la cita: et tãto fecé che elli coucedetteno la richie
sta. Oltra questo io trouo in alquanti auctori:
che Lucio Genutio propuose dinãti al populo
chel non fusse licito prestare ad usura. Et che p
altre plebiscite fu ordinato che nullo potesse ha
uere uno medesimo magistrato infra diece ãni
ne duo magistrati dissimili in uno anno potesse
exercitare: et chel fusse licito creare ãbi consuli
plebei: Et se tutte queste cose fuoro concedute
a la plebe: manifestamente si po cõphendere che
quella secessione non hebe poco di forza. Altri
auctori dicono che Valerio non fu mica Dicta
tore in quello ãno: ãzi fu tutta quella bisognia
facta p opa de consuli: et che la multitudine de
cõiurati nõ misse mano a larme p infino che el
la nõ fu uenuta in Roma. Et che elli nõ assaliro
mica la uilla de Quintio: ma la casa de. C. Mã
lio: et chel fu pso da coniurati et facto loro Ca
pitaneo p forza: Poi esciro de Roma et accãpa
ronsi i loco forte quattro miglia presso a la cita
Et che la concordia non fu gia cominciata p li
capitanei: ma che qdo le parte si fuoro ordinate
p cõbattere se salutaro insieme: et psensi per le
mane basandosi et lachrymãdo piatosamente.
Et che qdo li consuli uideno questo: subitamẽ
te tractaro cõ padri de la cõcordia: et nõ hebẽo
quiui altro che diuisione: laquale fu acquetata
raptamente. Et a guesto saccordano li antiqui
auctori: et dicono similmẽte che per la fama de
questa seditione et p la graue guerra che elli ha
ueano contra li Samniti: si rebellaro alquante
cita da Romani: et senza che li Latini de molto
innanti non haueano mantenuto lealmente la
pace: li Priuernati corseno le terre de Norbãi
et Setini ambe finitime colonie de Romani: et
portaronne molta preda.

¶ FINITO EL SEPTIMO LI
BRO DE TITO LIVIO IN
¶ COMINCIA LOCTAVO·

cap 1.

GIA ERANO CONSULI
Caio Plautio.ii. et Lucio Emilio
Mamerco quãdo li setani et Nor
bãi annunciaro al populo de Ro
ma la rebellione de priuernati: la
mentandosi de la perdita et occisione che elli ha
ueano riceuuto da loro. Dapoi fu annunciato
a Romani che lo exercito de Volsci p conforto
et conducta de li Antiati se era attendato a Sa
trico. Luna et laltra de queste guerre uenne p
sorte a Plautio: ilquale subitamente ariuato a
Priuerno cõbatette: et non cõ piccola battaglia
uinse linimici. La cita fu presa et dapoi rẽduta
a Priuernati com bona guardia. Ma le due par
te de poderi fuoro a loro tolte. Dapoi fu mena
to il uictore exercito cõtra li Antiati a Satrico:
la oue fu atroce battaglia com grande occisiõe
de luna pte et de laltra. Et concio fusse che una
tempesta li hauesse departiti non cognoscendo
si la uictoria da parte alcuna. Li Romani non
stanchi per quella battaglia tornaro il sequẽte
di a combattere di bel nouo. Li Volsci numerã
do le gente che in quella battaglia pduto haue
no remaseno spauentati: et dubitauano de reco
minciare la pugna. Et la nocte uegniẽte se par
tiro si come sconficti et com grande paura tor
naro ad Antia lassati a le tende li feriti et parte
deli carriagi Grande copia darme fu trouata et
intra li carpi et nelle tende ancora. Il Consulo
dixe che le uolea tutte dõare a la dea Madre de
la Luce. Dapoi guasto tutta la cõtrada et cõfine
de inimici p insino al mare. A laltro consulo E
milio che era intrato ne campi Sabelli non con
trastetteno li Sãniti a modo alcuno p qto ello
andasse guastando il paese com ferro et com fo
co. A costui andaro li Samniti ambasciatori: et
da lui fuoro mandati al senato: dinanti alquale
parlaro assai humilmente.

¶ A che modo li Ambasciatori Samniti
adomandaro pace a Romani.

SIgnori padri disseno elli. Noi doman
diamo pace a uoi: et licentia de guerre
giare contra li Sidicini: et questo ado
mandiamo piu iustamente che li altri: perche di
uentammo uostri amici quando noi erauamo i
bona psperitade et non gia in le aduersitade: si co
me feceno li Capuani: Et domandiamo guerra
cõtra coloro che continuamente sonno stati uos
tri inimici: et ne mai fuoro amici del populo de
Roma: Liquali non richiseno lamicitia uostra
nel tempo de la pace si come li Samniti. Et da
uoi non domandaro soccorso per loro guerra:
et non sonno uostri fedeli: ne sotto la uostra si
gnoria. Quando Tito Emilio pretore si fu con
sigliato insieme com padri senatori sopra ques
ta domanda facta da Samniti ambasciatori: elli
saccordaro a la pace. Et il pretore fece questa re
sposta. Samniti ambasciatori disse ello: Ne p
lo populo Romão stette che lamicitia uostra nõ
fusse ppetua: Ne ui contradice hora chel ui rin
cresce la guerra: laqual p colpa uostra hauete
facta contra de noi: che la amicitia non sia inte
ramente restaurata. De qto sapptiene a Sidici
ni ce piace habiate pieno potere de fare cõ loro
pace et guerra secondo il consiglio uostro. Fac
ta la pace li ambasciatori se ritornaro a casa: lo
exercito de Rõani se ritrasse de subito da cãpo:
et riceuetteno da Samniti il soldo p uno ãno:
et grano p tre mesi: poche cosi haueão promis
so al consulo: acioche desse a loro tempo isinche
li ambasciatori fussino tornati da Roma.

¶ Cõe li Sãniti guerregiaro cõtra li Sidici
ni: et come li Sidicini si diedero a Latini.

LI Samniti com quel medesimo exerci
to che elli haueano adunato contra li
Romani andaro a combattere li Sidi
cini. Et hauendo bõa speranza de prendere la
cita infra piccolo termine: li Sidicini prima si
uolseno dare a Romani. Ma poi che li Padri li

Fig. 36. Ur Livius', tryckt i Venedig af Ant. Miscominus 1478

HERODOTI HISTORICI INCIPIT.
Laurentii Vallen. conuersio de Græco in Latinum.

h ERODOTI Halicarnasei historiæ explica-
tio hæc est: ut neq; ea quæ gesta sunt: ex rebus
humanis obliterentur ex æuo: neq; ingentia &
admiranda opera: uel a Græcis edita: uel a Bar
baris gloria fraudētur: cum alia: tum uero: qua
de re isti inter se belligerauerūt. Persarū eximii
memorāt dissensionū auctores extitisse Phœ-
nices qui a mari quod Rubrum uocatur: in hoc nostrum proficis-
centes: & hanc incolentes regionem: quam nunc quoq; incolunt:
longinquis continuo nauigationibus incubuerunt: faciendisq;
Aegyptiarum & Assyriarum merciū uecturis in alias plagas: præ-
cipueq; Argos traiecerunt. Argos & enim ea tempestate omni-

Fig. 37. Ur Herodotus, tryckt i Venedig af bröderna da Gregoriis 1494

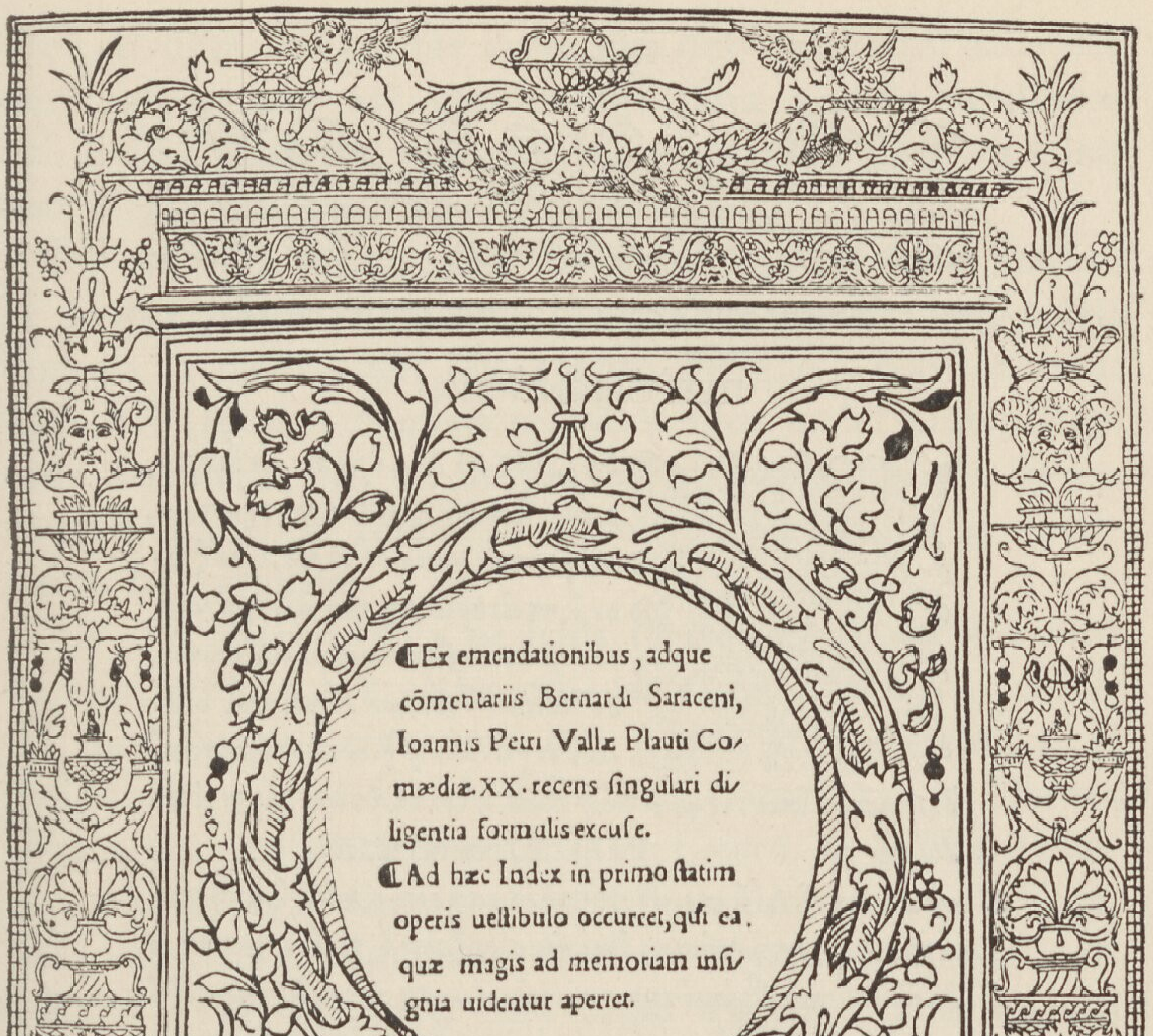
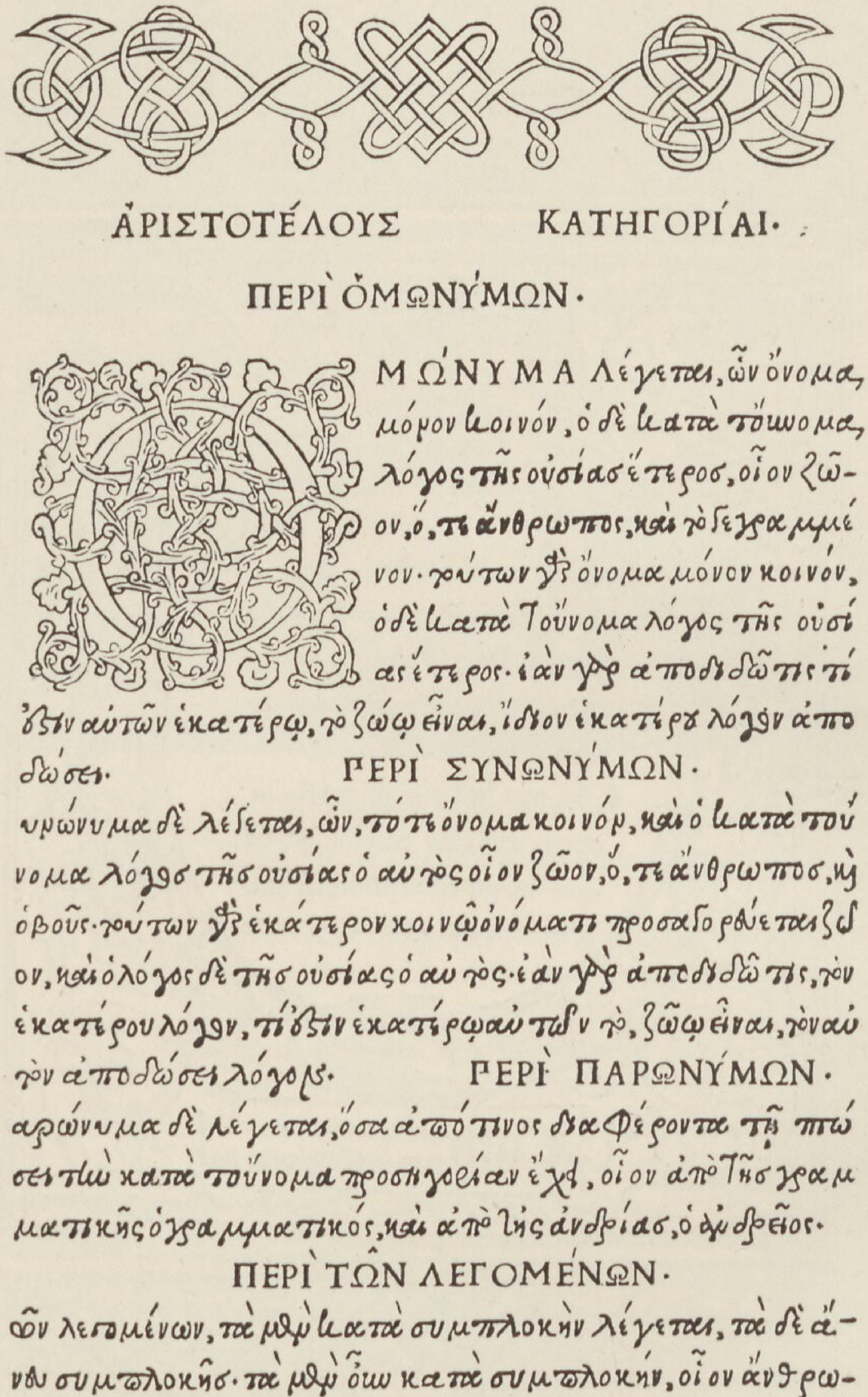

Fig. 38. Ur Plautus, tryckt i Venedig af Laz. de Soardis 1511

ἈΡΙΣΤΟΤΈΛΟΥΣ ΚΑΤΗΓΟΡΊΑΙ.

ΠΕΡῚ ὉΜΩΝΎΜΩΝ.

ὉΜΩΝΥΜΑ λέγεται, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, οἷον ζῶον, ὅ, τε ἄνθρωπος, καὶ τὸ γεγραμμένον. τούτων γὰρ ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος. ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τί ἐστιν αὐτῶν ἑκατέρῳ, τὸ ζώῳ εἶναι, ἴδιον ἑκατέρου λόγον ἀποδώσει.

ΠΕΡῚ ΣΥΝΩΝΎΜΩΝ.

Συνώνυμα δὲ λέγεται, ὧν, τό τε ὄνομα κοινόν, καὶ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτὸς, οἷον ζῶον, ὅ, τε ἄνθρωπος, καὶ ὁ βοῦς. τούτων γὰρ ἑκάτερον κοινῷ ὀνόματι προσαγορεύεται ζῶον, καὶ ὁ λόγος δὲ τῆς οὐσίας ὁ αὐτός. ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις, τὸν ἑκατέρου λόγον, τί ἐστιν ἑκατέρῳ αὐτῶν τὸ, ζώῳ εἶναι, τὸν αὐτὸν ἀποδώσει λόγον.

ΠΕΡῚ ΠΑΡΩΝΎΜΩΝ.

Παρώνυμα δὲ λέγεται, ὅσα ἀπό τινος διαφέροντα τῇ πτώσει τὴν κατὰ τοὔνομα προσηγορίαν ἔχει, οἷον ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικός, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρίας, ὁ ἀνδρεῖος.

ΠΕΡῚ ΤΩ͂Ν ΛΕΓΟΜΈΝΩΝ.

Τῶν λεγομένων, τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, τὰ δὲ ἄνευ συμπλοκῆς. τὰ μὲν οὖν κατὰ συμπλοκήν, οἷον ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ. τὰ δὲ ἄνευ συμπλοκῆς, οἷον ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ.

Fig. 39. Ur Aristoteles, tryckt i Venedig af Aldus 1495

prof, hvilket väl här får anses som det viktigaste, hade det varit af intresse att visa många flera vackra randlister och dylikt från den ort, där den germanska konsten vann sina flesta och mest hängifna lärjungar.

Om vi följa kronologisk ordning bland Italiens städer, af hvilka öfver 70 hunno få tryckeri under 1400-talet, komma vi nu till den lilla staden Foligno i Kyrkostaten, där 1470 Johann Numeister, säkerligen en af Gutenbergs egna lärjungar och en stilgravör af hög rang, för första gången uppdyker som chef för en liten förening af vandrande boktryckare.

Fig. 41 visar en sida ur hans första tryck, utfördt med en stor, redig och kraftig romansk typ. Blott två böcker till med Numeisters namn och denna stil äro kända, af hvilka den ena är den dyrbara äldsta upplagan af Dantes Divina Comœdia och den andra en Cicero, ur hvilken framgår, att upplagan bestod af det blygsamma antalet 200 ex. Sedan försvinner Numeister för flera år och återfinnes först i Mainz 1479, hvarefter han begaf sig till Frankrike och på 1490-talet i Lyon slutade sitt oroliga lif.

Under 1471 uppsattes tryckpressar i ej mindre än sex viktiga städer, nämligen Ferrara, Milano, Florens, Treviso, Bologna och Neapel.

I Ferrara infördes konsten af en fransman, Andreas Belfortis, som använde romanska stilar af vanlig venetiansk typ. Fig. 42 är hämtad ur ett exemplar, som tillhört den store humanisten Bilibald Pirckheymer, hvilken egenhändigt gjort boken läsbar genom sina anteckningar — det är nämligen första upplagan af Senecas tragedier, helt enkelt tryckt som vanlig vers, utan angifvande af hvilka repliker, som tillkomma de olika uppträdande personerna; ett väl lättvindigt sätt.

EPIG.

Sospite quo gratum credimus esse Iouem.
Tu tantum accipies. ego te legisse putabo.
Et tumidus Galla credulitate fruar.

Ad Lectores.

Matronæ, puerique, uirginesque,
Vobis pagina nostra dedicatur.
Tu, quem nequitiæ procaciores
Delectant nimium, salesque nudi,
Lasciuos lege quattuor libellos.
Quintus cum domino liber iocetur,
Quem Germanicus ore non rubenti
Corám Cecropia legat puella.

Ad Domitianum.

Accola iam nostræ degis Germanicæ ripæ,
A famulis Istri qui tibi uenit aquis,
Lætus & attonitus, uiso modo præside mundi,
Affatus comites dicitur esse suos.
Sors mea quam fratris melior, cui tam propè fas est
Cernere, tam longe quem colit ille deum.

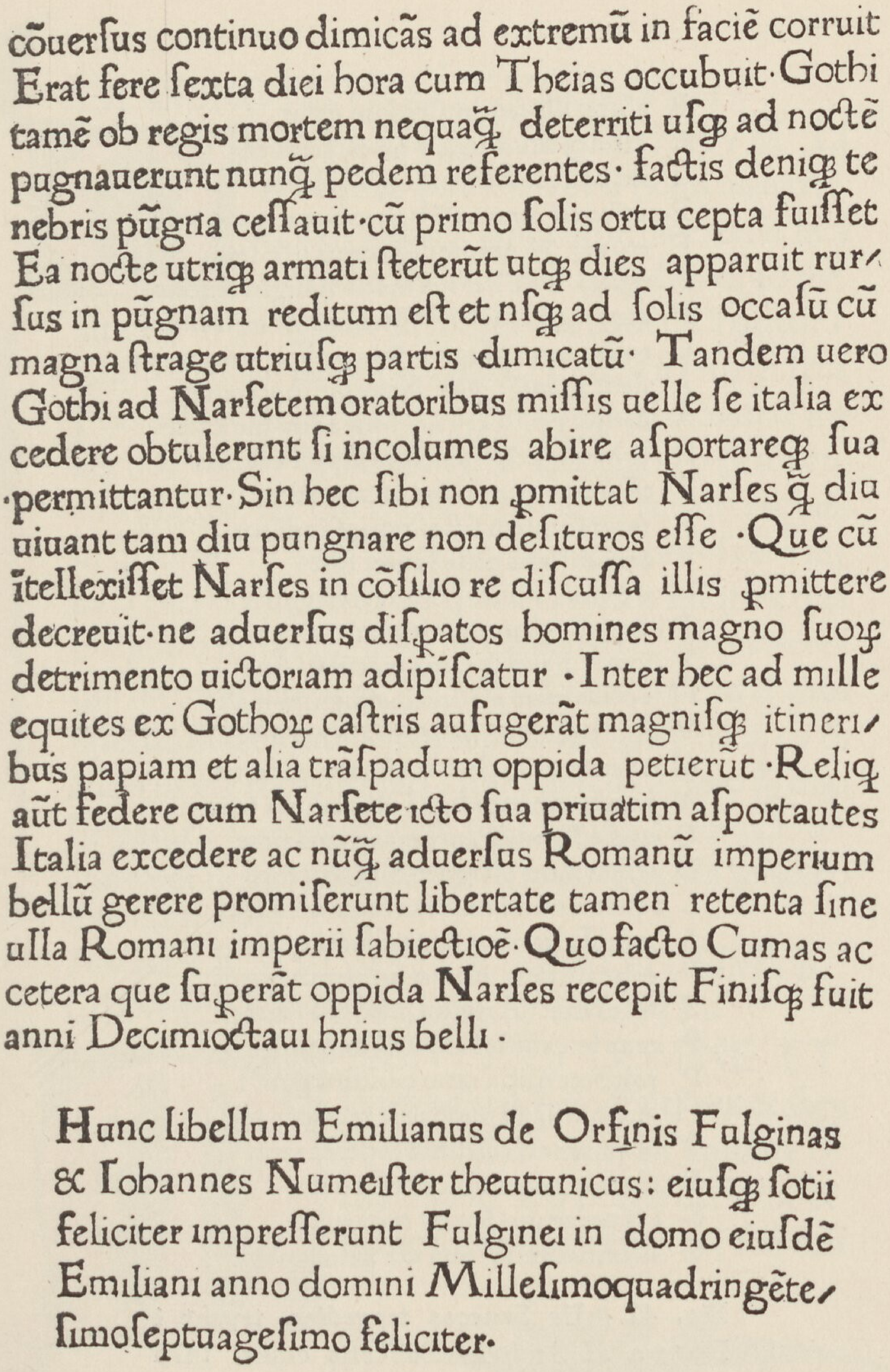
In Myrtalem.

Foetere multo Myrtale solet uino.
Sed fallat ut nos, folia deuorat lauri,
Merumque cauta fronte non aqua miscet,
Hanc tu rubentem prominentibus uenis
Quoties uenire Paule uideris contra,
Dicas licebit, Myrtale bibit laurum.

Ad Sextum.

Sexte Palatinæ cultor facunde Mineruæ,
Ingenio frueris qui propiore Dei.
Nam tibi nascentes domini cognoscere curas,

Fig. 40. Ur Martialis, tryckt i Venedig af Aldus 1501

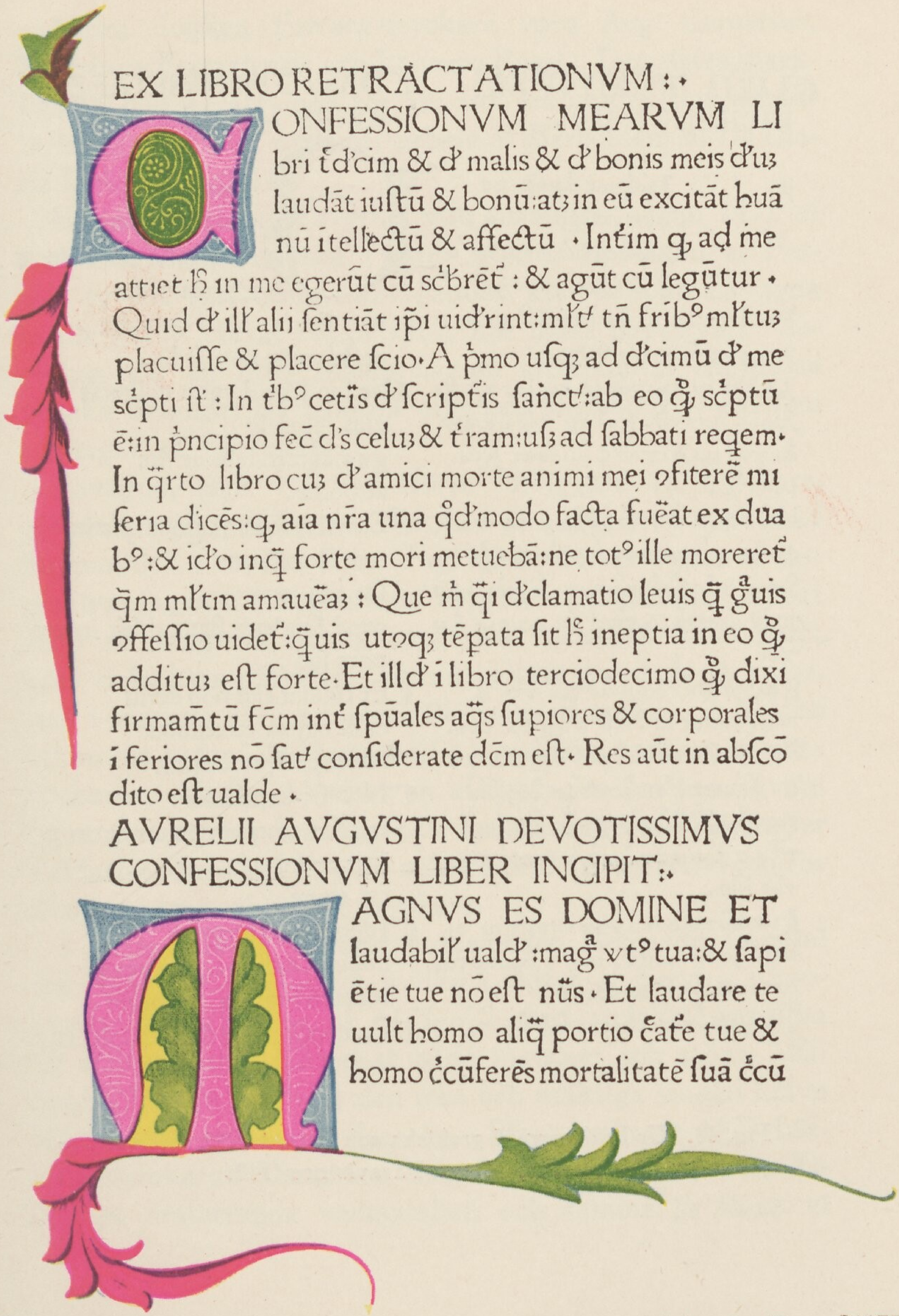

cõuerſus continuo dimicãs ad extremũ in faciẽ corruit
Erat fere ſexta diei hora cum Theias occubuit· Gothi
tamẽ ob regis mortem nequaq̃ deterriti uſq; ad noctẽ
pugnauerunt nunq̃ pedem referentes· factis deniq; te
nebris pũgna ceſſauit·cũ primo ſolis ortu cepta fuiſſet
Ea nocte utriq; armati ſteterũt utq; dies apparuit rur/
ſus in pũgnam reditum eſt et uſq; ad ſolis occaſũ cũ
magna ſtrage utriuſq; partis dimicatũ· Tandem uero
Gothi ad Narſetem oratoribus miſſis uelle ſe italia ex
cedere obtulerunt ſi incolumes abire aſportareq; ſua
·permittantur· Sin hec ſibi non ꝑmittat Narſes q̃ diu
uiuant tam diu pungnare non deſituros eſſe ·Que cũ
ĩtellexiſſet Narſes in cõſilio re diſcuſſa illis ꝑmittere
decreuit·ne aduerſus diſꝑatos homines magno ſuoꝝ
detrimento uictoriam adipiſcatur ·Inter hec ad mille
equites ex Gothoꝝ caſtris aufugerãt magniſq; itineri/
bus papiam et alia trãſpadum oppida petierũt ·Reliq̃
aũt federe cum Narſete icto ſua priuatim aſportautes
Italia excedere ac nũq̃ aduerſus Romanũ imperium
bellũ gerere promiſerunt libertate tamen retenta ſine
ulla Romani imperii ſubiectioẽ·Quo facto Cumas ac
cetera que ſuꝑerãt oppida Narſes recepit Finiſq; fuit
anni Decimioctaui huius belli·

Hunc libellum Emilianus de Orſinis Fulginas
& Iohannes Numeiſter theutunicus: eiuſq; ſotii
feliciter impreſſerunt Fulginei in domo eiuſdẽ
Emiliani anno domini Milleſimoquadringẽte/
ſimoſeptuageſimo feliciter·

Fig. 41. Ur Aretinos "De bello italico", tryckt i Foligno af Johann Numeister 1470

Nu R esiſtet ille ſeq; mulcēdum dabit
C aſtoſq; ritus uenere nō caſta exuet
T ibi ponet odiū: cuius odio forſan
P erſequit̃ omnes: Phe Precibus aut uīci pōt
Nu F erus ē: Ph Amore didicimus uīci feros
Nu F ugiet: Phe Per īpa maria ſi fugiet ſequar
Nu P atris memēto: Phe Meminim⁹ mr̄is ſimul
Nu G enus omne pfugit: Phe pellicis careo metu
Nu A derit marit⁹: Phe Nēpe pirithoi comes
Nu A deritq; genitor: Phe Miti adriadne pater
Nu P er has ſenectæ ſplēdidas ſupplex comas
F eſſumq; curis pectus & cara ubera
P recor furorem ſiſte: teq; ipſā adiuua
P ars ſanitatis uelle ſanari fuit
Phe N ō omnis animo ceſſit īgenio pudor
P aremus altrix: qui regi nō uult amor
V īcatur: haud te fāma maculari ſinā
H æc ſola ratio eſt unicū effugium mali
V irū ſequamur morte præueniā nefas
Nu M oderare alūna mētis effrenæ impetus
A nimos coherce: dignā ob hoc uita reor
Q uod eſſe temet autumas digna nece
Phe D ecreta mors eſt: queritur fati genus
L aqueo ne uitā finiā: an ferro incubem
A n miſſa præceps arce palladia cadā
P roh caſtitatis vindicē armemus manū
Nu S ic te ſenectus noſtra præcipiti ſinet
P erire leto: Siſte furibūdū impetum
Phe P rohibere nulla ratio periturū poteſt
H aud quiſq ad uitā facile reuocare pōt
V bi quis mori cōſtituit & debet mori
Nu S olamen annis unicū feſſis hera
S i tā proteruus īcubat mēti furor
C ōtemne famā: fama uix uero fauet

Fig. 42. Ur Senecas tragedier, tryckt i Ferrara af Andreas Belfortis omkr. 1475

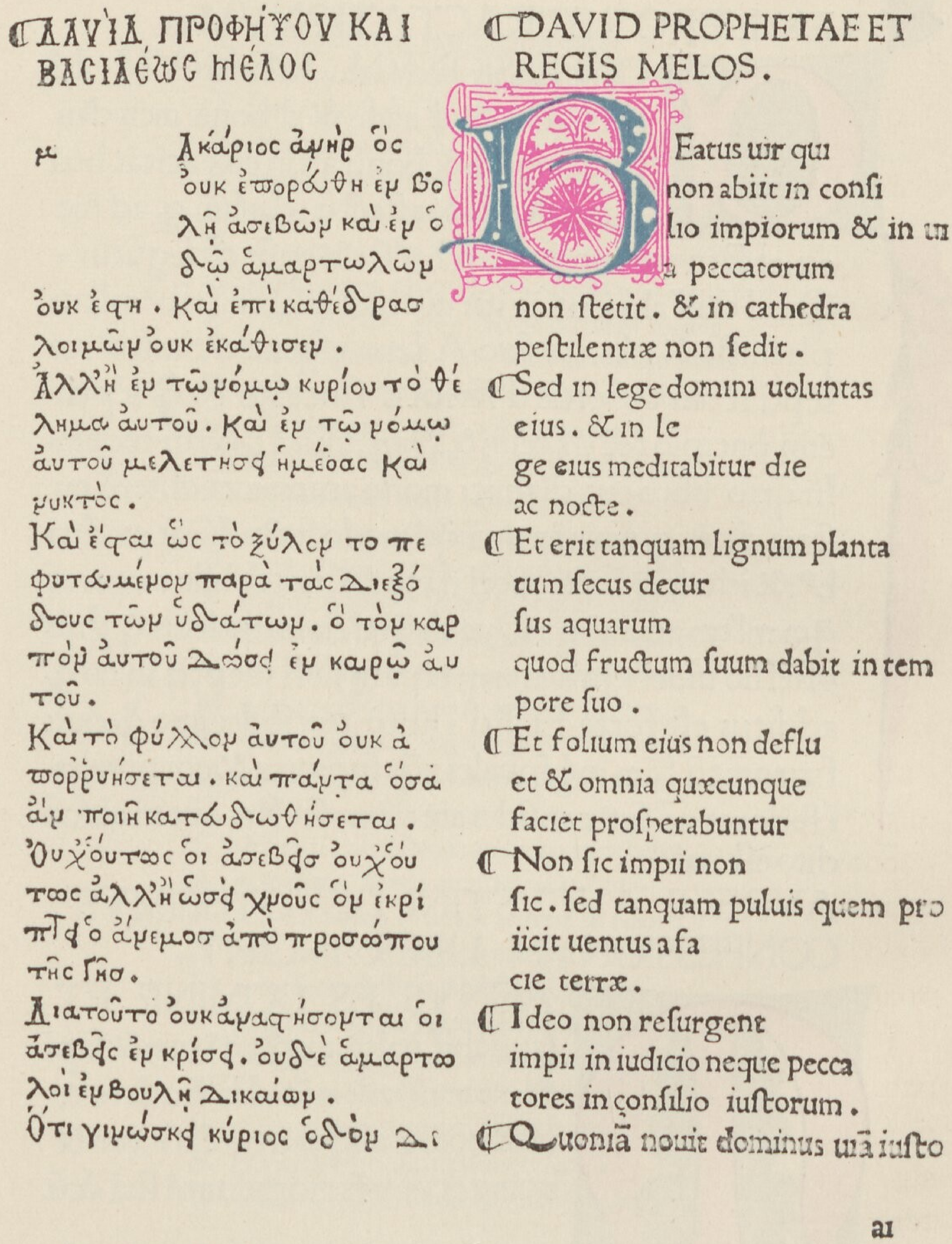
EX LIBRO RETRACTATIONVM :·

CONFESSIONVM MEARVM LI
bri t͂d'cim & d' malis & d' bonis meis d'u3
laudāt iuſtū & bonū: at3 in eū excitāt huā
nū itellectū & affectū · Intim q̄ ad me
attiet h̃ in me egerūt cū scbrēt : & agūt cū legūtur ·
Quid d' ill' alij ſentiāt ipi uid'rint: mlt' tn̄ frib⁹ mltu3
placuiſſe & placere ſcio· A p̄mo uſq3 ad d'cimū d' me
sc̄pti ſt : In tb⁹ cetis d' ſcriptis ſanct': ab eo q̄ sc̄ptū
ē: in p̄ncipio fec̄ d's celu3 & t'ram: uſ3 ad ſabbati reqem·
In q̄rto libro cu3 d' amici morte animi mei ofiterē mi
ſeria dicēs: q aia nr̄a una q̄d'modo facta fuēat ex dua
b⁹: & id'o inq̄ forte mori metuebā: ne tot⁹ ille moreret̄
q̄m mltm amauēa3 : Que m̄ q̄i d'clamatio leuis q̄ g̃uis
offeſſio uidet': q̄uis utoq3 tēpata ſit h̃ ineptia in eo q̄
additu3 eſt forte· Et ill d' i libro terciodecimo q̄ dixi
firmamtū fc̄m int' ſpūales aq̄s ſupiores & corporales
i feriores nō ſat' conſiderate dc̄m eſt· Res aūt in abſcō
dito eſt ualde ·

AVRELII AVGVSTINI DEVOTISSIMVS
CONFESSIONVM LIBER INCIPIT:·

MAGNVS ES DOMINE ET
laudabil' uald' : mag̃ v t⁹ tua: & ſapi
ētie tue nō eſt nūs · Et laudare te
uult homo aliq̄ portio c̄at̄e tue &
homo c̄cūferēs mortalitatē ſuā c̄cū

Fig. 43. Ur Augustinus' Bekännelser, tryckt i Milano af Johannes Bonus 1475

ΔΑΥΙΔ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΛΟΣ

μ Ακάριος ἀμὴρ ὃς
οὐκ ἐπορεύθη ἐμ βο
λῇ ἀσεβῶμ καὶ ἐμ ὁ
δῷ ἁμαρτωλῶμ
οὐκ ἔστη. Καὶ ἐπὶ καθέδρας
λοιμῶμ οὐκ ἐκάθισεμ.
Ἀλλ' ἢ ἐμ τῷ μόμῳ κυρίου τὸ θέ
λημα αὐτοῦ. Καὶ ἐμ τῷ μόμῳ
αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ
μυκτός.
Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλομ τὸ πε
φυτευμέμομ παρὰ τὰς διεξό
δους τῶμ ὑδάτωμ. ὃ τὸμ καρ
πὸμ αὐτοῦ δώσει ἐμ καιρῷ αὐ
τοῦ.
Καὶ τὸ φύλλομ αὐτοῦ οὐκ ἀ
πορρυήσεται. καὶ πάμτα ὅσα
ἂμ ποιῇ κατευοδωθήσεται.
Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς οὐχ οὕ
τως ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χμοῦς ὃμ ἐκρί
πτει ὁ ἄμεμος ἀπὸ προσώπου
τῆς γῆς.
Διατοῦτο οὐκ ἀμαστήσομται οἱ
ἀσεβεῖς ἐμ κρίσει. οὐδὲ ἁμαρτω
λοὶ ἐμ βουλῇ δικαίωμ.
Ὅτι γιμώσκει κύριος ὁδὸμ δι

DAVID PROPHETAE ET REGIS MELOS.

B Eatus uir qui
non abiit in conſi
lio impiorum & in ui
a peccatorum
non ſtetit. & in cathedra
peſtilentiæ non ſedit.
Sed in lege domini uoluntas
eius. & in le
ge eius meditabitur die
ac nocte.
Et erit tanquam lignum planta
tum ſecus decur
ſus aquarum
quod fructum ſuum dabit in tem
pore ſuo.
Et folium eius non deflu
et & omnia quæcunque
faciet proſperabuntur
Non ſic impii non
ſic. ſed tanquam puluis quem pro
iicit uentus a fa
cie terræ.
Ideo non reſurgent
impii in iudicio neque pecca
tores in conſilio iuſtorum.
Quoniã nouit dominus uiã iuſto

ai

Fig. 44. Ur Psaltaren på grekiska och latin, tryckt i Milano antagl. af Dion. Paravisinus 1481

Andra dugliga Ferrara-tryckare voro Aug. Carnerius, Severinus Ferrariensis och Lorenzo Rossi. Den sistes märkligaste bok är ett med för sin tid utomordentligt karaktäristiska porträtt utstyrdt arbete af Bergomensis, De Claris Mulieribus af 1497.

Milanos första tryckverk torde vara den i aug. 1471 af Antonius Zarothus från Parma utgifna upplagan af Festus, ty det traditionela antagandet, att Philippo Lavagna skulle hafva börjat redan 1469, har måst uppgifvas. Zarothus var en flitig mästare, som efterlämnat en massa ganska oklanderligt utförda arbeten, däribland t. ex. fem upplagor af Juvenalis.

Lavagna, som väl var större förläggare än tryckare, gjorde en gång (i Summa Pacifica af 1479) ett försök med kopparstick i tryckt bok. Fig. 43 är första sidan af originalupplagan till Augustinus' ryktbara bekännelser, tryckt 1475 af Johannes Bonus, med den vackraste Milano-stil, som vi lyckats påträffa. Den är gifvet en af de få stilar, som i elegans nära nå upp till Frans Renners. I Milano utkommo vidare de första helt på grekiska språket tryckta böckerna, och fig. 44 visar en af dessa, en psaltare, hvars typer äro ytterst kraftiga och beaktansvärda. Kristoffer Valdarfer, Leonard Pachel och Ulrik Scinzenzeler voro för öfrigt stadens viktigaste tryckare.

I Florens finna vi först guldsmeden Bernardo Cennini och hans son Domenico, hvilka i slutet af Servius' Commentar till Virgilius af 1471—72 med stolthet uppgifva sig själfva hafva tillverkat både matriser och stilar. Efter 1472 synes eget nog den rika och mäktiga staden hafva blifvit utan tryckeri i flera år. Först omkring 1477 började munkarne Domenico och Pietro i klostret San Ripoli en omfattande verksamhet, och samma år finna vi

äfven det berömda namnet Nicolo di Lorenzo, hvars bärare trots den italienska formen var en tysk från Breslau. Han var en föregångsman; ej genom sina typer (den äldsta, en liten gotik, är t. o. m. ovanligt ful och suddig), men genom sin upplaga af Bettinis Monte Santo di Dio af 1477, hvari för första gången i konstens annaler kopparstick användas till prydnad i tryckt bok. Fyra år efteråt vågade Nicolo sig på ett väldigt företag, nämligen en upplaga af Dante, som skulle prydas med ett kopparstick till hvarje af verkets 100 sånger (fig. 45). Som mästare till de delvis briljanta gravyrerna uppgifves med bestämdhet Baccio Baldini, arbetande efter Botticellis ritningar. Tyvärr blef arbetet för besvärligt, så att blott tjugo plåtar hunno att graveras, och i de allra flesta exemplar af boken finnas endast två eller tre. I likhet med Sweynheyms kartor utmärka sig äfven Nicolos gravyrer för en egendomlig gröngrå ton, som verkar mycket tilltalande. — Två andra utmärkta tryckare i Florens äro Antonius Miscominus och Bartholomeo da Libri, den siste antagligen mästare till den ytterst berömda första grekiska upplagan af Homerus af 1488 samt till en mängd skrifter af reformatorn Savonarola, som delvis äro försedda med präktiga florentinska träsnitt. 1494 kom Lorenzo di Alopa på idén att trycka grekiska med endast kapitalbokstäfver (fig. 46); tanken öfvergafs snart, men de få existerande proffven äro värderade både som mästerverk och typografiska sällsyntheter. Under Florens torde också böra omnämnas en stilsort, hvars ägare hittills lyckats undgå alla efterforskningar, men som i lugn och enkel skönhet blott har få medtäflare. Den förekommer endast i fyra eller fem föga kända arbeten af 1471, utan uppgifter om ort eller tryckare, men åtskilliga indirekta bevis peka på

co muouersi/se prima non si muoue la ragione. Entrai per lo camino alto: cioe profondo/chome diciamo alto mare et alto fiume: perche el primo camino fu per linferno cioe per la cognitione de uitii: equali sono infimi: perche sempre consistono circa le chose terrene. ET SILuestro: perche chome dicemo nel princi pio epeccati nascono dalla selua cioe dalla materia che e/elcorpo.

CANTO TERTIO DELLA PRIMA CANTICA

p Er me si ua nella citta dolente
per me si ua nelletherno dolore
per me si ua tra laperduta gente
Iustitia mosse el mio alto factore
fecemi la diuina potestate
la somma sapientia el primo amore
Dinanzi a me non fur chose create
se non etherne et io etherno duro
lasciate ogni speranza uoi chentrate
Queste parole di colore obscuro
uidio scripte al sommo duna porta
perchio maestro el senso lor me duro.

s Ono alchuni equali credono che edue primi capito li sieno stati inluoghi di proemio: et questo terzo sia el principio della narratione. Ma se considerremo chon diligentia tutta la materia/facilmente si puo pro uare che la narratiene comincia nel primo capitolo: et nel uerso Io non ui so ben dire chomio uentrai. Impe roche Danthe narra in questa sua peregrinatione esser si ritrouato nella selua: et hauere smarrito la uia Essersi condocto appie del monte. Et dipoi essersi addirizato uerso el sole per erto camino elquale lo conduceua asal uamento se le tre fiere non lauessino ripincto al basso. Et finalmente ridocto quasi al fondo hauere hauuto el soccorso di Virgilio et dalle tre donne. Et ꝑ lesue paro le esser psuaso lasciãdo el corto ãdare del mõte seguitar lo per linferno et purgatorio: laqual uia sanza sinistro intoppo lo puo conducere al cielo. Ilche significa quel lo che gia disopra habbiamo dimostro. Et se alchuno dicessi che in amendue questi canti molte chose scriue conle quali capta beniuolẽtia et attẽtione et docilita: Enon si uieta che ĩ ogni pte del poema non si possi fa re questo. Anzi maximamẽte sirichiede allo scriptore che le capti douũque truoua occasione di poterlo fare Hora perche siamo gia al puncto chel poeta descende nellinferno. Giudico sia utile exprimere che chosa si a inferno: et in quanti modi si dica alchuno scendere allinferno. Inferno adunque e/linfima: et bassa parte del mondo/decto inferno da questa dictione infra che significa disocto: Ne solamente dal popolo di dio e/ posto lonferno: Ma anchora da molti poeti: et maxime da Homero da Virgilio. Ouidio. Statio: et Claudi ano: Et molto piu egregiamente dal principe de philosophi Platone/Costui incritone nel qual libro induce Socrate disputante della immortalita dellanimo/dimostra che lanime humane dopo la morte sono giudica te secondo le loro colpe: et nellonferno tormentate insino atanto che si purghino/se epeccati non sono sta ti molto graui. Ma quelle che hanno commesso scelerateze enorme: et sono impurgabili secondo lui/sono mandate in luogho piu profondo decto tartaro et quiui sono afflicte inetherno con grauissimi supplicii. La quale oppinione e/molto simile alla christiana fede: et abbraccia lonferno el purgatorio: Et la maggior pte

Fig. 45. Ur Dante, tryckt i Florens af Nicolo di Lorenzo 1481

ΡΗΓΜΑΤΑ ΚΑῚ ΚΩ͂ΜΟΙ. ΣΚΙΡΤΟΠΟΔΗ ΣΑΤΥΡΕ.

ΤΊΣ ΣΕ ΠΑΡᾺ ΣΜΊΛΑΙΣΙ ΠΟΔΊΚΡΙΤΟΝ ἌΜΜΑ ΚΑΘΆΨΑΣ

ΘΗ͂ΚΑΤΟ ΤῸΝ ΒΡΟΜΊΩι ΣΠΑΡΓΑΝΈΛΙΞΑΜΕΝΟΝ.

ΑἸΣΧΡΗΜΩΝ ἜΝΔΕΙΑ ΚΑῚ ἈΠΑΝΤΟΛΜΟΣ ἈΝΆΓΚΑ

ἌΜΕ ΠΑΡ' ἩΦΑΙΣΤΩι ΘΗ͂ΚΕ ΜΑΡΙΛΟΠΌΤΑΝ.

ΕΙΣ ΜΕΤΡΙΟΤΗΤΑ. ΒΆΣΣΟΥ.

ΜΉΤΕ ΜΕ ΧΕΊΜΑΤΙ ΠΌΝΤΟΣ ἌΓΟΙ ΘΡΑΣῪΣ ΟὔΤΕ ΓΑΛΉΝΗΣ

ἈΡΓῊΝ ἩΣΠΑΣΆΜΗΝ ΤῊΝ ΠΟΛΥΝΗΝΕΜΊΗΝ.

ΑἹ ΜΕΣΌΤΗΤΕΣ ἌΡΙΣΤΟΙ. ὍΠΗ ΛΈΓΕ ΠΡΗ͂ΞΙΕΣ ἈΝΔΡΩ͂Ν,

ΚΑῚ ΜΆΛΑ ΜΈΤΡΟΝ ἘΓῺ Τ' ἈΡΚΙΟΝ ἩΣΠΑΣΆΜΗΝ.

ΤΟΥ͂Τ' ἈΓΆΠΑ ΦΊΛΕ ΛΆΜΠΙ. ΚΑΚᾺΣ ΔΈΧΘΑΙΡΕ ΘΥΈΛΛΑΣ.

ΕἸΣῚ ΤΊΝΕΣ ΠΡΗΕΙ͂Σ ΚΑῚ ΒΙΌΤΟΥ ΖΈΦΥΡΟΙ.

ΑΔΗΛΟΝ.

ΠΑ͂Ν ΤῸ ΠΕΡΙΤΤῸΝ ἌΚΑΙΡΟΝ. ἘΠΕῚ ΛΌΓΟΣ ἘΣΤῚ ΠΑΛΑΙΌΣ,

ὩΣ ΚΑῚ ΤΟΥ͂ ΜΈΛΙΤΟΣ ΤῸ ΠΛΈΟΝ ἘΣΤῚ ΧΟΛΉ.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ͂.

ΟἾΚΟΣ ΚΑῚ ΠΑΤΡῊ ΒΙΌΤΟΥ ΧΆΡΙΣ. ΑἹ ΔῈ ΠΕΡΙΣΣΑῚ

ΦΡΟΝΤΊΔΕΣ ἈΝΘΡΏΠΟΙΣ, ΟὐΒΊΟΣ ἈΛΛᾺ ΠΌΝΟΣ.

ΕΙΣ ΜΙΣΟΣ. ΑΔΗΛΟΝ.

ΕΥΣΤΈΦΙΟΣ Μ' ἘΔΆΜΑΣΣΕΝ ὉΜΟΥ͂ ΚΑῚ ΠΡΩΐΟΣ ὝΠΝΟΣ.

ὋΣ ΜῈΝ ἘΠΙΒΡΊΣΑΣ. ὋΣ ΔΈ ΜΕ ΜῊ ΚΑΛΈΣΑΣ.

ὩΝ ἘΞ ἈΜΦΟΤΈΡΩΝ, Ὁ ΜῈΝ, ἘΡΡΈΤΩ. ὋΣ ΔῈ ΠΑΡΕΊΗ

ἽΛΑΟΣ ὩΡΑΩΝ ΜΈΤΡΟΝ ἘΠΙΣΤΆΜΕΝΟΣ.

ΕΙΣ ΜΗΤΡΥΙΑΝ. ΚΑΛΛΙΜΆΧΟΥ.

ΣΤΉΛΗΝ ΜΗΤΡΥΙΗ͂Σ ΜΙΚΡᾺΝ ΛΊΘΟΝ ἜΣΤΕΦΕ ΚΟΥ͂ΡΟΣ.

ὩΣ ΒΊΟΝ ἩΛΛΆΧΘΑΙ ΚΑῚ ΤΡΌΠΟΝ ΟἸΌΜΕΝΟΣ.

ἩΔΕ, ΤΆΦΩι ΚΛΙΝΘΕΙ͂ΣΑ, ΚΑΤΈΚΤΑΝΕ ΠΑΙ͂ΔΑ ΠΕΣΟΥ͂ΣΑ.

ΦΕΎΓΕΤΕ ΜΗΤΡΥΙΗ͂Σ ΚΑῚ ΤΆΦΟΝ ΟἹ ΠΡΌΓΟΝΟΙ.

Fig. 46. Ur "Anthologia Græca", tryckt i Florens af Lorenzo di Alopa 1494

fluxum uētris:& reumatizationem uiscerum.℞.bdelii:sandaracæ:opii thuris minuti:myrræ:croci:añ.fiāt pillulæ sicut cicer:da in sero tres: aut qnqne.Cōfectio trociscorum quos composuimus nos ad super- abūdātem fluxum cathartici:& col liricaꝫ passiōem:& alios fluxus uen tris:cōfortātium aiam:& strīgētiuꝫ uomitum cuꝫ significatioibus fri- giditatis:& faciētiuꝫ somnuꝫ.℞.ci peri:thuris minuti:ameos:gallæ: croci:galliæ mus.gariof.balaustia- rum:camepitheos:corticum grana torum:myrræ:spicæ:añ ʒ.ii.iusqami opii.añ.ʒ.i.ʒ.fac trociscos aurei uni us:& dos.eorum trociscoruꝫ unus Cōfectio alia trociscorum ex iuēti one nostra:q sunt ultimi ī intētiōe hac:& ad omnem fluxuꝫ uentris:& uomituꝫ cuꝫ significatioibus cali- ditatis.℞.spodii:se.ro.acatiæ:hip poqstidos:balaustiarum:san.drac. gallaruꝫ:croci:añ.ʒ.ii.boli.ʒ.i.ʒ.opii iusqami:añ.ʒ.i.fac trocis.ʒ.ʒ.& sit dosis eoruꝫ unus cuꝫ aqua rosacea.

QVARTA. INTENTIO. PONIT. CONDITIONES. IN.EMENDATIONE. NOCVMENTORVM.DERELICTORVM. POST.PVRGATIONEM.ET CONTINET.XIII.CAPITVLA

CAPITVLVM. PRIMVM: DE FEBRE.POST.PVRGATIONEM.

INqt Heben Mesue.Aegritudinum aūt quæ hereditāt post solutiōeꝫ:occasiōe solutiui:sermones afferemus.Et primo de febrē quæ accidit post illud.Eius autem euētus ē:quoniam aut solutiuuꝫ fuit multæ caliditatis:& acuitatis:& dereliqt malam complexiōeꝫ ī corpore:aut propter conculcatiōem materiæ:quæ debebat expelli:sed nō fuit expulsa:quare putrescit:& fit causa ad febreꝫ:aut propter occursum motuum corporeoruꝫ:siue āialium super eum q soluitur fortitudie:aut propter occursum frigoris coharctātis poros:& prohibentis respiratiōem uaporum:aut propter occursuꝫ caloris īflāmātis materiam & humores iam motos:aut propter festinam comestiōeꝫ super eam.quare aliquid de re mediciali cum re cibali penetrat ad uenas:& fit causa:aut multi fluxus:aut conculcatiois:&putrefactiois alicuius materiæ:aut qa debebāt præcedere medicinaꝫ digestiōes:& non præcesserūt:& fit operatio eius ī crudum:quare fit īterduꝫ dissolutio:& nō euacuatio:sed cōculcatio:& putrefactio.& uniuersaliter qdeꝫ omne maluꝫ regimē ī medicia potest esse causa huius.Auxiliabimur igitur postq̄ sciuerimus causaꝫ febris per testimoīum rerum quæ præcesserūt īducētium causaꝫ:nūc cuꝫ eis quæ opponūtur causis facientibus & abscidūt cās:nūc cum eis quæ febris ītētiōem curāt.Et plerūqꝫ est maior necessitas resistere causis febrem faciētibus.Et plerūqꝫ curandi febrem maior īstat necessitas:& proprie quādo malignior ē febris Et tibi superest ista discernere.Ve

Fig. 47. Ur Joh. Mesues läkarebok, antagl. tryckt i Florens, 1471

Florens (Fig. 47). Vi tillåta oss rekommendera en jämförelse mellan fig. 30, 35, 43 och 47 för den som vill se, hur långt typografien verkligen hunnit på 1470-talet, och hur långt vi i allmänhet hafva för att åter nå fram — dit.

Omkring sekelslutet blef Filippo Giunta Florens' företagsammaste förläggare och täflade sedan länge med Aldus i utgifvandet af små fina handupplagor af klassikerna.

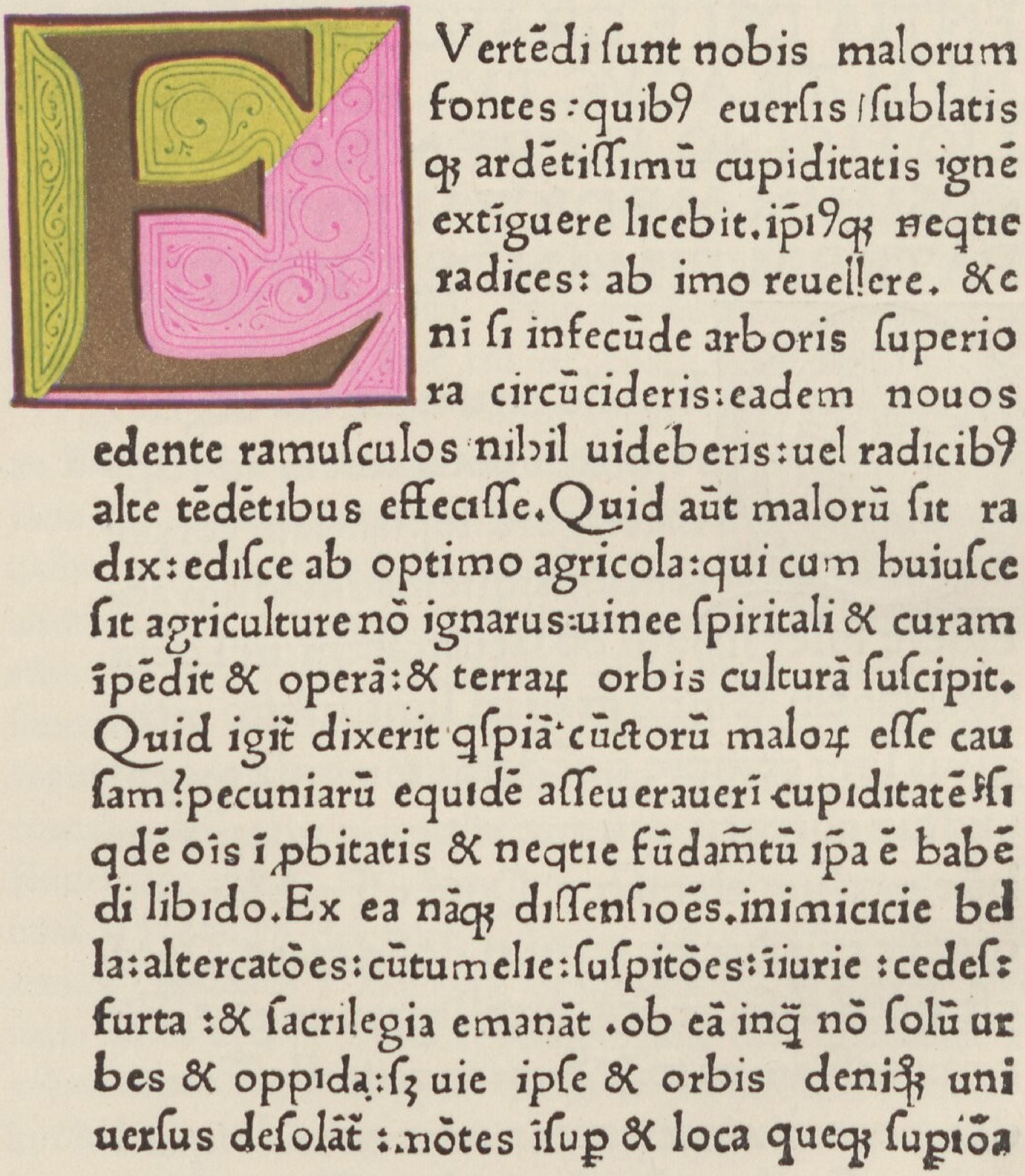
I Treviso finna vi 1471 vid sin press en man från Flandern, Gerardus de Lisa, hvars förmåga som stilgravör var långt från obetydlig (Fig. 48). Han använde bland annat också en gotisk stil, som hör till de bästa från hela Italien.

Fig. 49 har en liten treflig typsort, hvars upphofsman är Bolognas förste mästare Baldasar Azzoguido. Han började sin verksamhet 1471 med en upplaga af Ovidius, som täflar med Sweynheyms om att vara den äldsta — i alla händelser är det en raritet af första rang, ty blott ett fullständigt exemplar lär finnas. För öfrigt torde äran att först hafva användt kustoder i tryckt bok tillkomma Azzoguido i stället för Wendelin från Speyer. Hans lilla romanska stil efterhärmades mycket, bland annat af Ugo Rugerius, som i sällskap med Dionysius Bertochus därmed tryckte en del vackra verk. Den sistnämnde och en annan likaledes i Bologna uppträdande typograf Henrik från Köln äro de mest typiska bland den underliga klass yrkesidkare, som brukar kallas vandrande tryckare, och hvilka gjort bibliograferna så mycket besvär. Bertochus har arbetat om hvartannat i städerna Venedig, Bologna, Vicenza, Treviso, Reggio och Modena — men Henrik slår dock rekordet genom sin lista: Brescia, Bologna, Modena, Siena, Lucca, Nozzano, Urbino — allt detta medhunnet på 18 år. Dessutom torde han hafva varit i Bologna fyra särskilda gånger! En besvärlig tillvaro. —

MERCVRII TRISMEGISTI LI-
BER DE POTESTATE ET SAPI
ENTIA DEI E GRAECO IN LATI
NVM TRADVCTVS A MARSI-
LIO FICINO FLORENTINO AD
COSMVM MEDICEM PATRIAE
PATREM.PIMANDER INCIPIT.

QVm de rerum natura cogita-
rem:ac mentis aciem ad sup-
na erigerē:sopitis iam corpis
sensibus:quemadmodum ac-
cidere solet iis:qui ob saturitatem:uel defa
tigationem:somno grauati sunt.subito mihi
uisus sum cernere quēdam:immensa magni
tudine corporis:qui:me nomine uocans:in
hūc modum clamaret. Quid est o Mercuri:
quod et audire:et intueri desideras? Quid
est:quod discere atq; intelligere cupis? Tū
ego:quisnam es inq̄? Sum inquit ille Piman
der mens diuinæ potentiæ.at tu uide:quid
uelis.ipse uero tibi ubiq; adero.Cupio iquā
rerum naturam discere.deumq; cognoscere.
Ad hæc ille.Tua me mēte complectere:&

Fig. 48. Ur Mercurius Trismegistus, tryckt i Treviso af Gerardus de Lisa 1471

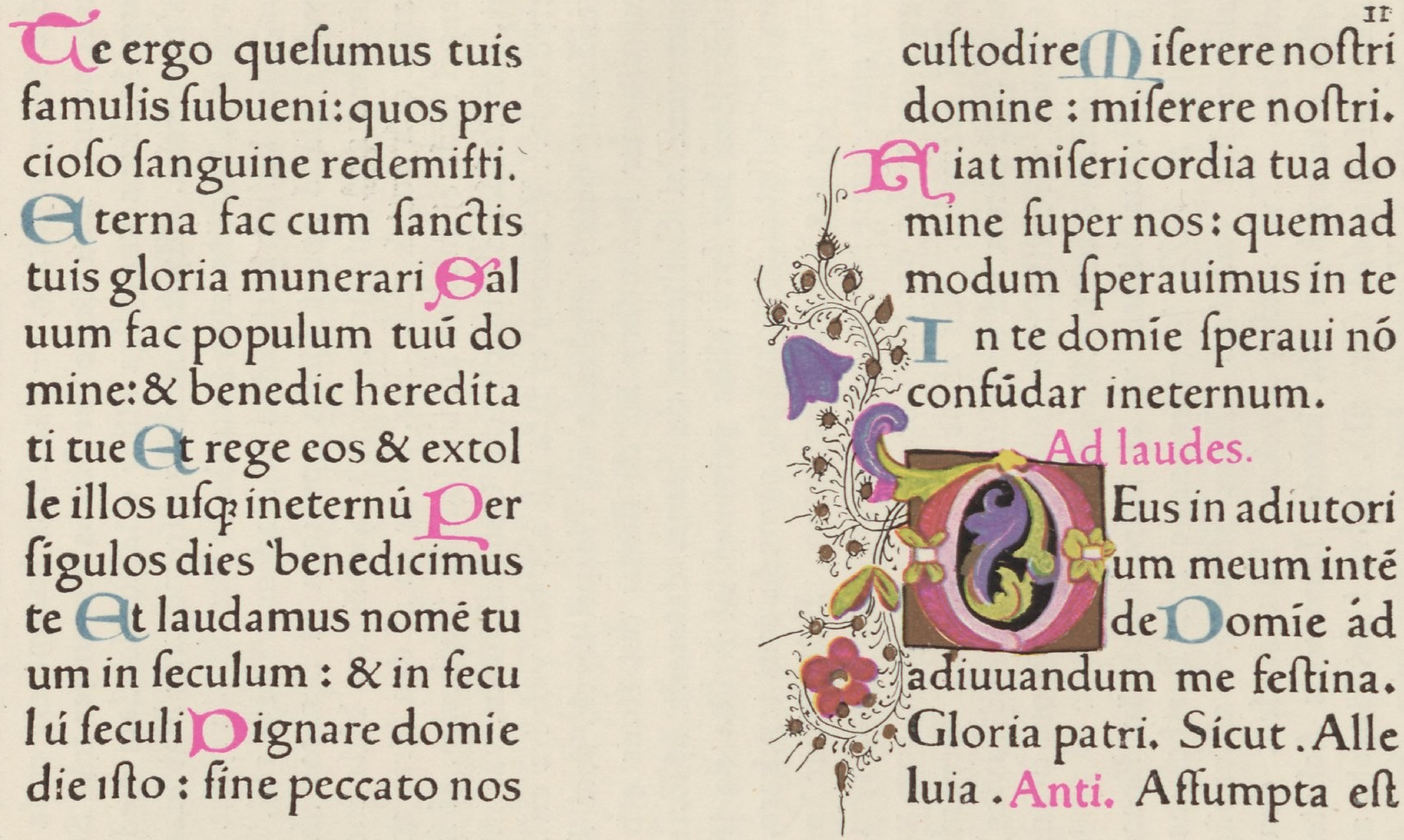

E Vertēdi ſunt nobis malorum
fontes:quib9 euerſis /ſublatis
qꝫ ardētiſſimū cupiditatis ignē
extīguere licebit.ipi9qꝫ neqtie
radices: ab imo reuellere. &c
ni ſi infecūde arboris ſuperio
ra circūcideris:eadem nouos
edente ramuſculos nihil uideberis:uel radicib9
alte tēdētibus effeciſſe.Quid aūt malorū ſit ra
dix:ediſce ab optimo agricola:qui cum huiuſce
ſit agriculture nō ignarus:uinee ſpiritali & curam
īpēdit & operā:& terraꝝ orbis culturā ſuſcipit.
Quid igit̄ dixerit qſpiā cūctorū maloꝝ eſſe cau
ſam?pecuniarū equidē aſſeuerauerī cupiditatē:ſi
qdē oīs īpbitatis & neqtie fūdamtū ipa ē habē
di libido.Ex ea nāqꝫ diſſenſioēs.inimicicie bel
la:altercatōes:cūtumelie:ſuſpitōes:iiurie :cedeſ:
furta :& ſacrilegia emanāt .ob eā inq̄ nō ſolū ur
bes & oppida:ſꝫ uie ipſe & orbis deniqꝫ uni
uerſus deſolāt̄ :.mōtes īſup & loca queqꝫ ſupiōa

Fig. 49. Ur Chrysostomus, tryckt i Bologna af Baldasar Azzoguido 1475

I Neapel voro tyskarne i märkvärdig pluralitet bland äldre tiders tryckare, — där finns knappt ett enda italienskt namn. Den förste var Sixtus Riessinger från Strassburg, hvilkens knaggliga stilar ofta förblandats med Gallus' romerska. Mycket skicklig däremot var Matthias Moravus från Olmütz, som förut hade försökt sin lycka i Genua, men blifvit bortmotad af stadens välvisa råd. Han tryckte bland annat första upplagan af Senecas skrifter och flera små utmärkt vackra bönböcker, både med romansk och gotisk stil. Fig. 50 är en af den förra sorten. Neapel hade ej mindre än tre judiska tryckerier, af hvilka det, som leddes af Joseph från Gunzenhausen, var mycket betydande. Vi kunna ej låta bli att här vidröra en högst egendomlig detalj angående ett Neapel-tryck, som åstadkommit mer hufvudbry än de flesta: det finns ett italienskt verk af Catharina da Siena, dateradt 1478, som i slutskriften har fyra olika personer, af hvilka de tre annars äro fullständigt okända, nämnda som tryckare, hvar och en för sig i delar af upplagan. Följden har ända till allra sista tiden blifvit, att man trott sig känna fyra upplagor, under det det blott är de sista raderna, som variera i olika exemplar. En af de fyra kallar sig Bernardus de Dacia (vid denna tid ungefär lika med Skandinavien), och intressant vore att finna någon upplysning om denne äldste landsman i boktryckaryrket.

Från Padua känna vi ej äldre tryck än Boccaccios Fiametta af 1472, härstammande från Bartholomeus de Valdezocchos verkstad. Hans stilar äro af vanlig Venedigtyp. Två andra tryckare från staden, den som oloflig eftertryckare illa kände Leonardus Achates och Albert af Stendal (fig. 51), hafva i det längsta ansetts som bosatta i Venedig, fastän därför inga skäl finnas.

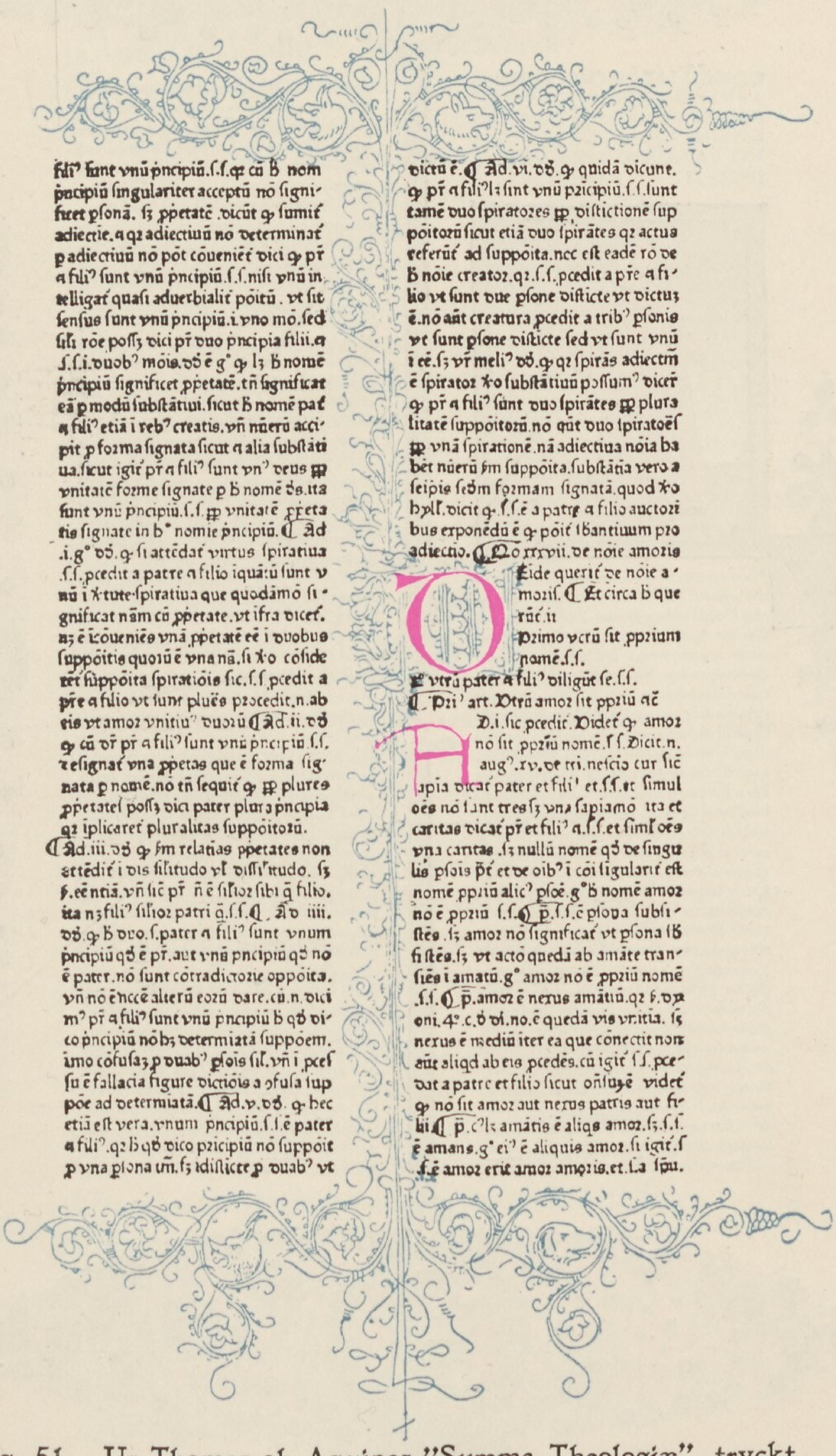

Te ergo quesumus tuis famulis subueni: quos pretioso sanguine redemisti. Eterna fac cum sanctis tuis gloria munerari. Saluum fac populum tuũ domine: & benedic hereditati tue. Et rege eos & extolle illos usq; ineternũ. Per singulos dies benedicimus te. Et laudamus nomẽ tuum in seculum: & in seculũ seculi. Dignare domĩe die isto: sine peccato nos custodire. Miserere nostri domine: miserere nostri. Fiat misericordia tua domine super nos: quemadmodum sperauimus in te. In te domĩe speraui nõ confũdar ineternum.

Ad laudes.

Deus in adiutorium meum intẽde. Domĩe ád adiuuandum me festina. Gloria patri. Sicut. Alleluia. Anti. Assumpta est

Fig. 50. Ur "Officium Mariæ Virginis", tryckt i Neapel af Matthias Moravus 1478

filiꝰ sunt vnū pncipiū.s.s.q2 cū h nom pncipiū singulariter acceptū nō signi- ficet psonā. s3 ppetatē .dicūt q2 sumit adiectie. a q2 adiectiuū nō determinat p adiectiuū nō pōt cōueniēt dici q2 pr a filiꝰ sunt vnū pncipiū.s.s.nisi vnū in- telligat quasi aduerbialit pōitū . vt sit sensus sunt vnū pncipiū.i.vno mō.sed sili rōe possꝫ dici pr duo pncipia filii.a s.s.i.duobꝰ mōis.dō ē gº q2 l3 h nomē pncipiū significet ppetatē.tn̄ significat eā p modū substātiui.sicut h nomē pat a filiꝰ etiā i rebꝰ creatis.vn̄ nūerō acci- pit p forma signata sicut a alia substāti ua.sicut igit pr a filiꝰ sunt vnꝰ deus ꝑ vnitatē forme signate p h nomē ds.ita sunt vnū pncipiū.s.s. ꝑ vnitatē ppeta tis signate in hº nomie pncipiū. ¶ Ad .i.gº dō. q2 si attēdat virtus spiratiua .s.s. pcedit a patre a filio iquātū sunt v nū i vtute spiratiua que quodāmō si- gnificat nām cū ppetate.vt ifra dicet. n3 ē icōueniēs vnā ppetatē eē i duobus suppōitis quoꝝ ē vna nā.si vo cōside ret suppōita spiratiōis sic.s.s.pcedit a pr̄e a filio vt sunt pluēs procedit.n.ab eis vt amor vnitiuꝰ duoꝝ ¶ Ad.ii.dō q2 cū dr pr a filiꝰ sunt vnū pncipiū.s.s. designat vna ppetas que ē forma sig- nata p nomē.nō tn̄ sequit q2 ꝑ plures ppetates possꝫ dici pater plura pncipia q2 iplicaret pluralitas suppōitoꝝ. ¶ Ad.iii.dō q2 ꝭm relatias ppetates non attēdit i dis silitudo vl dissiꝰtudo. s3 ꝭ.eēntiā.vn̄ sic pr n ē silioꝛ sibi q filio. ita n3 filiꝰ silioꝛ patri q.s.s. ¶ Ad iiii. dō. q2 h dco.s.pater a filiꝰ sunt vnum pncipiū qd ē pr.aut vnū pncipiū qd nō ē pater.nō sunt cōtradictorie oppōita. vn̄ nō ēncēe alterū eoꝝ dare.cū.n.dici mꝰ pr a filiꝰ sunt vnū pncipiū h qd di- co pncipiū nō h3 determiatā suppoem. imo cōfusā3 p duabꝰ psois sil.vn̄ i pces su ē fallacia figure dictiōis a ɔfusā sup pōe ad determiatā. ¶ Ad.v.dō. q2 hec etiā est vera.vnum pncipiū.s.s.ē pater a filiꝰ.q2 h qd dico pricipiū nō suppōit p vna psona tm̄.s3 idistincte p duabꝰ vt dictū ē. ¶ Ad.vi.dō.q2 quidā dicunt. q2 pr a filiꝰ l3 sint vnū pricipiū.s.s.sunt tamē duo spiratores ꝑ distinctionē sup pōitoꝝ sicut etiā duo spirātes q2 actus referūt ad supposita.nec est eadē rō de h nōie creatoꝛ.q2.s.s. pcedit a pr̄e a fi- lio vt sunt due psone distincte vt dictū ē.nō aūt creatura pcedit a tribꝰ psonis vt sunt psone distincte sed vt sunt vnū i eē.s3 vr meliꝰ dō.q2 q2 spirās adiectm ē spiratoꝛ vo substātiuū possumꝰ dicer q2 pr a filiꝰ sunt duo spirātes ꝑ plura litatē suppōitoꝝ.nō aūt duo spiratoēs ꝑ vnā spirationē.nā adiectiua nōia ha bēt nūerū ꝭm suppōita.substātia vero a seipis scdm formam signatā.quod vo hylr.dicit q2.s.s.ē a patre a filio auctori bus exponēdū ē q2 pōit sbantiuum pro adiectio. ¶ Q xxvii.de nōie amoris

Eide querit de nōie a- moris. ¶ Et circa h que rūt ii Primo vrū sit ppriū nomē.s.s. Vtrū pater a filiꝰ diligūt se.s.s. ¶ Priꝰ art. Vtrū amoꝛ sit ppriū nō .s.s.i.sic pcedit. Videt q2 amoꝛ nō sit ppriū nomē.s.s. Dicit.n. augꝰ.xv.de tri.nescio cur sic sapiā dicat pater et filiꝰ et.s.s.et simul oēs nō sunt tres s3 vna sapiamō ita et caritas dicat pr et filiꝰ a.s.s.et simł oēs vna caritas .s3 nullū nomē qd de singu lis psois pr et de oibꝰ i cōi singularit est nomē ppriū alicꝰ psoē.gº h nomē amoꝛ nō ē ppriū .s.s. ¶ p.s.s.ē psona subsi- stēs .s3 amoꝛ nō significat vt psona sb sistēs.s3 vt actō quedā ab amāte tran- siēs i amatū.gº amoꝛ nō ē ppriū nomē .s.s. ¶ p.amoꝛ ē nexus amātiū.q2 ꝭ.dy oni.4º.c.d di.no.ē quedā vis vnitia. s3 nexus ē mediū iter ea que conectit non aūt aliqd ab eis pcedēs.cū igit .s.s.pce- dat a patre et filio sicut ostēsū ē videt q2 nō sit amoꝛ aut nexus patris aut fi- lii. ¶ p.cꝰl3 amātis ē aliqs amoꝛ.s.s. ē amans.gº eiꝰ ē aliquis amoꝛ.si igit.s .s.ē amoꝛ erit amoꝛ amoris.et.s.a spu.

Fig. 51. Ur Thomas ab Aquinos "Summa Theologiæ", tryckt i Padua af Albertus de Stendal 1473

CONCILIATOR DIFFERENTI ARVM PHILOSOPHORVM ET PRECIPVE MEDICORVM: CLA RISSIMI VIRI PETRI DE ABA NO PATAVINI FOELICITER INCIPIT. PROLOGVS.

Num in trinario: ac omne quod ipsius preten dës i antea. Denuo uero medicorū philosopho rūq; illustriū cōdigerës snias. Politicorū quidē septimo Aꝝ. inquo scribere. Bene uiuere ac felici tatem appetūt omnes. Sed hec adipiscēdi. his quidem potestas: his uero nō. ꝑpter fortunam quandā aut naturam. Vbi cuiuslibet primitus naturale desideriū ad uitā & felicitatē denotat. Quosdā tñ deinceps fortuna seu naña īpeditos id posse mime adipisci. Primū qdē elucescit. quoniā bonū appetūt omnia. Vnde laudantur hoc testantes ethicoꝝ initio. Viuere aūt & beari bonū extat sūmū. qa uiuere uiuentis est forma. unde de aīa secūdo. Viuere uiuentis est esse. hoc uero ceu pfectius quoddā: & diuinius pre aliis appetit maxime: quod eius firmat oppositū. Omne nāq; animal mortem pnidemq; deuitat de cōsolatione ttio. Est deniq; felicitas opatō quedā aīe: & usus secundū uirtutem pfectam ethicoꝝ decimo. De consolatione quoq; secūdo Beatitudo est status omniū bonorū aggregatiōe pfectus. Pali n. cūctis hominibus natura insitū est desideriū ad sciendum quod beatitudine ceu tactū terminat. Viuere itaq; & felicitari appetit unūquodq;: quod aūt pfectū precipue. Adhuc demū uita priuant: quorū natalit illius praua simulq; improporcionata extant principia ab intrinsecis & extrinsecis cāta: & actus uirtutis deficientes omnifariam. Non paucos uero est huiuscemodi repire. Verūtñ in ꝑporcione eoꝝ uicissim malicia dria apietur in sexta. Actus

quoq; hoꝝ brutales detestās ethicus uirtutibus incitat principalioribus insignitos cōsuetudine possidere nō breui. Quidā nāq; nō solū corpe ueꝝ & aīa natura fere sunt serui. Fortunā demū taliū similit īpeditiuā ingenuitatē fore diuitias potentias ac his opposita. omnimoq; fortunium & infortuniū. rethoricoꝝ testatur secūdo. in qua uim geneseos sydeream esse puto non īmerito includendam. Nōnulli. n. uita priuant ac bea titudine bona falliti extimata fortuna uelut & praua. Nā & si ea felicitati ministret presidiū quo quāto qli ut ubi & qñ expedit modificare. Adoptās itaq; actibus uirtuosis euiter magisq; ac magis in postera uita ac felicitate potiri ppe tuis. nō utiq; tantū exemplo: ueꝝ & ope ceteris aspirantibus in hoc ita prodesse. cum sciētiam uiuificans nequaq; mortis uinculis astringat: Librū eqdē contexere decreui ex ꝓbleumatibus una cū sociorum intellectu ingentiū carissimis publice lustris iuestigans iam binis. Quo nēpe phōꝝ ac medicoꝝ discidie in medicina sopiant apparentes precipue dicenti cuicūq; preferens ueritatē continue. Quaꝑpter ipsū Cōciliatorē malui appellare. Ipsūq; diuetus latens putabā ni preces queritātiū crebras oporteret exaudire condignas. ac casus nō formidarem emergentes inconsulte. Hūc quidē fit suscitantem preope in primitiuis fore scientiis phia quoq; ac medi cina pre alia sufficienter instructū. Quē in tres separabo ptes trinitatis in deoꝝ etiā ueneratiōes prelatione. Finiūt nāq; iux philosophū omnia in prima & mima trinitate. In quaꝝ utiq; pria quesita statuent coia & uelut forinseca. modi reiq; utriusq; ptis medicie: theorice uidelicet & practice. His & n. cognitis facilius & expedi tius uniuscuiusq; animus ipsam ratione ac uiā artis considerare poterit ueteris rethorice phe mio. Secūda uero theorice cōtiebit dubitata. In tertia quidē que practice subdentur finalia. his etiā appendicia occurrentia qñq;. Partes autē p drias sequestrabo. cum pleraq; unū quesi torū nō paꝝ distet a reliquo. Quas equidē usq; in totius uolumis terminū ipsaꝝ breuitatis alle gationis grā continuas. naturalis numeri ordine numerabo. Ipsas deniq; inuentionis facilitate Algorismi depingendo figuris. Eodem quoq; modo sermones ex sapientibus adductos. quos etiā ceu iacent conabor trāscribere. ac rite huc ex fonte deriuare breuioribus litteris idicabo. In unaquaq; similit driaꝝ semp q̄tuor iqrēe pret utriusq; ptis arguta. Quoꝝ aliquod uelut insinuabit lubidusione recipiet aliqn. Hec aūt sūt terminorum dubitati primitus expositio. Secūdo quidem quod de ipso fuerit ab aliis presentitū. Tertio ueritatis cū eius motiuis ostensio. Ac tandē q̄rtū argumentoꝝ solutio.

Fig. 52. Ur Petrus de Abanos "Conciliator" tryckt i Mantua af Thomas från Siebenbürgen och Joh. Burster 1472.

Ac neq; quo pacto pesens erit humor aquai
Visumst. nec rursum quo pacto fugerit æstu.
In paruas igitur partes dispargitur humor:
Quas oculi nulla possunt ratione uidere.

De anulo in digito & cæteris

Quin etiam multum solis redeuntibus annis
Anulus in digito subter tenuatur habendo.
Stillicidiiq; casus lapidem cauat: uncus aratri
Ferreus oculte decrescit uomer in aruis.
Strataq; iam uolgi pedibus detrita uiarum
Saxea conspicimus: tum portas ꝑpter harena
Signa inanus dextras ostendunt attenuari
Sæpe salutantum tactu præterq; meantum.
Hec igitur minui qum sint detrita uidemus.
Sed que corpora decedant in tempore quoque
Inuidia predusit spetiem natura uidendi.
Postremo quæcunque dies naturaq; rebus
Paulatim tribuit moderatim crescere cogens
Nulla potest oculorum acies contenta tueri.
Nec porro quecunque æuo maciéq; senescunt.
Nec mare que impendent uesco sale saxa peresa.
Quid queque amittant in tempore cernere posset.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.
Nec tamen undiq; corporea stipata tenentur
Omnia. natura nanq; est in rebus inane.
Quod tibi cognosse in multis erit utile rebus.
Nec sine errantem dubitare & quærere semper
De summa rerum & nostris diffidere dictis.

De inani.

Quaꝑpter locus est intactuus inane: uacanq;.
Quod si non esset: nulla ratione moueri
Res possent. nanq; officium quod corporis extat
Officere atq; obstare: id in omni tempore adesset
Omnibus. haud igitur quicquam procedere posset.
Principium quoniam cedendi nulla daret res.
At nunc per maria ac terras sublimaq; cæli
Multa modis multis uaria ratione moueri
Cernimus ante oculos: que si non esset inane
Non tam sollicito motu priuata carerent.
Quam genita omnino nulla ratione fuissent.

Fig. 53. Ur Lucretius, tryckt i Verona af Paulus Friedenberger 1486

Fig. 54. Ur Dante, tryckt i Brescia af Boninus de Boninis 1487

CANTO SEPTIMO

CANTO SEPTIMO DE LA PRIMA CANTICA DI DANTHE.

Ape satan pape satan aleppe
cominció Pluto con la uoce chioccia:
et quel sauio gentil che tutto seppe.

I N questo septimo capitulo pone lautore el quarto cerchio: & questo diuide in due parti. Et nella prima pone le pene de glauari: & de prodigi: & nella seconda quelle de giracũdi: & accidiosi. Et nellentrata del cerchio finge essere Plutone demonio quasi custode: & signore di questo cerchio. Laqual fictione: accio che meglio si possa interpretare cirricorderemo chome gliantichi poeti dixono Plutone essere figliuolo di Saturno: & Rhea: & re dellinferno. Furono quattro figliuoli di Saturno: che dinotano quattro elementi. Ioue el fuoco. Iunone laria. Neptumo lacqua. Plutone la terra. Per Saturno intendono el tempo: & fingono che si mangiassi tutti glialtri suoi figlioli excepti questi quattro: perche el tempo ogni chosa consuma excepto che glelementi. Adonque essendo Plutone per lo elemento della terra/ Vogliono che anchora sia dio delle ricchezze: perche cioche glhuomini cerchono di riccheze sono o sotto terra: chome ueggiamo ogni maniera di metalli: & ogni caua di pietre preciose. Oueramente nascano della terra: chome sono biade. fructi: & animali: Et per la medessima ragióe lo fanno dio dellonferno: perche la terra e/ la piu bassa parte del mõdo: & plutone. i. le richeze sempre tirono lanimo humano alle chose uilli: & basse/ Et uogliono che habbi in inferno la sua cita chiamata Ditte: nella quale secũdo Virgilio nõ puo entrare huomo giusto: perche non puo esser giusto/ chi e/ cupido di richeze. Ne me incognito: che Plutone si piglia anchora in molte altre significationi: & maxime per la uirtu: che el sole infonde dentro alla terra: per la qual non solamẽte/ chome pone tutte lherbe: & glalberi. Ma ãchora la medesima uirtu crea nella terra oro argento: & tutti glialtri metalli & gioie. Ilperche anchora per questa cagione e/ idio delle richeze. Conuienentemente adunque el poeta nostro lo prepone al luogho doue sono puniti glauari. Perche auaricia non e/ altro: che immoderata cupidita di possedere. Ne sanza cagion lo chiamo nella fine del precedente cãto gran nimico Perche sanza fallo troppo infesta: & molesta la generatione humana. Lauaritia suscita: & cõmoue discordia tra congiunti di sangue damicitia: & di patria. Lauaritia produce ingiustitia: dalle quale sexcitano tumulti. sedicioni: & guerre ciuili. Lauaritia e/ cagióe delle guerre externe. Lauaritia riempie el mare di pyrate: & di corsali: & le strade di ladroni. Lauaritia produce nella cita Furti. homicidii. ueleni. piurii. falsi testimonii. iudicii corropti. Finalmente fa elpadre della famiglia crudele inimico alla mogle: & a figliuoli: & a se medesimo: perche per paura di non consumare el ragunato defrauda delle chose necessarie se & tutta la famiglia. Vnde le leggi emagistrati. Vnde la pudicitia: & la castita. Ilperche e/ grande inimico Plutone. Et certo sarebbe grãde tranquilita neglhuomini. & e uiuerebbe/ si in perpetua pace se ciaschuno stessi contento al suo: & aquanto ci domanda el naturale bisogno: el quale e/ pocho: & sanza difficulta saquista. Significãdo adũq; Plutóe le richeze meritamẽte lopone elpoeta signor del luogho: doue si puniscono: glauari & eprodigi: equali due uitii non hanno altro suggetto: che le riccheze. E/ eldiauolo di quel luogo Plutóe: cioe quegli equali son quiui puniti hanno peccato nelle riccheze. Luno tenendole troppo. Laltro spargendole tropo. Ilche accio che sintenda meglio/ ricordianci che tutte le uirtu morali consistano non solamente nel recto sapere: ma piu nel recto adoperare. Imperoche non e/ giusto chi sa che chosa sia iustitia: Ma chi nelladministratione delle cose usa giustitia. Preterea ogni uirtu e/ una certa mediocrita posta tra due extremi: dequali luno e/ poco/ laltro tropo: Et come quella mediocrita e/ uirtu. cosi gli stremi sono uitio. Adunque nella destributione delle riccheze: e faculta nostre e/ la uia del mezo: laquale obserua cerca regola di dare quãto si conuiene: & a chi se conuiene: & perche cagione si conuiene: & questa operatione e/ uirtu: & chiamasi liberalita: & luno de gli extremi di questo mezo el qual pende nel meno & non arriua alla mediocrita: & ha in se defecto e/ nõ dare tanto quanto si conuiene ne a chi si conuiene: et questo uitio e/ auaritia: laqual pocho disotto diuidiremo in due parti. Laltro extremo e/ excesso: perche trapassa la mediocrita: & da piu che nõ se conuiene. Ne considera ne dare a chi lomerita: ne dare per giusta cagione: & tal uitio e decto prodigalita. Adunque benche lauaritia: & la prodigalita sieno contrarii: Nientedimeno perche hanno un medessimo subgetto/ meritano esser puniti in un medessimo luogo. Et quello che pone de gliextremi dellauaritia: intendi similmẽte della prodigalita. Hora tornãdo al texto/ induce Danthe che Plutone si marauigli et dolga insieme: che lui descenda al suo regno. In due modi si discende in questi uitii: ouera/ mente peccandoui. Il che interuiene quando la sensualita e rebelle della ragione: et in questo modo ui discẽdono tutti glauari et prodigi: et di loro uenuta si ralegra Plutone. Ouero quando la sensualita accõpãgnata dalla ragione: et a quella ubidiente discende nella cõsideratione di tali uitii non per coinquinarsi: ma per purgarsene: chome finge Danthe di se: Et di tale uenuta si duole Plutone: el qual desidera non la salute ma la dannatione dellanime. Et pero ueggendo uenirgli diffidandosi potere con le proprie forze prohibirgli/ chiama in aiuto satan dicendo. PAPE SATAN. PAPE est interiectio admirantis: cioe e/ uoce che dimostra marauigliarsi. Onde el sommo pontefice chome chosa marauigliosissima tra christiani e/ chiamato papa: Adũque a dire pape satan chome adire oh Sathan: et per dimostrare magior marauiglia cõgemina: cioe ripete le parole dicendo due uolte/ Pape Sathan pape Sathan Oh Sathan Oh Sathan. E poi p dimostrare di dolersi dice Aleppe. Imperoche in ebreo dicono Aleph quello che egreci dicono Alpha: & elatini. A. Et perche chi siduole usa questa iteriectione ah. Onde di sobto: ah Constantino di quanto mal fu matre Non la tua cõuersione: ma quella dote. Pero in cambio del nome latino che e/ a tolse lebraico aleph: et p fare la rima muto. h. in. p. et aggiunseui. e. & dixe aleppe. Onde interpretando tutto el uerso diremo. O sathan o sathan Ah: per lequali interiectioni & uoci si dimostra che in uno subito cadde in summa marauiglia: et in sommo timore. La cagione del timore habbiamo decto. Ladmiratione quanto alla fictione nasceua: che huomo uiuo uenissi allhuogo de morti. Quanto al morale e/ chosa marauigliosa: che huomo alchuno descẽda nella cogitatione di questi beni temporali: et sobtomettasi lapetito alla ragione: che non gli stimi: se non per chosa uile: et transitoria: et momentanea. Sathan in ebreo significa contrario: Aduersario. preuaricatore: et transgressore: et dicono molti questo essere elnome de principi de diauoli elquale chiama in aiuto: diffidandosi nelle sue forze. Et certo Pluto cioe esse richezze nõ potrebono tirare lhuomo a si enorme sceleratezze sanza grã de stimolo diabolico. CON LA VOCE. chioccia. i. con uoce rocha. Ilche significa subito timore: perche una subita consternatione danimo diminuisce la uoce o perdela tutta: onde Virgilio uolendo dimostrare subita Paura nellanimi de greci dixe: pars tollere uocem Exiguam inceptus clamor frustatur hiantes. Et QUEL SAVIO gentile che

Fig. 54. Ur samma som föreg.

torquato ando intoscana con la sua presentia constrinse si li nemici iquali
erano in superbiti per la morte del consolo dicendo che gli dii haueano
combatuto per loro che benchegli guastassē dintorno ogni cosa con ferro
& con fuocho: quegli assediati si tennero dentro alla terra con ostinato di
sagio . Ello uixe oltra a cento anni con intere forzę del animo & del corpo
sufficientemente ad impiere gli facti della republica & agli seruigii ꝓprii :.

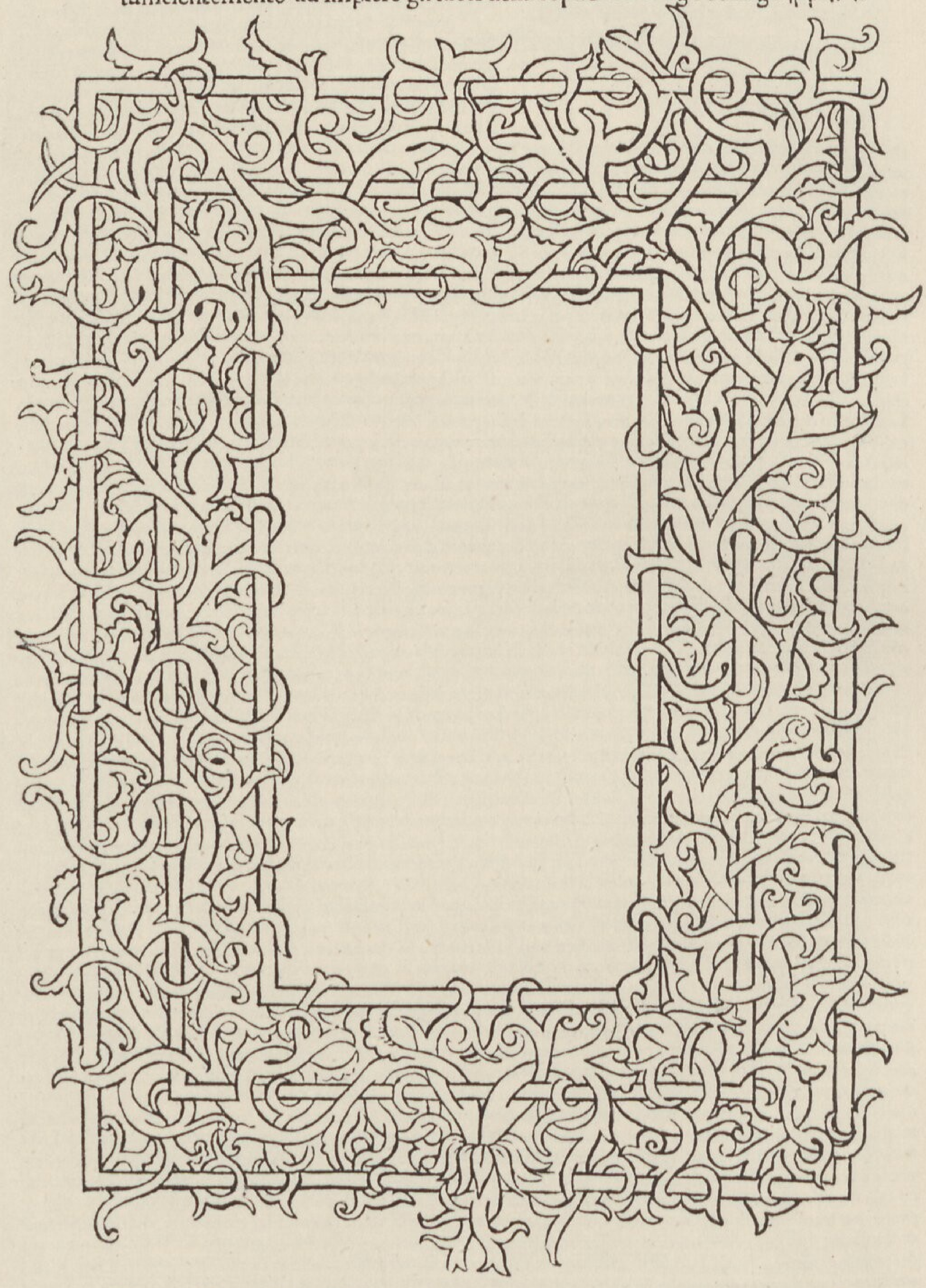

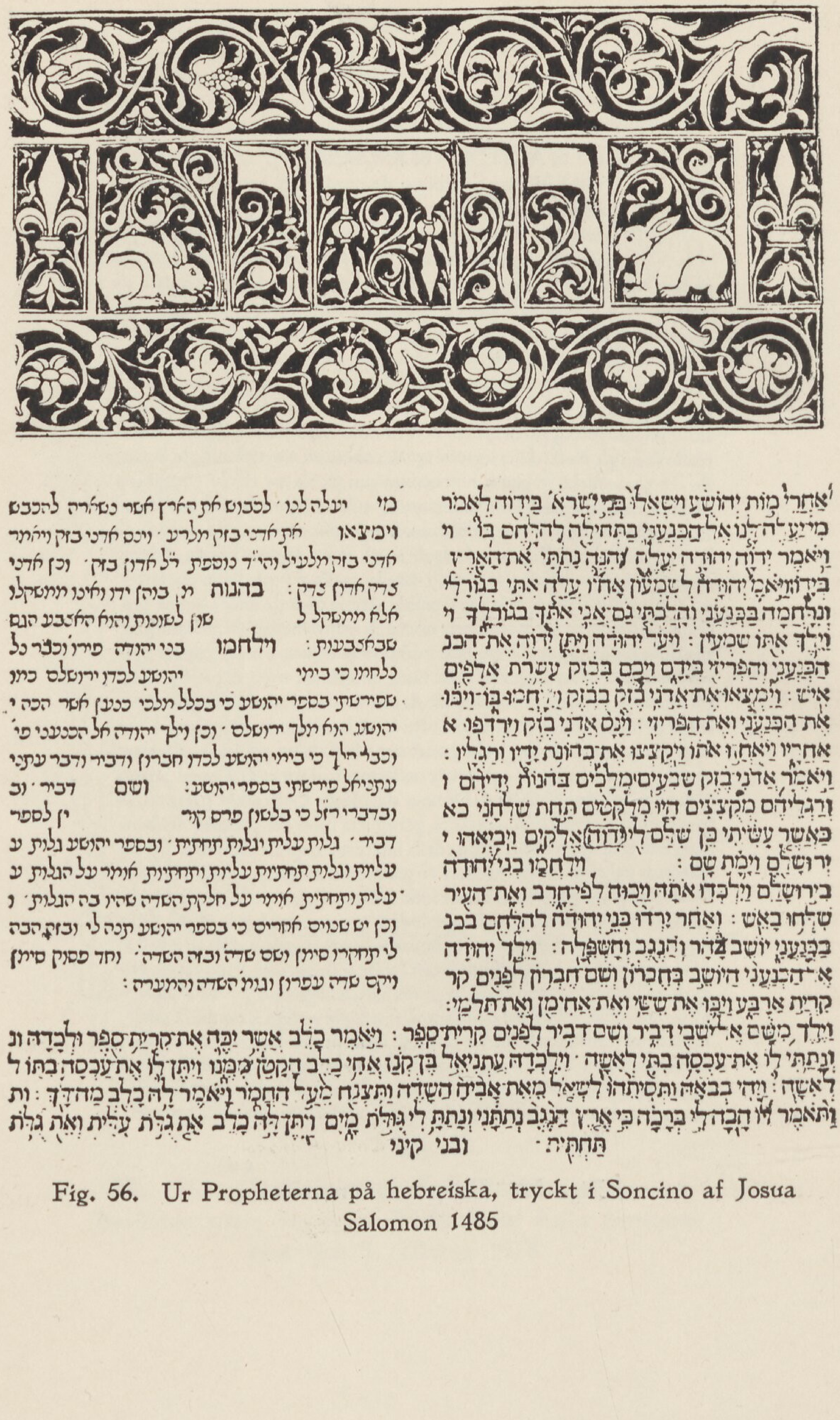
Fig. 55. Ur Petrarchas Lefnadsbeskrifningar af berömde män, tryckt i Pogliano af Felix Antiquarius och I. Ziletus 1476

SEGVITANO:LI FACTI:DI:PVBLIO:DECIO :. :. :. :.

P VBLIO:Decio fu tribuno de cauallieri & hauendo il consolo de Romani non proueduta mente conduto gran parte de lho ste in uno stretto luogo duna siluosa ualle essendo in gran pe ricolo si che le schiere non sotto poste ali nemici non poteuão andare innanzi ne tornare indietro Et non aspetando altro li capitani de Samniti se non chel capitano de Romani conducesse tutte le legioni in quel medesimo luogho o come uincto egli uolgesse in dietro lensegne lũa & laltra di queste due cose essendo pericolosa Decio cõsidero un alto colle & ando al consolo mostrandogli sola speranza il pigliare quello ilquale li nemici haueano dispregiato il quale perche era faticoso amontare a uno hoste essendo occupato & apochi non essendo impaciati era legiero nõ do mãdo se nõ gli electi duna legione iquali conceduti alui dal consolo lodan do el proponimento tacito & non ueduto con picola ma electa cõpagnia p oscuri & nascosi sentieri sollicitissimamẽte mõto a cãpo a nemici per laqual marauiglia impauriti li nemici & dubiosi nel animo nõ ardẽdo a sallire gli Romani hauẽdo quelli pochi ale spale iquali erano sicuri p lauirtu del ani mo & p la natura del luogho & cossi date le spalle al hoste stãdo quegli fer mi & uolgẽdosi i qua & in la pso il cõsolo el tẽpo cõdusse isuoi i sicuro luo gho i questo mezo soprauẽne nela nocte ali nemici beffati deliberando so pra isuoi cõsigli: Allora Decio nela secõda hora laquale e maximamẽte apta adormire cõfortãdo magnifica mẽte isuoi discese del mõte & passo p lo cã po de Sãniti pche nõ gliera altra uia da tornare a suoi aiutato da ardito ani mo & dal sõno de nemici & da la nocte & nõ hauendo cossi ingãnati li ne mici da una pte desti quegli che guardauano & da laltra pte leuato il rumo re pche comãdaua Decio egli uccise molti mezi adormẽtati & mezi armati & in certi segli erano assaliti da Decio o dal cõsolo Cossi ariuo nel cãpo de suoi nel quale innãzi chello entrasse pcheglíera fuori del pericolo delibero aspectare el di accio chella scurita della nocte nõ coprisse tãta uirtu .Intrati la matina nel cãpo furono riceuuti cõ grãdissima allegreza essẽdo chiamato lhoste il cõsolo comicio adire delle lode di Decio egli rupe le parole dicẽdo o cõsolo lascia stare al psẽte le mie lode & in prima atẽdiamo a facti della republica pche nõ asaliamo noi inemici ĩpauriti& etiamdio dubiosi p lo stu pore della nocte o cõsolo seguimi con lhoste & fu obedito al suo cõsilio el quale nõ solamẽte in parole ma negli atti della bataglia era ꝓuato assalliro gli nemici iquali nel subito asalto furon roti & pte ne fugi al campo & quel lo ĩcõtanente fu uinto & rubato & quegli iquali in quel luogho furono tro uati iquali furono circha a :xxx: milia furono morti tutti Allora li Tribuni nõ solamẽte seguirono le lode comĩciate ma rẽderõgli doppie lode & cossi meritaua uirtu sopra uirtu & il cõsolo cõpie le lode & magnificollo con una

c.ij

Fig. 55. Ur samma som föreg.

ויהי

אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביהוה לאמר
מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו : וי
ויאמר יהוה יהודה יעלה הנה נתתי את הארץ
בידו : ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי
ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בגורלך וי
וילך אתו שמעון : ויעל יהודה ויתן יהוה את הכנ
הכנעני והפרזי בידם ויכום בבזק עשרת אלפים
איש : וימצאו את אדני בזק בבזק וילחמו בו ויכו
את הכנעני ואת הפרזי : וינס אדני בזק וירדפו א
אחריו ויאחזו אתו ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו :
ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ו
ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני כא
כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים ויביאהו י
ירושלם וימת שם : וילחמו בני יהודה
בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר
שלחו באש : ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנ
בכנעני יושב ההר והנגב והשפלה : וילך יהודה
אל הכנעני היושב בחברון ושם חברון לפנים קר
קרית ארבע ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי :
וילך משם אל יושבי דביר ושם דביר לפנים קרית ספר : ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונ
ונתתי לו את עכסה בתי לאשה : וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו ויתן לו את עכסה בתו ל
לאשה : ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך : ות
ותאמר לו הבה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה כלב את גלת עלית ואת גלת
תחתית : ובני קיני

Fig. 56. Ur Propheterna på hebreiska, tryckt i Soncino af Josua Salomon 1485

Den senares typer återfinnas längre fram ända uppe i Löwen.

I den lilla staden Jesi tryckte Federicus de Comitibus 1472 en vacker upplaga af Dante, som täflar i sällsynthet med den, hvilken "Georg och Paul från Tyskland" samma år tryckte i Mantua. Paul är säkerligen identisk med den senare i samma stad verksamme Paulus de Butzbach. Ett briljant vackert, jämnårigt Mantua-tryck se vi i fig. 52.

Veronas inträde i raden skedde med ett ytterst märkvärdigt arbete, den af Johannes från Verona tryckta originalupplagan af Valturius' "De re militari". Detta är nämligen den andra illustrerade italienska boken, och man känner t. o. m. mästaren till de präktiga träsnitten: Matteo de Pasti. Fig. 53 är en sida ur en mera för innehållet än utförandet märklig bok: Paulus Friedenbergers i Verona äldsta daterade upplaga af Roms störste skald Lucretius. I Messina trycktes den första boken af Henrik Alding och i Brescia antagligen af Thomas Ferrandus, båda 1473. Af den sista ortens öfriga mera kända mästare hafva vi redan omnämnt Henrik från Köln och vilja nu blott i fig. 54 visa den berömda första med träsnitt och randlister illustrerade Dante-upplagan af 1487. En tysk forskare säger därom, "att man ej lätt kan få se en vackrare typografisk produkt af den italienska ungrenässansen, än denna tyvärr utomordentligt sällsynta bok". Omdömet torde vara fullt riktigt angående en del af träsnitten, men många andra äro tvärtom rent af ohjälpligt illa skurna, så att alla ej kunna vara af samma hand.

Till Vicenza kom 1474 Leonardus Achates från Padua och till Modena samma år Johann Burster, förut nämnd i Mantua. Från Reggio i Calabrien härstammar den för-

sta på hebreiska tryckta boken, en kommentar till Mose böcker, tryckt af Abraham ben Garton 1475.

Fig. 55 är ett uppslag af en vacker och berömd bok, det enda trycket från Pogliano nära Verona. Utkommen samma år som Ratdolts första verk, täflar den med dessa om att innehålla de äldsta försöken till träsnittsrandlister i Italien.

I Parma liksom i Reggio d'Emilia infördes konsten af den vandrande tryckaren Andrea Portilia. Ännu några småstäder kunde förtjäna att omnämnas, men vi sluta vår redan långa och enformiga uppräkning med Soncino, som genom rabbi Josua Salomon erhöll 1400-talets största och viktigaste judiska tryckeri. För att visa huru väl redan då hebreiskt tryck kan taga sig ut, bifogas för fullständighetens skull i fig. 56 en sida ur den därifrån härstammande första upplagan af gamla testamentets profeter af 1485.

PER HIERTA

OM FAGUNDERVISNING

For mere end en Menneskealder siden, da Bogtrykhaandværkets Overgang til Industridrift endnu var i sin Vorden, löd nöjagtig de samme Klager som nu over den altfor rigelige Tilgang til Faget af Individer, der savnede de vigtigste aandelige Betingelser for at kunne blive brugbare Kræfter, og ligesom nu kritiseredes den ensidige og sködeslöse Oplæring, der paa mange Steder blev Sætterlærlingene til Del. Disse Anker tog dog ikke saa meget Sigte paa Forholdene i Hovedstaden og de större Provinsbyer som paa de mange den Gang florerende defekte Provinstrykkerier, der kun med Nöd og neppe egnede sig for Fremstillingen af et lille, tarveligt Blad, og som ejedes og dreves af aktive Politikere, hyppigst Folk uden noget som helst Kendskab til Faget og altid fuldstændig blottede for Ansvarsfölelse overfor de unge Mennesker, hvis Ungdomsaar de gridsk udnyttede.

Det er forstaaeligt, at slige Forhold kunde forekomme i Tider, hvor Skoleundervisningen var ringe og hvor der hverken fra Myndighedernes eller Fagfællernes Side förtes Skygge af Kontrol med de unge Menneskers Oplæring i det Fag, Forældre og Værger havde bestemt for dem som

deres fremtidige Erhverv. Nu har vi bedre Undervisningsforhold, Lærlinge-Beskyttelseslove og Kontrol baade her og der — men alligevel! At Oplæringsforholdene visse Steder endnu ere uforsvarlige viser fölgende triste Eksempel fra den nyeste Tid. En ung Sætter, der lige havde udstaaet Læretiden i et Provinstrykkeri, önskede at deltage i Fagskolens Sommerkursus for Provinstypografer — til hvilke der ikke forlanges Optagelsespröve — med det Formaal for Öje, senere at komme til at aflægge den lovbefalede Svendepröve. Det viste sig imidlertid, at den unge Mand ganske savnede Forudsætningerne for at kunne deltage i Undervisningen; han var bogstavelig talt kun i Stand til at sætte Avissats efter trykt Manuskript og med Korpus, kendte intet som helst til Keglernes Opbygning og formaaede ikke at skælne mellem de forskellige Kvadraters Tykkelse. Et let Omslag efter trykt Manuskript, men paa et ændret Format, som det höjst maa tage 4—5 Timer at udföre, brugte han 15 fulde Arbejdsdage til at sammenstille, hvoraf de to Dage gik til Korrekturændringer. Paa en Forespörgsel om jeg troede, han kunde komme saa vidt, at Aflæggelse af Svendepröve var mulig, maatte jeg svare, at han næsten stod paa bar Bund og derfor först efter endnu et Par Aars Læretid i et Trykkeri vilde være i Stand til at tage Arbejde som Sætter. Efter Tilkendegivelsen af disse Fremtidsudsigter, som den unge Mands Slægtninge kunde og burde have været gjorte bekendte med flere Aar tidligere, bestemte disse sig til at lade ham lære et helt andet Fag, for hvilket han formentes at have bedre Anlæg end for Typografien.

Tilfældet er heldigvis ikke typisk for vore Dages Oplæringsforhold, men det er heller ikke absolut enestaaende.

Jeg har för haft Elever, saavel fra Köbenhavn som Provinserne, hvis aandelige Habitus ikke gjorde dem synderlig skikkede til Faget. I Skolens förste Tid forlangtes der kun, at Eleverne ved Indtrædelsen paa Aftenskolen skulde have staaet tre Aar i Lære, idet man gik ud fra, at de saa vare i Besiddelse af den fornödne Modenhed til at modtage typografisk Kultur. Men allerede for flere Aar siden blev det nödvendigt at forlange, at eventuelle Elever forud skulde bestaa en let Pröve i Dansk og Frihaandstegning, fordi det Gang efter Gang viste sig, at endel af de faatallige og stærkt eftertragtede Pladser optoges af Individer, der vare absolut uimodtagelige for saavel elementær som faglig Viden.

Fagskoler ere en tvingende Nödvendighed for Haandværksfagenes fremtidige Trivsel, fordi de svundne Tiders grundige og alsidige Fagkundskaber efterhaanden dör ud med den ældre Generation Haandværkere. Koncentrationen af Arbejdsformerne gör Arbejderne til Specialister paa et enkelt af Fagenes Omraader. Fagskolernes Bestemmelse er derfor at være et Sted, hvor intelligente og flinke Arbejdere dels kunne faa Lejlighed til at uddanne sig videre paa deres særlige Arbejdsfelt og dels blive gjort bekendte med de gamle Haandværkstraditioner og det snart forsvundne solide Haandelag. Men for at Fagskolerne kunne paaregne et mærkbart Udbytte af Undervisningen maa de kræve et til Alder og Læretid svarende Modenheds-Standpunkt hos Eleverne ved Indtrædelsen. Eleverne paa "Fagskolen for Boghaandværk" forudsættes at være i Besiddelse af solide Skolekundskaber og i alt Fald nogen boglig Dannelse, Kendskab til Frihaandstegning og Geometri og selvfölgelig et til den tilbagelagte Læretid svarende Maal af faglig Færdighed. Men da disse

Egenskaber ingen Steder forefindes i det Omfang hos den opvoksende Slægt som man kunde önske, tvinges man til at slaa mere eller mindre af paa Fordringerne. Sætterne ere vel i Almindelighed i Stand til nogenlunde fejlfrit at klare en given Opgave i Modersmaalet, naar denne bevæger sig ad kendte Stier, men Kendskabet til Sprogets Behandling er sjældnere dybtgaaende; det er de tre eller flere Aars daglige Omgang med Overföring af det skrevne Ord i Typesats, der giver dem en vis instinktiv Færdighed i Bogstavering og Brugen af Versalier og de almindeligste Interpunktionstegn paa de rette Steder. Men naar de stöde paa Ord af fremmed Oprindelse, der ikke forekomme daglig, eller Sproget er tungt og Sætningsdannelsen lidt indviklet, træde Manglerne tydeligt frem. Hos Trykkerne findes sjældnere mere end et tarveligt Kendskab til Modersmaalets grammatikalske Behandling, fordi disses daglige Omgang med det skrevne Ord er af en anden Natur end Sætterens; medens Sætteren under Arbejdet ligefrem tvinges til at tilegne sig nogle aandelige Værdier, har Trykkeren intet at göre med Satsformens sproglige Indhold, men kun skal have Opmærksomheden rettet paa, at Trykfladen bliver ensartet og at Typerne komme til at træde frem paa Papiret i de rette Forhold. Trykkerne ville derfor vedblivende staa paa det samme Standpunkt som da de sad paa Skolebænken, hvis de ikke udenfor Arbejdstiden föle Trang til at udvide deres grammatikalske Kundskaber.

Heller ikke i andre Skolefag ere Forkundskaberne saa gode, som Fagskolen kunde önske dem ved Indtrædelsen. Kendskab til fremmede Sprog, til Tegning og den betydeligste Litteratur forefindes ikke i nogen nævneværdig Grad. De Elever, som særlig ere beskæftigede i Boghand-

lerarbejde, ere vel ikke ukendte med den Litteratur, der udföres paa Lærestedet, men udover dette lokale Litteraturkendskab staa de paa det samme Trin som Kammeraterne. Hvad der ellers læses af Böger og Blade hörer til den Lekture, som ikke beriger Aanden.

I faglig Henseende svarer baade for Sætternes og Trykkernes Vedkommende Modenheds-Standpunktet ogsaa sjældnere til den tilbagelagte Læretid. Elever fra de större Bogtrykkerier ere ved Indtrædelsen paa Fagskolen langt de bedste i ren elementær Teknik og Kendskab til Type- og Trykmateriel; Sætternes Udslutning og Justering er respektabel, men de ere saa godt som alle Specialister i en bestemt Satsart, den ene i Romanarbejde, den anden i et eller andet Tidsskriftarbejde og derfor i Begyndelsen overordentlig ubehjælpsomme. Trykkerne fra de egentlige Bogtrykkerier kende ligeledes Brugen af deres særlige Værktöj, men ogsaa de ere Specialister i en bestemt Slags Trykarbejder, der ikke frembyde faglige Udviklingsmuligheder. Eleverne fra de mindste Accidenstrykkerier möde i Almindelighed yderst tarveligt udrustede til at deltage i Undervisningen; deres theoretiske Kundskaber ere uden Betydning eller, hvad der er værre, selvopfundne, og den praktiske Færdighed er vel stor, men hyppig paa Trods af al Fornuft. Alligevel er denne Art Elever fornöjelige at have med at göre, naar de naturlige Anlæg for Faget ere til Stede; Fölelsen af, at de trænge til at drage den störst mulige Nytte af Fagskolens Undervisning for senere at kunne faa Arbejde er i Almindelighed stærkt udviklet hos dem, og deres energiske Bestræbelser for at naa op paa Höjde med deres heldigere stillede Kammerater undertiden imponerende. Det er disse Elever, som levere det störste Kontingent til Svendeprövernes Af-

læggelse paa Skolen og de klare dem ikke sjældent ualmindelig godt.

Saa er der en nu og da forekommende Klasse Elever, der for en kortere Tid deltage i Skolens Undervisning i typografisk Praksis. Det er udlærte Typografer, ofte tidligere Elever, som föle Trang til at genopfriske Kendskabet til visse Satsarter, de ikke have Lejlighed til at beskæftige sig med paa Arbejdsstedet. Af disse Elever fordres ingen Adgangspröve, da de hidtil saa godt som alle have vist sig at være i Besiddelse af de fornödne elementære og faglige Forudsætninger.

Samtlige Lærlinge, der attraa at blive optagne paa Skolen, maa derimod bestaa en ikke vanskelig Pröve i Dansk og Tegning. Denne Pröve har til Formaal at sigte de Aspiranter fra, hvis Kendskab til det ene eller begge Fag ligger under det Lavmaal, som Skolen af Hensyn til Undervisningens Fremgang maa forlange. Helt bortvises Ingen, men de aller tarveligste anbefales det at gennemgaa et Forberedelses-Kursus i et eller begge Fag enten paa "Teknisk Skole" eller andetsteds og derefter melde sig paany til Optagelse. Nogle fölge Raadet og möde 3 Maaneder senere med Bevis for at have deltaget i et saadant Kursus og blive da optagne uden videre Pröve, men andre opgive med det samme en Skole, der efter deres Formening stiller saa urimelige Krav til Eleverne.

Saaledes ere Forholdene, naar Fagskolens Lærere faa Eleverne til Uddannelse. De inddeles i Hold, hvis Störrelse retter sig efter Arbejdspladsernes og det forhaandenværende Sætte- og Trykkemateriales Omfang, Sætterne i to Hold med hver 15 Elever og Trykkerne ligeledes i to Hold, hver indeholdende 8 Elever. Da Skolen intet Kendskab har til Elevernes faglige Kundskaber ved Ind-

trædelsen — en Pröve i saa Henseende lader sig jo vanskelig iværksætte —, sker Delingen i Hold ikke efter Kvalifikationer, men efter Anciennetet, og det maa derfor kunne forstaas, at Bearbejdningen af et saa uensartet Raamateriale, som et saadant nyt Hold næsten altid viser sig at være, har sine Vanskeligheder i den förste Tid.

For Sætternes Vedkommende andrager Undervisningstiden ugentlig 13 og 12 Timer, nemlig 7 eller 6 Timer typografisk Praksis, 4 Timer Sprog og 2 Timer Tegning, Trykkerne ligeledes 7 eller 6 Timer Praksis, 4 Timer Tegning og det yngste Hold 2 Timer Dansk. Undervisningen foregaar om Söndagen mellem Kl. 8 og 12 Formiddag, Tirsdag, Torsdag og Fredag Aften mellem Kl. 7 og 10. Onsdag Aften Kl. 7—9 have alle Typograf-Elever Tegning. Skoleaaret omfatter 3 Kvartaler, idet Aftenskolen holdes lukket i Maanederne Juni, Juli og August. Naar man fradrager Ferierne paa de store kirkelige Höjtider, Forsömmelser paa Grund af Overarbejde paa Trykkerierne og af andre Aarsager, kan Övelsestiden næppe sættes höjere end til 400 Timer aarlig, og disse knappes yderligere noget af ved at Eleverne have en Respit af et Kvarter hver Aften, inden Dörene laases af, og lige saa megen Tid i den sidste Undervisningstime til at römme op paa Arbejdspladsen.

"Fagskolen for Boghaandværk"s Styrke ligger i, at den ikke stræber efter et höjere Maal end den kan naa. Ved Skolens Oprettelse var Maalet sat endel höjere, men det viste sig straks, at de Forudsætninger, man havde ventet at finde hos Eleverne, ikke vare til Stede. Boghaandværksfagenes Theori havde man oprindelig tænkt sig at stille jævnsides med de praktiske Övelser, men da det efter kort Tids Forlöb blev aabenbart, at selv de fremmeligste Elever ikke kunde fölge med, sattes Maalet saa langt

ned som man nu havde Erfaringer for, at Hovedmassen af Eleverne vilde kunne naa.

Fælles-Undervisning lader sig kun, og endda med Vanskelighed, benytte i Sprogklassen og Undervisningsplanen maa der nærmest karakteriseres som værende opportun. Naar Læreren nemlig skönner, at Sætter-Eleverne ere saa vidt fremme i dansk Retskrivning og Analyse, at han fremtidig ikke behöver alle fire ugenlige Timer til Gentagelser, som kun ville trætte dem og berige Forsömmelseslisterne, bruger han en större eller mindre Del af Tiden til enten at forelæse for dem udvalgte Stykker af ældre og nyere danske og fremmede Digterværker, eller han lærer dem det græske og hebraiske Alfabet eller han læser Tysk med dem efter Böger, hvis Indhold samtidig kan interessere dem.

Trykkerlærlingene naa sjældnere langt frem i Sprog. Som foran berört skal det yngste Hold deltage i Dansk-Undervisningen to Timer om Ugen; det ældste Hold kan sammen med Sætterne fortsætte de sproglige Övelser, men det hænder ikke tidt, at Tilbudet modtages.

Sætterlærlingene mangle næsten alle Blik for Tegneundervisningens Nytte. Interesse og Udholdenhed — for det ældste Holds Vedkommende er Tegning et frivilligt Fag — hörer det derfor til Sjældenhederne at træffe blandt dem.

Ogsaa Trykkerlærlingene möde med ringe Forstaaelse af Tegneundervisningens faglige Betydning, men da Skolen for deres Vedkommende strængt fastholder Deltagelse i fire Timer Tegneundervisning om Ugen i hele den Tid, de besöge Skolen, maa de finde sig i det uundgaaelige. De fleste bringe det sjældent videre end til Gengivelser af de almindelige Skole-Frihaandstegninger og Tegninger efter fritstaaende Klodser og lette Gipsfigurer, men en-

kelte særlig ihærdige komme dog saa langt frem, at de kunne tegne efter sværere Gipsafstöbninger med forskellige Dybder og mange Lysovergange og gengive farvelagte antike Dekorationsgenstande.

Grunden til Elevernes ringe Flid ved Tegneundervisningen bör dog ikke udelukkende söges i manglende Interesse. Det er forklarligt, at en tre Timers Forögelse af Arbejdstiden i fire paa hinanden fölgende Aftener kan medföre en Forringelse af Arbejdslysten hos unge Mennesker, hvis stærke Vækst kræver den fornödne legemlige Hvile. Selv ved Undervisningen i faglig Praksis, der altid interesserer Eleverne stærkt, kommer Trætheden tydelig frem; der faas langt fra det Udbytte af Övelserne om Aftenen som om Söndagen. Skolens Bestyrelse har sögt at faa Undervisningstiden lagt en Time tidligere paa Hverdagene, men endnu er dette ikke lykkedes at faa fört igennem for Typograf-Elevernes Vedkommende. Helst burde Undervisningstiden slutte paa samme Tid som den sædvanlige Arbejdsdag, men dette Önske vil sikkert i lange Tider höre til de fromme.

Sætterklassens Typemateriel er meget enkelt og bestaar hovedsageligt af Skriftstöber-Firmaet Genzsch & Heyses Brödskrift-Garniturer: Elzevir, Fransk og Romersk Antikva, Psaltergotisk, Gammel Schwabacher og nogle faa Fremhævningsskrifter til Annoncesats. Endvidere et stort Stregesystem med glatte Mönstre og et Sortiment Annonce-Indfatninger. Alle Sætter-Elever indlede Övelserne i faglig Praksis med et Par Sider glat Sats, hvorefter der skrides trinvis frem ved Undervisningen. Först gennemgaas de almindelige Satsarter, jævne Bogsats-Arrangementer og Titel- og Accidentssats, dernæst Brugen af Streger og Ornamenter for Accidensarbejder og sluttelig de vanske-

ligere Satsarter, Tabeller, Illustrations-Arrangementer og Græsk og Hebraisk. Til de praktiske Övelser gives i den förste Tid mere eller mindre udförlige Oversigter over de almindelige Satsprinciper og særlig Forklaring til hvert enkelt Arbejde. Ofte maa de givne Manuskripter fuldstændigt gennemgaas, Linie for Linie og Mellemrum for Mellemrum, med de mest tungnemme Elever. Men Principet er ellers, at Eleverne skulle arbejde saa selvstændigt som muligt, og Forklaringerne blive derfor stedse kortere og kortere og höre sluttelig helt op, naar det skönnes, at Eleverne kunne klare Skærene nogenlunde. I hvert enkelt Tilfælde faa Eleverne dog en raat udfört Skitse over, hvorledes det givne Arbejde önskes udfört, men fra det Öjeblik, de have modtaget Manuskriptet og til Korrekturaftrykket foreligger, maa de arbejde uden Tilsyn fra Lærerens Side. Der pyntes heller ikke paa Elevpröverne; hvert enkelt Arbejde viser i fuldeste Maal Elevens tekniske Færdighed paa det Tidspunkt, Satspröven er fremstillet.

Trykkerklassens Materiel bestaar af en Haandpresse, en Digeltrykspresse, en lille Hurtigpresse til Værktryk og en stor, moderne Illustrationsmaskine, der drives ved elektrisk Kraft. Trykker-Elevernes Undervisning i faglig Praksis omfatter Forklaring af Digel- og Hurtigpressens Bygning og de enkelte Maskindeles Funktioner, Udskydning af de almindeligst forekommende Satsforme, Indretning af Satskolumnernes Stilling paa Papiret og lignende almindelige faglige Kundskaber. Tilretning af Billeder efter de forskellige Reproduktionsmaaders Fordringer og Trykningen af Sætter-Elevernes en- og flerfarvede Satspröver i et Oplag af en Snes Eksemplarer tager dog den störste Tid af Övelsestiden.

Elever, der have deltaget i Fagskolens Undervisning i 6

paa hinanden fölgende Kvartaler, og i den Tid udvist Flid og god Opförsel, tillades det at aflægge Svendepröve paa Skolen, og til Trods for, at Fordringerne saavel kvalitativt som kvantitativt ere ikke saa lidt större for vore Elever end for de Typograflærlinge, som udföre Pröven paa Lærestedet, er Deltagelsen stadigt stigende. De kontrolleres og bedömmes af en af Kjöbenhavns Magistrat valgt Kommission og de særlig gode Lösninger af Opgaverne belönnes af "Haandværkerforeningen i København", efter Indstilling af Kommissionen, med Sölf- eller Broncemedaille.

Lige siden Skolens Oprettelse have Delegerede for de faglige Organisationer, som stötte denne, sammen med Skolens Bestyrelse dröftet Muligheden af at udstrække Virksomheden til ogsaa at omfatte Heldagskursus for unge Boghaandværkere fra Provinserne. Spörgsmaalet er dog hidtil forblevet ubesvaret, fordi der ikke öjnedes Udveje til at fremskaffe de betydelige Pengemidler, som behöves, dels til at holde Skolen nogenlunde skadeslös, dels som Hjælp til Selvhjælp for de unge Boghaandværkere, der ere villige til at ofre Tid og Penge paa at öge deres faglige Kundskaber ved at deltage i et saadant Kursus paa Skolen. Et lille Skridt henimod Spörgsmaalets Lösning er der dog gjort i de tre sidste Aar, idet Staten aarlig skænker et Belöb til dette Öjemed, hvilket uddeles i Portioner fra 50 til 100 Kr. til unge Provinssættere, der önske at deltage i Fagskolens Sommerkursus. Disse Kursus, der gennemsnitlig have været besögte af 5 Sættere hvert Aar, afholdes i Maanederne Juli og August, og omfatter kun Undervisning i Praksis. Arbeidstiden er 8½ Time daglig. Hidtil har Fliden været upaaklagelig og de opnaaede Resultater, af hvilke der

bagved vises et Par Pröver, ere tilfredsstillende, da det jo maa tages i Betragtning, at Eleverne for det meste ere Specialister i Avissats.

Dette er i korte Træk Gangen i "Fagskolen for Boghaandværk"s i Köbenhavn Undervisning for Sættere og Trykkere. I de 11 Aar, Skolen har virket, ere adskillige stræbsomme Elever blevne hjulpne frem ad den rette Vej til faglig Dygtighed, men noget Præg paa Gennemsnits-Ydelserne i faglig Henseende have disse selvfölgelig ikke sat; Præget besörges vedblivende af de mange, der hvert Aar slippes lös med et altfor ringe Maal elementær Viden og faglig Færdighed som Ballast. Paa Tilbagegangen i faglig Dygtighed kan Fagskolen alene ikke raade Bod; det vil först og fremmest blive en Sag mellem Lærlingene og Læremestrene, og för Lærlingeforholdene grundig reformeres sker der neppe nogen Forandring heri.

EMIL SÖRENSEN

FRAGMENTA

HOMERI ILIAS

SPECIMEN OPIFICIS
A
VILHELMO LINDBERGIO, TYPOTHETA
IN
SCHOLA TYPOGRAPHICA HAFNIENSIS
CONFECTUM

IN MENSE OCTOBRIS MDCCCCIII

HAFNIAE
IMPRESSUM SCHOLA TYPOGRAPHICA
MDCCCCIII

Svendepröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1903

FRAGMENTA

HOMERI ILIAS

CAP. XIII–XVIII

ΙΛΙΑΔΟΣ Ν. ΜΑΧΗ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΝΑΥΣΙΝ

ΤΕΥΣ δ' ἐπεὶ οὖν Τρῶάς τε καὶ Ἕκτορα νηυσὶ πέλασσεν
τοὺς μὲν ἔα παρὰ τῆσι πόνον τ' ἐχέμεν καὶ οἰζὺν νωλεμέως,
αὐτὸς δὲ πάλιν τρέπεν ὄσσε φαεινὼ, νόσφιν ἐφ' ἱπποπόλων
Θρηκῶν καθορώμενος αἶαν Μυσῶν τ' ἀγχεμάχων καὶ ἀγα-
υῶν Ἱππημολγῶν γλακτοφάγων, Ἀβίων τε, δικαιοτάτων 5
ἀνθρώπων. ἐς Τροίην δ' οὐ πάμταν ἔπι τρέπεν ὄσσε φαινώ·
οὐ γὰρ δγ ἀθανάτων τιν' ἐέλπετο δν κατὰ θυμὸν ἐλθόντ' ἢ
Τρώεσσιν ἀρηξέμεν ἢ Δαναοῖσιν.

Οὐδ ἀλαοσκοπιὴν εἶχε κρείων ἐνοσιχθων· καὶ γὰρ ὁ θαυμάζων ἧστυ
πτόλεμόν τε μάχην τε ὑψοῦ ἐπ' ἀκροτάτης κορυφῆς Σάμου ὑλμέσσης 10
Θρηϊκίης· ἔνθεν γὰρ ἐφαινετο πᾶσα μὲν Ἴθη, φαίνετο δὲ Πριάμοιο πόλις,
καὶ νῆες Ἀχαιῶν. ἐνθ' ἄρ' δγ' ἐξ ἀλὸς, ἕζετ' ἰών, ἐλεαιρε δ' Ἀχαιοὺς Ττω-
σιν δαμναμένους, Διὶ δὲ, κρατερῶς ἐνεμέσσα.

Αὐτίκα δ' ἐξ ὄρεος κατεβήσετο παιπαλόεντος κραιπνὰ ποσὶ προβιβάς·
τρέμε δ' οὔρεα μακαρὰ καὶ ὕλη ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόν- 15
τος. τρὶς μὲν ὀρέξατ' ἰών, τὸ δὲ τέτρατον ἵκετο τέκμωρ, Αἰγὰς, ἔνθα τέ
οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης, χρόσεα μαρμαίροντα τετεύχαται, ἄφθιτα
αἰει. ἔνθ ἐλθὼν ὑπ' ὄχεσφι τιτυσκετο χαλκόποδ ἵππω, ὠλυπέτα, χρυσέῃσιν
κομάωντε. χρουσὸν δ' αὐτὸς ἔδυνε περὶ χροὶ γέντο δ' ιμάσθλην χρυσείην
εὔτυκτον, ἑοῦ δ' ἐπεβήσετο δίφρου· βῆ δ' ἐλάαυ ἐπὶ κύματ· ἄταλλε δε κήτε 20
ὑθ αὐτοῦ πάντοθεν ἐλ κευθμῶν, οὐδ' ἠγνοίησεν ἄνακτα· γηθονύνῃ δὲ θά-
λασσα διίστατο. τοὶ δ' ἐπέτοντο ῥίμφα μάλ', οὐδ' ὑπένερθε διαίνετο χαη-
κεος ἄξων· τὸν δ' ἐς Ἀχαιῶν νῆας ἐΰσκαρθμοι φέρον ἵπποι.

Ἔστι δέ τι σπέος εὐρὺ βαθείησ βένθεσι λίμνης, μεσσηγὺς Τενέδοιο καὶ
Ἴμβρου παιπαλοέσσης· ἐνδ' ἴστησε Ποσειδάων ἐνοσιχθων λύσας ἐξ ὀχέιωνι,

Svendepröve, udført paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1903

Islandske Sagn

og Digte fra Middelalderen, overſat og bearbejdet for Ungdommen af Jon Hallgrimsſon. Med fem og tyve Tegninger i Akvareltryk af Johannes Pjetursſon. Første Bind: Fortællingerne om Egil Skallegrimsſens Bedrifter og Eventyr i Miklagard, Njal og hans Sønners Saga samt Erik den Rødes Vikingefærd til Vinland.

Kjøbenhavn.
Univerſitetsboghandler G. E. C. Gads Forlag.
MDCCCCIII.

Sats: L. Chriſtenſen. Elevprøve udført i Fagſkolen for Boghaandværk i Kjøbenhavn, April 1903. Tryk: Einar Chriſtenſen.

Elevpröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1903

NOGLE KURIØSE

OPTEGNELSER

FUNDNE I

SKAGENS KIRKE

UDGIVNE EFTER ORIGINALMANUSKRIPTET

AF

CHR. PEDERSEN

SOGNEPRÆST FOR SKAGENS BY OG LAND

FREDERIKSHAVN

CHRISTEN CHRISTENSENS BOGHANDEL

MDCCCCIII

Svendepröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk

København 1903

Den ufejlbarligste Vejleder for enhver Forretningsmand!

KJØBENHAVNS NYE

REKLAME-BUREAU

148, STORE KONGENSGADE 148

Forslag til Reklame, ved Hjælp af Pressen eller paa anden Maade

Telefon 88. gives beredvilligt. *Telefon 88.*

Antique Furniture. Rare Old Porcellæn.

Alfred Nathansohn,

Kunst- og Antikvitetshandel.

Kjøbenhavn,

Bredgade 21, Hjørnet af Palægade.

Telefon 15834.

Køb og Salg
af
antike Møbler,
Porcellæn,
Glas og Fajance,
Forarbejdet
Kobber, Bly, Tin,
Messing,
Bronce og Malm,
Smykker.

Køb og Salg
af
Kunstgenstande,
Malerier,
Haandtegninger,
Raderinger,
Gamle Kobberstik,
Akvareller,
Gobelins-Tapeter,
Broderier.

Udstillingslokalerne ere tilgængelige om Hverdagene Kl. 10—4.

Kommissioner besørges samvittighedsfuldt.

Rare Embroderies. Old Art Metalworks.

Elevpröver fra Fagskolens Kursus for Provinssættere,
Köbenhavn 1904

TELEFON: 39 GRUNDL. 1870

ADOLPH WULFF & CO.

FAGFORRETNING FOR BOGTRYKKERE, BOGBINDERE
OG LITHOGRAFER

KJØBENHAVN * 8, GOTHERSGADE 8

TELEGRAM-ADRESSE: WULFF

GRUNDL. 1870 TELEFON: 39

TELEFON 13840 TELEFON 13840

HANSEN & REISS

SPECIALFORRETNING I BYGNINGSARTIKLER

44 VENDERS-GADE KJØBENHAVN VENDERS-GADE 44

SACHSISKE STENTØJSFLISER

FORMSTEN AF GLAS OG FAJANCE *MEISSENER CHAMOTTE-PORCELLÆNSOVNE* *KUNSTNERISKE FACADE-PRYDELSER*

TERRAZZOFLISER I ALLE FARVER

Elevpröve fra Fagskolens Kursus for Provinssættere
Köbenhavn 1904

V. CHRISTENSEN

GOLD- AND SILVERSMITH

COPENHAGEN

(By appointment to H. M. the King of Denmark.)

THE SHOWROOMS CONTAIN the most magnificent specimens of modern Art Gold and Silver Works, comprising many beautiful works in new and original designs. Reproductions of old northern Gold and Silver Works also occupy an important place in my stocks, at about oneeight the cost of the originals. Visits welcome from Convisseurs &c, who are interesting in the workmanship, without incurring any obligation to purchase.

ATELIERS AND SHOWROOMS:

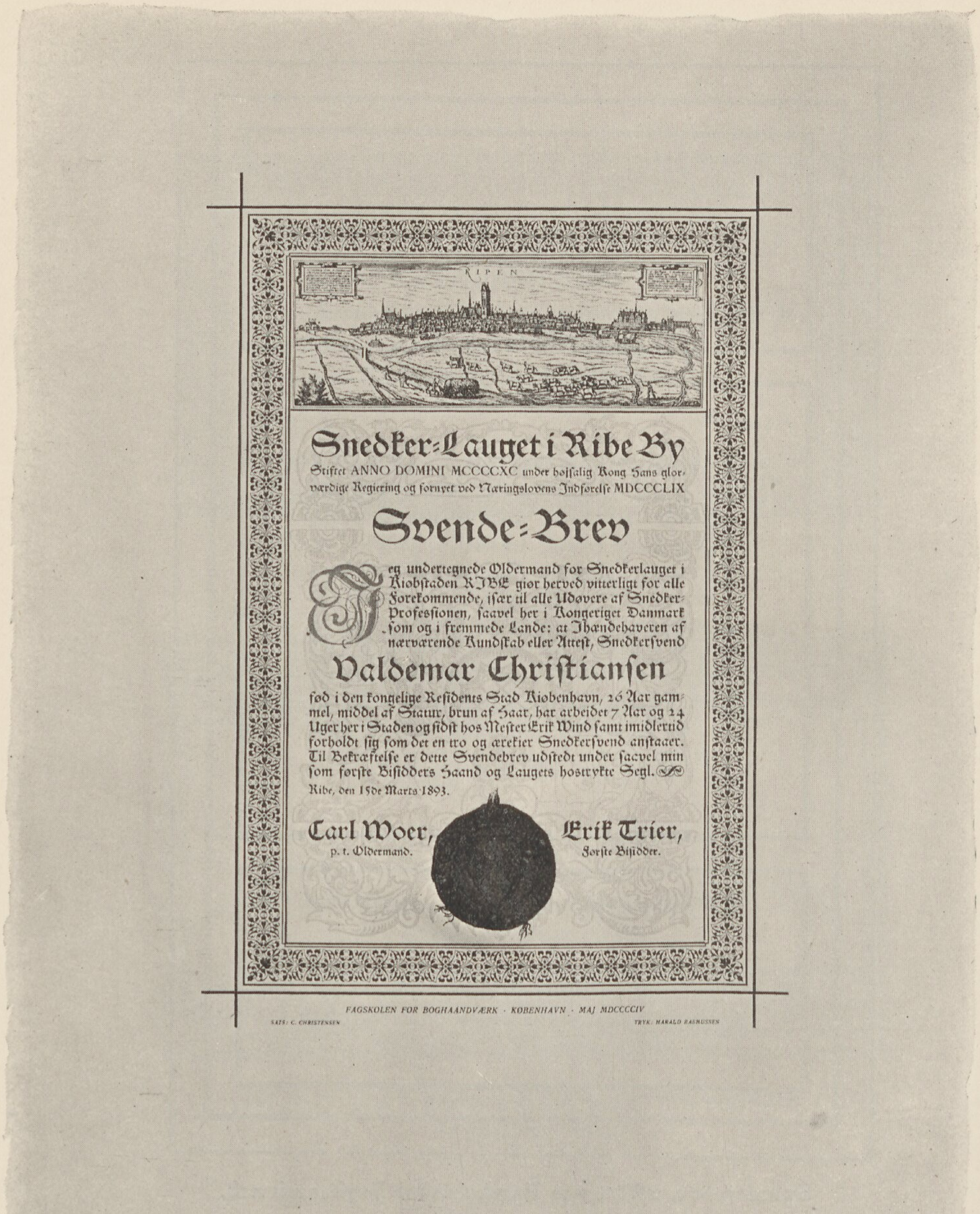
8 ØSTERGADE 8

near Hôtel d'Angleterre

Special illustrated Catalogue on application

Telephone Number: Central 495

Svendepröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk,
Köbenhavn 1904

Snedker=Lauget i Ribe By

Stiftet ANNO DOMINI MCCCCXC under højsalig Kong Hans glorværdige Regiering og fornyet ved Næringslovens Indførelse MDCCCLIX

Svende=Brev

Jeg undertegnede Oldermand for Snedkerlauget i Kiøbstaden RIBE giør herved vitterligt for alle Forekommende, især til alle Udøvere af Snedker-Professionen, saavel her i Kongeriget Danmark som og i fremmede Lande: at Ihændehaveren af nærværende Kundskab eller Attest, Snedkersvend

Valdemar Christiansen

fød i den kongelige Residents Stad Kiøbenhavn, 26 Aar gammel, middel af Statur, brun af Haar, har arbeidet 7 Aar og 24 Uger her i Staden og sidst hos Mester Erik Wind samt imidlertid forholdt sig som det en tro og ærekier Snedkersvend anstaaer. Til Bekræftelse er dette Svendebrev udstedt under saavel min som første Bisidders Haand og Laugets hostrykte Segl.

Ribe, den 15de Marts 1893.

Carl Woer,
p. t. Oldermand.

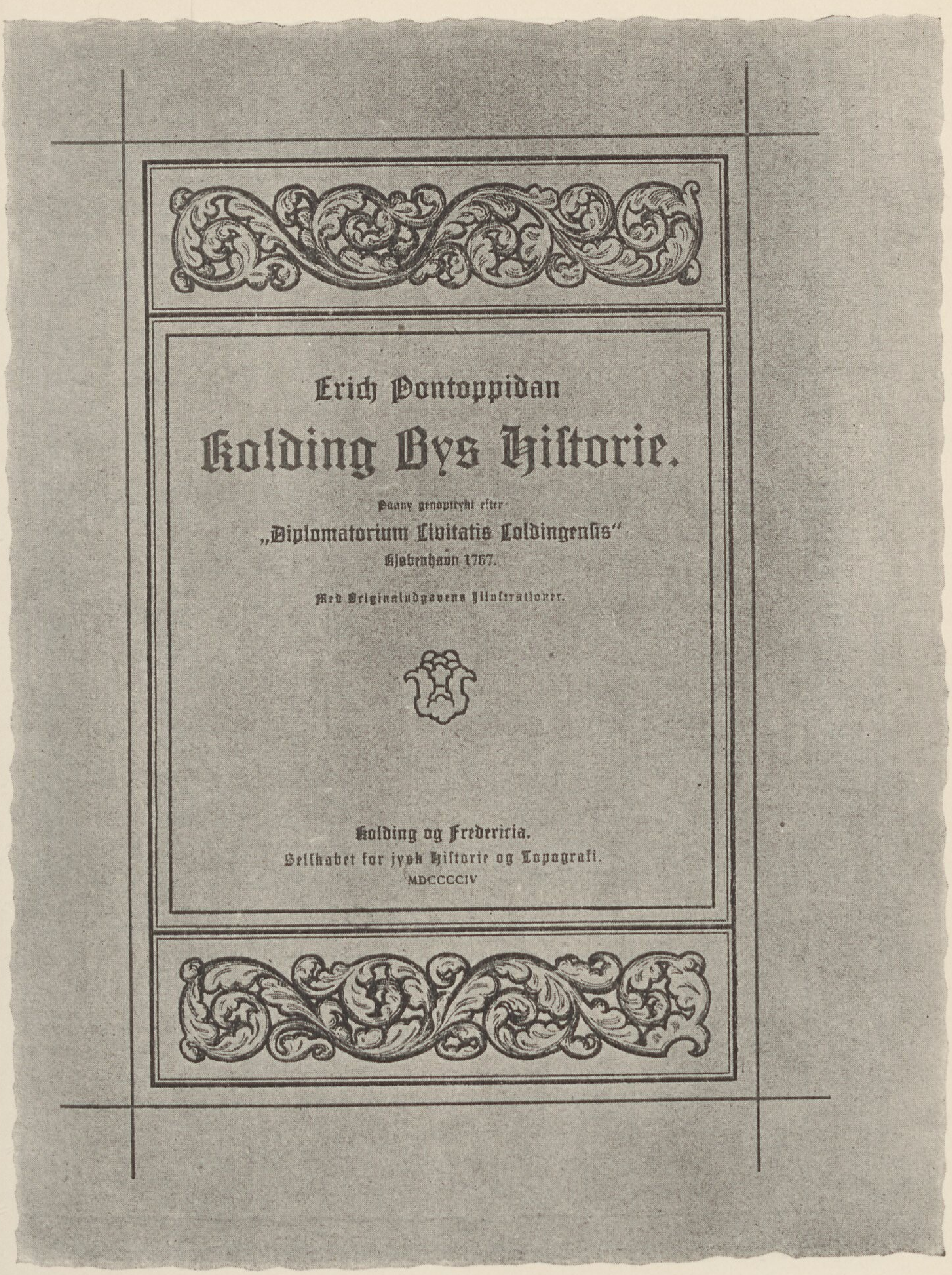
Erik Trier,
Første Bisidder.

FAGSKOLEN FOR BOGHAANDVÆRK · KØBENHAVN · MAJ MDCCCCIV

SATS: C. CHRISTENSEN

TRYK: HARALD RASMUSSEN

Elevpröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1904

Erich Pontoppidan

Kolding Bys Historie.

Paany genoptrykt efter

„Diplomatorium Civitatis Coldingensis"

Kjøbenhavn 1767.

Med Originaludgavens Illustrationer.

Kolding og Fredericia.

Selskabet for jysk Historie og Topografi.

MDCCCCIV

Svendepröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1904

KJØBENHAVNS

SKOLESTATISTIK

FOR AARENE 1844—1899.

AF

PROFESSOR VILHELM FALBE-HANSEN

MED FEM STORE OVERSIGTER

KJØBENHAVN
KJØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
MDCCCCIV

Svendepröve, udfört paa Fagskolen for Boghaandværk, Köbenhavn 1904

BØGER ER DEN BEDSTE GAVE TIL BØRN

LIGE FRA FØRSTE BEGYNDELSE HAR Forlaget søgt at skabe en Række Børnebøger ved Samarbejde med danske Forfattere og Kunstnere: »Børnerim« af J Krohn med Tegninger af Erik Henningsen. 2 Kr »Hvorledes Dagen gaar for lille Lise«, Text af Ernst v. d Recke og Illustrationer af Lorenz Frølich, 2 Kr. »Molboernes vise Gerninger og Bedrifter«, udgivet af V. Fausbøll, illustreret af Alfred Schmidt. 2 Kr. »Spolerius«, en Fortælling af J. Krohn, illustreret af Erik Henningsen. 150 Ø.

For større Børn vil Vilhelm Bergsøes morsomme

EVENTYRSAMLINGER

illustreret af H. J. Brendekilde, Bind 1—4 Pris 3 Kr., eleg. indb. 4 Kr., være en kærkomme Gave.

HJEMMETS FE
af Anna Munch.
Kr. 3,50.

KÆRE NAVNE
Ill. Navnebog.
Kr. 1,50.

EN KÆMPE
af Th. Andersen
Kr. 2,00.

NORSK LYRIK
ved K. Hvass.
Kr. 3,50.

UNGE HELTE
af Th. Fontane.
Kr. 1,75.

SYV EVENTYR
af Th. Hansen
Kr 3 00.

PAA LIGAARD
af Margrethe
Kr. 2,50.

VORT LAND
af Chr. Richardt.
Kr. 2,50.

TROLDTØJ
af H. Drachmann.
Kr. 18,00.

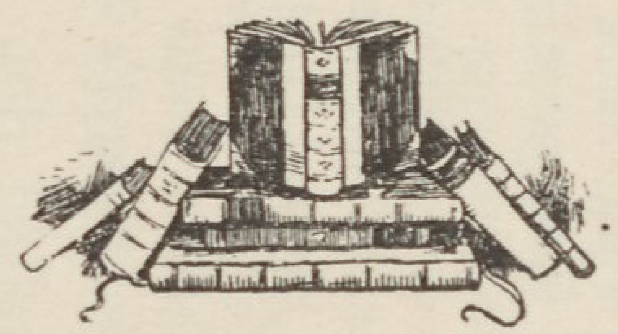
KVINDER
af Karl Larsen.
Kr. 2,50.

Under Udarbejdelse og i Subskription er »Landmandsbogen«, et Værk af uvurderlig Nytte for enhver Landmand (udkommer i ca. 50 Hefter à 60 Øre), har ca. 13,000 Subskribenter, sikkert det største Antal en enkelt Bog har opnaaet herhjemme.

AXEL LINDS FORLAG
88 NØRREFARIMAGSGADE 88

Anker Kysters
Bogbinderi
København Sværtegade 3

Forretningen er navnlig indrettet paa Indbinding for offentlige og private Bogsamlinger. Saavel Partiarbejde som enkelte Bind udføres smagfuldt og omhyggeligt til rimelige Priser. Solide og elegante Chagrinsbind fra 2 Kr. 50 Øre.

Anker Kysters Bogbinderi er grundlagt 1880. Tilkendt 1. Pr. for Bogbind i 1889 og 1891 af Foreningen for Bog haandværk. Udstillet i de kollektive danske Bogafdelinger ved Udstillingerne i Chicago og Stockholm 1897 samt i Krefeldt 1900. Leverandør til Det store kgl. Bibliothek.

Adresser og Mapper. Haand marmorerede Forsatspapirer. Haandforgyldning, originale Stempler af danske Kunstnere.

3 Sværtegade 3

REKLAME BUREAUET

BESØRGER ANNONCER TIL

ALLE BLADE I IND- OG UDLANDET

ALTID MANGE NYE, ORIGINALE IDÉER
IØJNEFALDENDE ANNONCECLIHÉER
REKLAME-BUREAUET HAR SINE
EGNE TEGNERE, UDFØRER
UDKAST I LØBET AF
KUN FAA TIMER

AMAGERTORV 27

Elevpröve, udført paa Fagskolen for Boghaandværk København 1904

Meddelelse fra Henry Petersen, Kunst- og Antikvitets-Handler, St. Kongensgade 3. Telefon 81.

DEN TILSTUNDENDE HØJTID giver mig Anledning til at henlede *Samleres* og *Kunstelskeres* Opmærksomhed paa mit righoldige Udvalg af fortrinlige *antike Kunstgenstande*, mellem hvilke der findes Genstande for enhver Smag og enhver Pung. Særlig henledes Opmærksomheden paa mine fuldstændige Møblementer i *forskellige Stilarter*, af hvilke fremhæves: et kunstnerisk udført Dagligstuemøblement, signeret Francois Duport, Rheims 1693, med himmelblaat Silkebrokades Betræk, et Spisestuemøblement af irsk Egetræ i *Elisabethstil*, signeret William Day, London 1637, og et Soveværelsesmøblement af Palisander, der har tilhørt Gustav den 3die af Sverig. Antike Sager købes. Med Højagtelse HENRY PETERSEN

Elevpröve fra Fagskolens Kursus for Provinssættere
Köbenhavn 1904

UTSTÄLLNINGEN I PLANTINMUSEET

Vill man uttala ett rättvist omdöme öfver hvad denna utställning gifvit och karakterisera dess rätta innebörd, så måste man först och främst undersöka, hvilka mål som besjälade initiativtagarna, hvad de ville uppnå och under hvilka förutsättningar utställningen kom till stånd.

Den egentliga anledningen till denna utställning ligger i ett faktum af materiell art: förra året inköptes nämligen af staden ett par gamla hus, som gränsade till baksidan af Plantins hus vid Heilig Geestraat. Och då uppstod med ens tanken på att helt och hållet ombygga dem i 1500-talets stil. Från början hade konservatorn, herr Max Rooses, haft klart för sig, att husen måste hjälpa till att utvidga det plantinska tryckeriets urgamla område. Så förvärfvade man för museet fyra salar, afsedda till förvar för de talrika samlingarna, som dittills ej haft nog plats för att kunna komma till sin rätt. Nu är som bekant den ärade konservatorn af Plantins hus en initiativrik man, och så mognade i hans hjärna tanken att en gång samla alla de duktiga och utsökta saker vår tid åstadkommit i fråga om boktryck. Den eklektiske bibliofilen Max Rooses gladde sig på förhand vid tanken på att jämte all härligheten från

forna tider äfven föra tillsammans allt det vackra, som den dag i dag åstadkommes af yrkesboktryckarna. Som konservator af museet ansåg han det som en verklig fröjd att sedan han så många år med svartsjuk omsorg vakat öfver och vårdat en svunnen tids skatter, nu också få taga emot det nya, och han föreställde sig lifligt hvad den gamle Plantin själf skulle ha tänkt därom. Och se, ur den gamla ramen såg den gamle herrn med det kloka, betänksamma ansiktet vänligt på sin "husbevarare" och sade ja. Och så skedde det.

Herr Rooses förstod att skaffa sig en del intresserade för sin nya plan. En kommitté för anordningarna tillsattes, och efter flera sammanträden, där hvar och en, som hade något att säga, kunde draga sitt strå till stacken, skreds till arbetet.

Jag måste ärligt säga, att det från början icke rådde stor enighet eller klart medvetande om hvad som borde göras. Kommittéens medlemmar voro alldeles för många, och stråna i stacken skulle ha bildat en vacker mosaik i åtskilliga skiftningar och till och med i mot hvarandra skärande färger. Men .... hufvudsaken är, att man slutligen fann en väg, som skulle leda till något resultat.

Man blef ense därom, att till följd af det ringa utrymmet skulle blott ett mycket begränsadt urval af modernt boktryck kunna sammanföras — icke allt, som utkommit, men det bästa eller något af det bästa skulle finnas där: utställningen skulle lämna en öfversikt. Och därför skulle man först och främst sträfva efter, att de hufvudströmningar, som under de sista åren gjort sig gällande i boktryckerikonsten, skulle kunna klart urskiljas i detta lilla urval.

Däri låg nu svårigheten. Försök att urskilja en strömning i en damm eller annat stillastående vattendrag, där

sedan många årtionden tillbaka blott grodorna och paddorna låta höra sina lugna kväkanden — obekymrade om, att det i den vida världen utanför den lugna dammen eller det stillastående vattnet dock händer något, hvarom deras förkrympta grodhjärnor icke ens ha en aning. Jag ber om ursäkt för denna oartiga bild, men den uttrycker åtminstone hvad jag menar. Naturligtvis äro dammarna långt aflägsna från vårt kära fosterland, och jag skulle icke kunna riktigt nog peka ut det rätta stället på Europas karta. En sak står dock fast: blott i ett land på jorden kunde man finna ett tydligt och skarpt begränsadt spår till en strömning, en verklig renässans, en medveten sträfvan efter nydaning, och det var i England, i William Morris' land.

Detta namn är en milstolpe, en fyrbåk i mörkret. Och någon, som från den högsta spetsen af Antwerpens katedral med en stark kikare spejade åt alla håll, märkte, att det fanns lif också i — Skandinavien, att i Tyskland en hop myror voro i ovanlig verksamhet, att man började vakna i Österrike och att också i Schweiz och Italien här och där något började röra sig.

Tornväktaren hade äfven i det närmare liggande Holland iakttagit åtskilliga lifstecken, som började lifligt intressera honom. Och då han slutligen åter blickade ned under sig, syntes äfven där tecken, som visade, att icke allt lif i Plantins stad kväfts och utslocknat.

Nu bara ifrigt till verket. Och kallelsen gick ut; det förkunnades vidt och bredt, att Plantin kallade sina yrkesbröder till sitt hus, och — det kom fart i arbetet.

Men nu måste vi återgå till historieskrifvarens allvarliga ton. Det, som då kom i dagen, väckte förvåning såväl hos dem, som senare sågo utställningen, som hos dem,

som anordnade densamma. Det öfverträffade alla förväntningar, och åter visade det sig, huru få människor det i själfva verket behöfs för att en god sak skall ha framgång. Kommittéen var nog lycklig att i nästan hvarje land finna en intresserad och därtill lämplig person, som sörjde för att samla och öfversända ett urval af de bästa tryckalstren. Vidare kunde den förfoga öfver oegennyttigt bistånd af herr A. S. de Rochemont, redaktör för Het Nieuwsblad voor den Boekhandel, som företrädde Holland i Amsterdam, af herr J. Chatrousse, sekreterare i Cercle de la Librairie i Paris, som sörjde för Frankrike, samt af herr Leo S. Olschki, som tog Italien på sin del. Dr. Leischung, direktör för Kunstgewerbliches Museum i Brünn, Mähren, sände vackra exemplar från sitt museum och uppmanade ifrigt sina landsmän att deltaga. Herr Arthur Wörnlein, föreståndare för Deutsches Buchgewerbehaus i Leipzig, ombestyrde nästan hela den tyska afdelningen. För Skandinavien sörjde en man "med god vilja och redlig flit", boktryckare Waldemar Zachrisson, som icke blott skickade ett hundratal arbeten från Sverige, Norge och Danmark, utan äfven välvilligt meddelade oss sina erfarenheter som kommissarie för Göteborgsutställningen 1900. Och kanske står utställningen i allra största tacksamhetsskuld till denne sistnämnde; det var han, som för kommittéen jämnade vägen till England och introducerade oss hos sina berömda vänner, mästerboktryckarna i Doves Press, Ashendene Press, hos den ryktbare bokbindaren Douglas Cockerell m. fl. Och då den, som skrifver dessa rader, anlände till London vid pingsttiden i år, visste han, hvar han skulle finna de män, som åter bragt nytt lif in i boktryckarekonsten, och hvilkas verk äfven vår utställning har att i första rummet tacka för sin framgång.

Härmed var dock icke allt uppnådt och fullgjordt. Ännu återstod att löpa till storms mot den brittiska flegman, som icke ville höra talas om att skicka böcker öfver haf-vet och som slog döförat till för "propaganda". Man vet ej tillräckligt huru i de engelsk-talande länderna de bästa af dessa "pressmän", långt ifrån att behöfva någon reklam eller annonsering, äro allmänt kända och uppskattade efter förtjänst. Därjämte förföljas de af världsutställningar, som i St. Louis, och fackutställningar, som den just på-gående i Agricultural Hall i själfva London, så att hos de förnämsta af dem, hvilka hysa motvilja mot allt prat, helt enkelt uppstått likgiltighet för utställningar. Och jag förstod med ens hur detta var möjligt hos en man som Cobden-Sanderson, mästerbokbindaren, då jag såg honom i sin arbetsdräkt lugnt och stilla sysselsatt i sitt tysta rum i Hammersmith, tätt vid Thames, några steg från det hus, där William Morris arbetade i sitt Kelmscott-tryckeri. Och jag insåg klart, att all enträgenhet var onö-dig inför denne enkle man, fri från hvarje världslig ärelyst-nad. Icke så snart glömmer jag scenen från Doves bok-binderiverkstad: i sin arbetsskjorta af linne satt Cobden-Sanderson där med sitt allvarliga gråa hufvud med litet läder och papp framför sig och verktygen i handen; med en medeltida klosterbroders andakt arbetade han stilla vidare. Och då den välvillige gentlemannen Mr Emery Walker, en smärt, vacker man med mycket röd hy, så artigt förde mig till honom och talade om afsikten med min resa, ljöd det från Cobden-Sandersons läppar: "Ja, låt dem bara komma till Hammersmith, jag skall gärna visa dem det alltsammans; men att nu igen skicka bort det .. hvad tjänar det till? Då göra de annat efter det, och det är ju ändå inte bra, eller hur? Må hvar och en göra som

han finner bäst, efter bästa förmåga .... Men", tillfogade han med sin brittiska galghumor, "jag skall i alla fall komma och titta på, hör ni!" Det kan man väl kalla att misslyckas!

Hur ofta har jag icke beklagat, att besökarna af utställningen icke fått se något af Cobden-Sandersons verk bland alla de vackra engelska bokband vi bragt tillsammans. Den gästfrie, men för världslig ära alltför okänslige mästaren hade fört mig till sin bostad, en idealbostad, hvars make jag aldrig sett, så prydligt enkelt, så hemtrefligt stilla var det i det gröna rummet med dess små krypin och varmt gröna trägesims. Och medan vi genom fönstret sågo ut i trädgården, där William Morris vandrade hvarje dag under de sista sex åren af sitt lif — Kelmscott-House ligger alldeles bredvid Cobden-Sandersons bostad — hämtade mästerbokbindaren fram det ena efter det andra af sina mästerverk. Det öfvergår mina krafter att i ord återgifva den rika och dock enkla fulländningen hos dessa band, deras rikedom på smak och händighet, allt det utsökta och ögonsmekande hos dem.

Men .... jag skulle ju tala om utställningen, och med en bön om ursäkt för denna sista personliga utvikning från ämnet skyndar jag mig att återgå till min uppgift.

Lyckligtvis lånade Cobden-Sandersons yngre yrkesbroder, hans f. d. lärjunge Douglas Cockerell, ett villigare öra åt besökaren från andra sidan sjön. Han understödde mina försök hos herr C. W. Beckett, sekreterare vid Central School of Arts and Crafts i London, hvilken jag lyckades öfvertala att för England göra hvad som annorstädes i utlandet redan gjorts för oss. Bekantskapen med herr Douglas Cockerell och besöket i hans hem i Ivy Cottage samt i hans verkstad voro af allra angenämaste slag. Där

såg jag för första gången de förtjusande band, som skulle utgöra vår utställnings prydnad: Robert Brownings Dramatic romances and lyrics och Tennysons Ballads. Äfven Mr C. H. St. John Hornby gaf sin stora sympati för planen tillkänna, och från honom fick jag åter höra det utrop, som i England så ofta nådde mina öron: "Åh, Plantinmuseet! — Ni kunde aldrig valt en mera lämplig plats för det ändamålet!" De goda herrarna i Antwerpen ana icke alla hvilken skatt de äga i sin födelsestad, och därför upprepar jag gärna de utländska uppskattande omdömena, väl vetande att dessa för en del människor betyda mera än den vanligaste sanning uttalad i vanlig ton.

Men utan våra bröder i ..Holland skulle vi dock icke med allt detta kunnat åstadkomma en verkligt öfverskådlig engelsk afdelning. Och därför anser jag mig här kunna inlösa en tacksamhetsskuld genom att nämna namnen på dem, som mest bidragit därtill: i första rummet herr J. Visser från Rotterdam, som lät oss få nästan alla böckerna från Kelmscott Press och många från Chiswick Press; vidare doktor N. J. Beversen och herr Edw. B. Koster. Genom bemedling af en verklig entusiast, den äfven i Skandinavien helt säkert ej okända fru Logeman van der Willigen, som med vårt språk införlifvat så många svenska, norska och danska arbeten, hade vi fått låna Chaucer af en välvillig engelsman, Mr Herbert Ellis.

Allt eftersom de dyrbara verken anlände till Plantinmuseet, blefvo de noggrant inregistrerade, assurerade och slutligen katalogiserade — med ett ord, de undergingo samma öden som alla böcker, hvilka falla i bibliotekariehänder. Onödigt att tillägga, att de från den dag de anlände, till dess de placerades i utställningsmontrerna af glas, omgåfvos af de ömmaste omsorger, att museets vak-

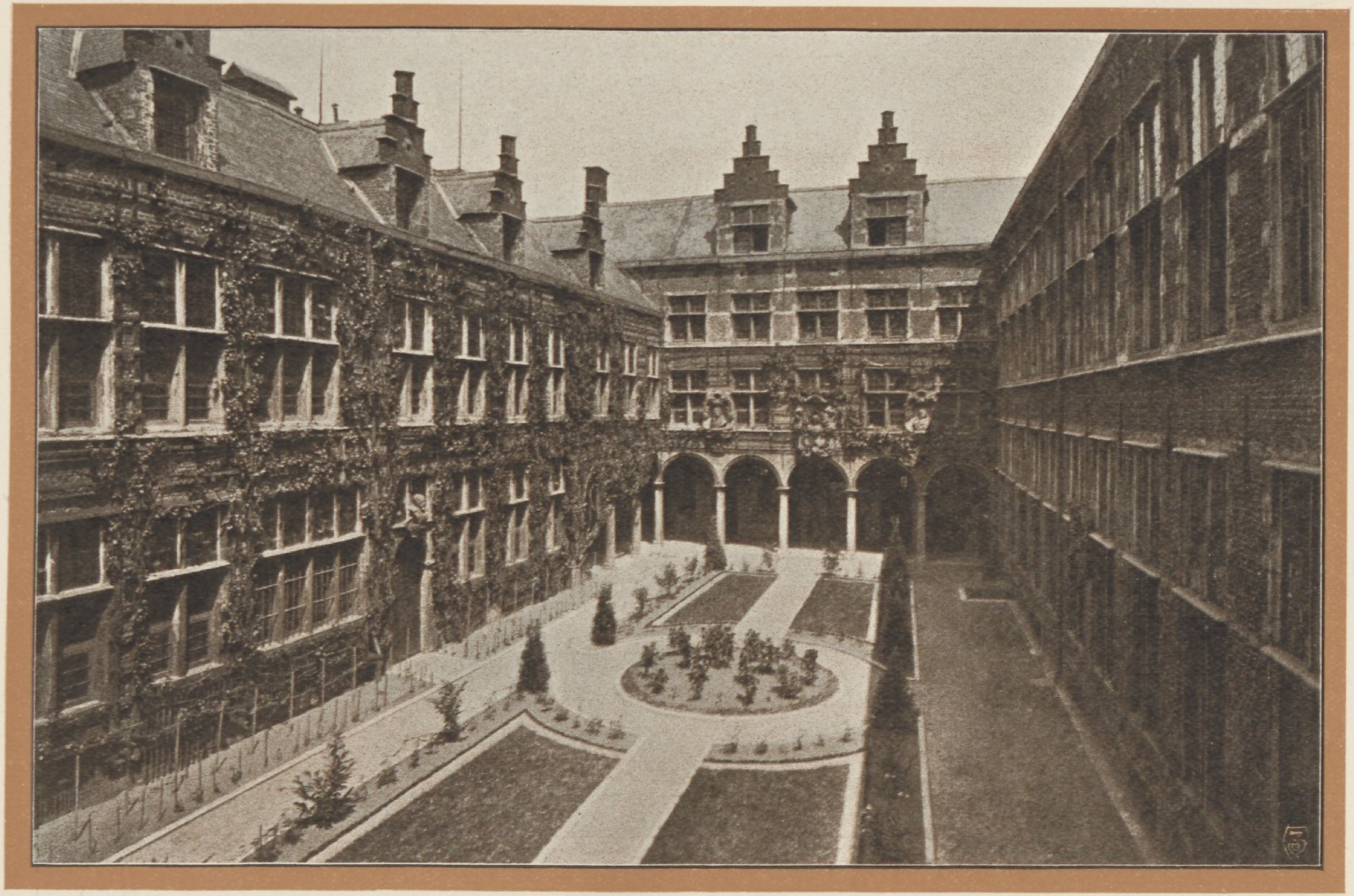
tare fått de strängaste order från husets herre beträffande uppsikten öfver den dubbla skatt, som då anförtroddes dem. Böckernas ägare kunde sannerligen vara utan oro.

Placeringen af böckerna på de ändtligen ordnade pulpeterna är en hel historia. Herr Max Rooses, som på sin del tagit salarna i nedre våningen med Holland, Frankrike, Tyskland, Österrike och Belgien, arbetade där från tidigt på morgonen till sent på eftermiddagen, och ofta stod han nästan misströstande och betraktade sitt verk. Det var så förvånande mödosamt att till ett harmoniskt helt ordna alla de ofta så olika elementen, så att det bästa lika väl som det mindre karakteristiska dock kom till sin rätt, så att icke blott intet åsidosattes, utan att det äfven, efter mycket bråk på grund af det ringa utrymmet, blef möjligt att laga att besökaren icke råkade vilse bland detta öfverflöd af böcker. De, som skämtsamt tala därom, veta icke hvad det är att under sådana förutsättningar som de här gifna uppnå det resultat, som sedan i hufvudsak blef fallet.

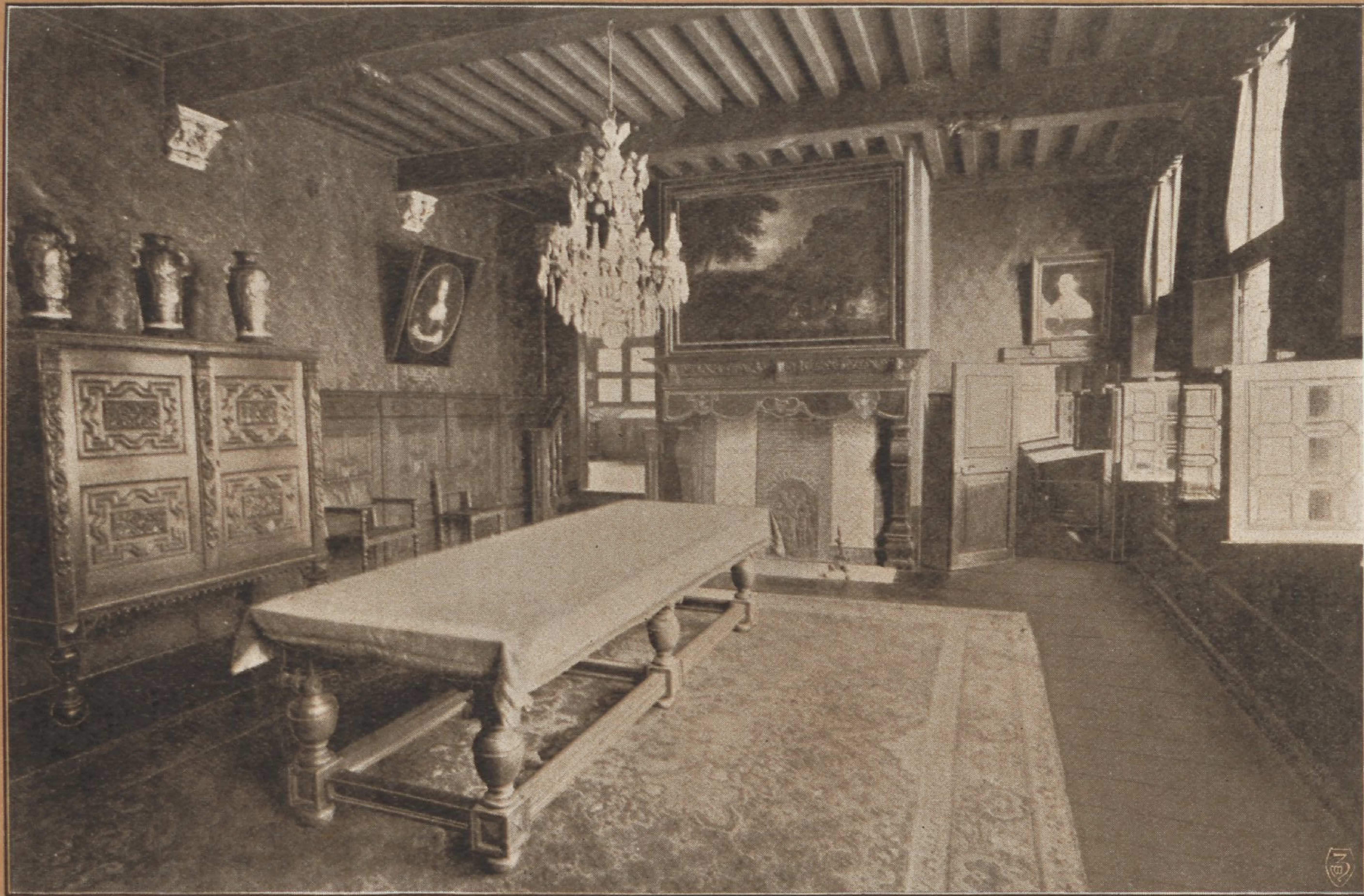
Att de icke skulle uppnå hvad de själfva önskade, det visste kommittéens medlemmar på förhand. Och flera gånger framställde sig för dem den frågan, om Plantinmuseet väl var den plats, där en sådan utställning skulle komma bäst till sin rätt. Otvifvelaktigt voro utrymmes- och belysningsförhållandena icke tillfredsställande. De moderna böckerna förtjänade att visas i en ljus, modern byggnad — ingen af dessa parvenybyggnader, som på sista tiden tyvärr uppförts i Antwerpen och som i min tanke äro bedröfliga exempel på nationell smaklöshet — utan en vacker byggnad, uppförd af en verklig konstnär efter moderna fordringar, en sådan som t. ex. en Berlage skulle kunna åstadkomma, ett konstens tempel, där ljuset faller

CHRISTOPHER PLANTIN

Plantin Moretus-museets gård

Mottagningssalen

Parti af gårdsfasaden

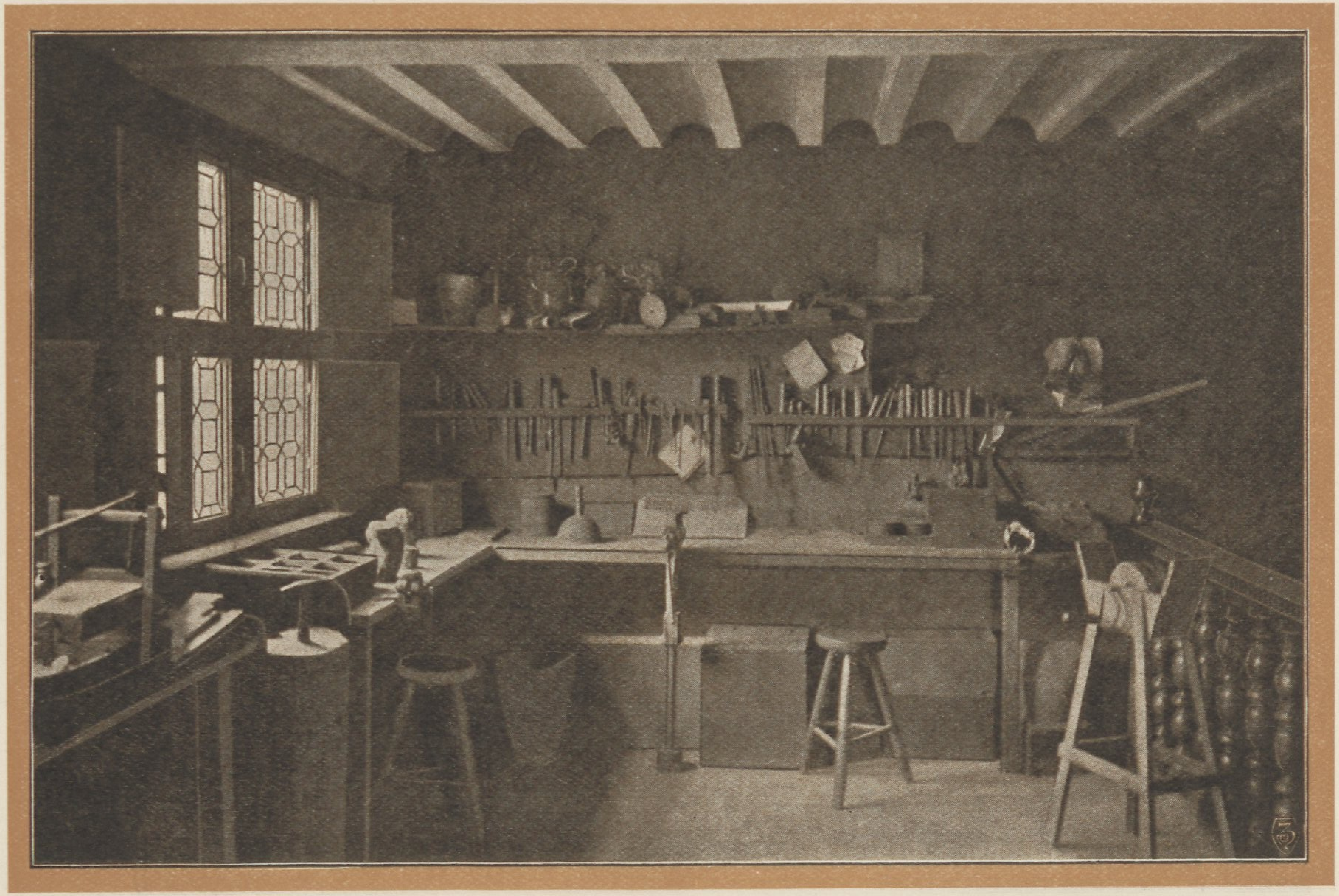
Parti af gårdsfasaden med pelargångar och brunn

Plantins första träprässar

Sätteri och tryckeri

Stilgjuteriet

Stilgjuteriet

Boklådan

allvarligt in genom breda fönster och där öfverallt rena linjer tala om varaktighet och på samma gång prydlighet. Finns det en sådan byggnad i Antwerpen? Sannerligen, och detta ger utslaget, ingenstädes, ej heller utanför Antwerpen — hvilket engelsmännen skarpsinnigt insett — skulle man kunnat finna en för ändamålet lämpligare miljö. Ty allt i Plantins hus sporrar till allvar och uppmärksamhet, till vördnad och beundran. Hvar kunde man bättre göra jämförelser mellan de nyare och de äldre konstverken i yrket? Låg här Morris' Chaucer och där bibeln från Doves Press, så kunde man på ett annat ställe påträffa Gutenbergs bibel och tryckalster af Aldus Manutius, Jenson, Geeraard Leeu, familjerna Vérard, Estienne, Elzevier, af alla stormännen från de ärofulla tider, då boktryckarens yrke med rätta kunde kallas en konst.

Allt det föregående, så utförligt det än är, måste dock egentligen betraktas som inledning för att gifva en bättre föreställning om hvad utställningen hade att innebära.

Ordningen kommer nu till en kortfattad öfversikt af hvad som där sammanförts. Katalogen (en solid bok, tryckt med kraftiga, moderna Elzeviertyper, på öfver 200 sidor, utförd på J. E. Buchmanns tryckeri) visar tillvaron af 1067 olika nummer, hvartill man kan lägga olika dupletter, som kommo väl till pass vid bedömandet af de i montrer utställda böckerna ur mer än en synpunkt. Den följda ordningen, som efter allvarlig eftertanke och öfverläggning tycktes vara den enda ändamålsenliga och framförallt — på grund af det begränsade utrymmet — den enda möjliga, var den i nationer, som man gjort äfven på andra bokutställningar, t. ex. i Göteborg. Utställningen var icke rent yrkesmässig, utan af öfvervägande estetisk art. Hvad som framförallt måste visas var de sträfvanden,

som i olika länder gjorts för att åstadkomma en vacker bok. Inom hvarje land skulle man sedan så vidt möjligt söka gifva en kronologiskt eller tekniskt ordnad öfversikt. Ordnandet efter resp. länder förklaras vidare däraf, att faktiskt hvarje nation söker sätta sin egen prägel på sitt verk, ja, till och med gör detta omedvetet; indelningen låg alltså nära till hands.

Blott i fråga om England visade sig en systematisk indelning vara möjlig; blott där har boken redan en historia; i de öfriga länderna är denna ännu under bildande. Man måste således öfverlämna åt framtiden att uträtta samma verk i dessa länder.

Följande länder voro representerade: Holland, Frankrike, Tyskland, Österrike, Sverige, Norge, Danmark, Italien, Portugal, Schweiz, England, Amerika, Japan och Belgien.

Med bortseende från England, Sverige och Holland, hvilka utställde nästan allt märkligt, som åstadkommits under de sista tjugu åren, kunde man märka stora luckor i fråga om alla de öfriga länderna. I synnerhet med hänsyn till Amerika är att beklaga, att icke arbetet vid Univercity Press, Camaridge, Mass. U. S. A., som trycker The Printing Art, var representeradt: ett led till jämförelse med hvad som uträttas på andra sidan oceanen — efter Morris' förebild — saknades tyvärr.

I fråga om England saknade vi, som redan nämndt, Cobden-Sandersons band; blott ett anlände tillfälligtvis, Morris' egenhändiga exemplar af News from nowhere, med ekpärmar och svinläderrygg — en relik, som icke kunde behandlas med nog vördnad. Huru mycket in- och utländskt bokbinderiarbete skulle man icke skänka bort för ett sådant enkelt mästerverk!

Äfven från Frankrike var ej sändningarnas innehåll fullt

tillfredsställande. St. Louis hade äfven därifrån lockat många till den fjärran västern, och så kunde vi icke få tillsammans allt vi begärt: Auriols och Grassets försök och de talrika bibliofilupplagorna hörsammade icke kallelsen tillräckligt talrikt. Men det som kom, är dock förstklassigt, åtminstone skall man icke klandra Frankrikes boktryckarkonst, om man bedömer den efter det insända.

Likaså kunde Tyskland gifvit mycket mer än det gjorde, men vi måste nu vara väl nöjda med hvad Buchgewerbehaus, som verkställt det tyvärr alltför fåtaliga urvalet, sändt oss, likaså med hvad vi fingo från Rikstryckeriet.

Allt sammanlagdt, kan man lugnt antaga, att oaktadt icke allt som var värdt att ses fanns där, detta urval på öfver tusen verk utgjorde ett förträffligt helt, som aftvang stundom beundran, ofta aktning, alltid intresse för modern bokindustri.

Jag har redan sagt det: den engelska afdelningen var den fullständigaste. Katalogen ger en trogen bild af den underbara verksamhet, som utvecklas af de moderna engelska boktryckarna. I det de följa banbrytaren William Morris, utgöra de ett kapitel för sig i den moderna bildande konstens historia. De femtio trycksidor, som behandla denna afdelning i katalogen, tala i dubbel mening volymer. Man får där — som jag tror för första gången — en helt klar, historisk öfversikt: först kommer herr C. W. Becketts kärnfulla, korta och präktiga uppsats, som kan kallas en verklig vägvisare; därpå följa upplagor från Kelmscott Press af William Morris — 32 nummer —, Vale Press, Hacon & Ricketts — 12 nummer —, Eragny Press, E. & L. Pissaro — 2 nummer —, Doves Press, T. J. Cobden-Sanderson & Emery Walker — 6 nummer, allt som Doves Press producerat, däribland ett unicum:

ett utsökt profark, första tryck, undertecknadt af Cobden-Sandersons hand —, Ashendene Press, C. H. St. John Hornby —, Essex Press, C. R. Ashbee — 18 nummer, och jag tror att där ej funnits mera —, vidare den så godt som okända, präktiga Dun Emer Press, Elizabeth Corbeth Yeats, i Dundrum, Irland — 2 nummer.

Därefter följa de berömda, alltjämt bestående kommersiella tryckerierna: Chiswick Press med ej mindre än 32 verk af yppersta beskaffenhet; Cambridge University Press, 22 nummer, Oxford University Press, 19 nummer; vidare tryckalster från Ballantyne, Constable, upplagor från George Allen, Adam och Ch. Black, J. M. Dent, Edmond Evans, John Hogg, Longmans Green & C:o, Macmillan & C:o. Slutligen komma bokbindarna: först Douglas Cockerell med 7 band, med rätta placerad främst, följd af en grupp lärjungar ur hans skola; sedan komma de öfriga, mest f. d. lärjungar till Cockerell, som nu ha egen verkstad, och af hvilka Sangorski & Sutcliffe äro de intressantaste.

Jag anser mig ej öfverdrifva, då jag tror, att äfven de mest fordrande skulle vara nöjda härmed.

Här fanns tillfälle att se Morris' verk, hvarom man hört så mycket och som så få — åtminstone hos oss — sett med egna ögon. En auktoritet som herr J. W. Enschedé, som skrifvit mycket om Morris, förklarade själf för mig, att detta var första gången han såg så många olika exemplar från Kelmscott press tillsammans. Med skäl kunde alltså denna utställning kallas en uppenbarelse för vårt land. Och det kan icke förnekas: Morris' triumferar på utställningen i Antwerpen. Han triumferar, icke emedan han sagt sista ordet, utan emedan han sagt första ordet, som bragt ny kraft, nytt lif, där allt syntes dödt. Och man må nu bortse från användbarheten af Morris' arbete,

förebrå honom hans medeltidsböjelser och med rätta klandra det alltför öfverlastade och arkaiserande i hans randteckningar — han måste dock någonstädes finna en anslutning, och den omständigheten, att denne revolutionsman i själfva verket var en äkta traditionalist, talar ytterligare för den fasta grund, hvarpå han byggde och som före honom helt förlorats ur sikte. Ingen bestrider hans verks adel, och värdet af hans uppträdande kan icke öfverskattas: han var banbrytaren, och hade icke han varit, skulle vi icke nu se så klart i dessa saker, skulle icke uppstått sådana sträfvanden som de vi iakttagit i Sverige och Amerika i den riktning, som representeras af The Printing Art, och nu till sist äfven en del holländares, som självständigt arbeta vidare på den väg han visat. Den karaktär af lyxartikel, som ännu någon gång vissa Kelmscottupplagor — dock ej alla, ty hvem kan önska något enklare och vackrare än t. ex. den Shelley-upplaga Morris utgifvit, tryckt med the golden type utan randteckningar med blott här och där en prydlig initial? — förtager i själfva verket intet af Morris' inre värde. Det beror blott på sociala förhållanden, att det, som nu måste vara förbehållet åt de få, en gång skall tillkomma de många; och de sociala förhållandena skola med nödvändighet undergå genomgripande förändringar.

Att predika Morrisdyrkan ingår icke i mina afsikter. Men om vi gå till grunden, måste vi inse, att han från början känt hvad som nu småningom skall bli allmän egendom — för de få, som nu bilda framtiden, förstås; de andra stanna lugnt efter och äro belåtna med sina brokiga fabrikstryck, stillösa fantasier och — robusta själftillfredsställelse.

Det ligger icke i min plan att här utförligt behandla tek-

niska frågor, i hvilka jag är en lekman. Man behöfver dock icke vara grånad af erfarenhet för att förstå, att segern skall utgå från Morris. Hans principer härska nu i hvarje modernt verk, som vågar göra anspråk på att höra till "bokkonsten". Hans eget exempel får ej alltid följas slafviskt, men de grundtankar, som behärskade honom, erkännas nu nästan allmänt som sunda och efterföljansvärda.

I de uppslagna böckerna kunde man studera verkan af de af Morris tecknade typerna: the Golden type, the Troy type och the Chaucer type. På nära håll kunde man undersöka hans uppfattning af uppställning eller textfördelning, bruket af rödt och svart, randteckningar, pärmar af grått papp eller pergament med sidenband o. s. v. Vackra porträtt af denne engelske diktare och master craftsman hängde öfver hans verk; Morris' präktiga bild hängde där som en hyllning åt honom själf, och — vågar jag säga det? — från bilden utgick en lärdom: den sade oss, att man i första rummet måste vara en hel och ädel människa, om man vill skapa ett ädelt och bestående verk.

Må man nu börja analysera och med ifver söka bevisa, att Morris icke gjort allt, hvad vi kunna begära — jag påstår blott, att han gjort det första nödvändiga, och därpå beror det dock alltid först och främst. Det var icke längre så besvärligt att fara på upptäcktsfärd till det inre af Amerika, sedan Columbus först upptäckt den nya världsdelen.

I den engelska afdelningen tyckas tre tryckerier vara af allra största intresse näst efter Kelmscott Press: Doves Press med dess enkla och förnäma, kanske stundom enformiga, arbeten, som något för starkt påminna om Jensons böcker; detta gäller särskildt Bibeln; Dun Emer Press i Dublin med dess vackra gula papper och smakfulla bok-

stafstyp utan jakt efter originalitet; och slutligen det förnämsta af de bestående verk-tryckerierna: Chiswick Press. Först här kan man spåra hvad en Morris förmått nu visar det sig, att alla hans principer klart fattats och med vördnad genomförts i de produkter, som utgått från detta storartade tryckeri. Det fruktbärande i Morris' uppträdande märker man först på förvandlingen af deras arbete, som komma efter honom.

Naturligtvis kan jag icke här räkna upp namnen på alla insändare från de olika länderna. Bland de kända namnen på förläggare och boktryckare finnas dock några, som i sig självfva äro vältaliga. Först och främst i Holland: Erven Bohn i Haarlem med bl. a. Derkinderens alltför bysantinskt dekorerade Gysbreght; förläggaren C. A. J. van Dishoeck i Bussum, S. L. van Looy i Amsterdam, A. W. Sijthoff i Leiden, som insändt sina codices-reproduktioner och allt hvad som hittills utgifvits i faksimile af Breviarium Grimani, vidare upplagor från A. B. Soep, Morris' Kunst en Maatschappij m. fl. af L. J. Veen och Vincent Loosje, bokdekorationer af R. W. P. de Vries J:r, band från Elias P. van Bommel — allvarliga, vackra och originella arbeten, öfver hvilka Holland med rätta kan vara stolt — och äfven från Mensing, de Haan och Ywema. Ur Scheltema & Holkemas böcker, som ombesörjts af olika boktryckare, framlyser en ädel sträfvan, som klart framträder i Boutens enkelt prydliga öfversättning af Aischylos och T. de Bocks praktbok om Jacob Maris. I den bekanta firman Enschedé & söner har mycket vackert utförts, och om också i annan riktning än sistnämnda firma, täfla Ipenbuur och van Seldam i outtröttlig ifver och endräkt med herr J. W. Enschedé att införa "logik i boktrycket" i Holland. Att Grassettypen nu är väl känd, ha vi säkert

i hög grad denna firmas propaganda att tacka för äfvensom dess medarbetare författaren, om vi också icke i alla afseenden behöfva sluta oss till hans idéer. (Vid första anblicken kan det förefalla tämligen egendomligt att här förekomma flera namn på förläggare än på egentliga boktryckare. Men faktiskt bestämmes ofta upplagans och tryckningens art af förläggaren, efter hvars anvisningar boktryckaren utför arbetet.)

I den franska afdelningen träffa vi Grassets verk blott alltför litet, och mycket goda prof på hvad Edouard Pelletan utfört; denne förefaller att vara den på en gång förståndigaste och stilfullaste af de franska förläggarna — i Frankrike, kanske mer än annorstädes, är det förläggaren, icke boktryckaren, som sätter sin egen stämpel på boken — Edouard Rouveyre, Hachette, Imprimerie Nationale och åtskilliga bibliofilföreningar utställa mer och mindre lyckade arbeten. I allmänhet tycker jag icke om dem, de äro ganska obetydliga samt, om också ej alltid smaklösa, förneka de den konstruktiva principen i fråga om boken. Tissots verk La vie de Jesus af Mame kommer mig att rysa genom sin brokiga fulhet.

I den tyska afdelningen sökes, sökes — alldeles förskräckligt. Där prålar med klumpig grannlåt den tjocka Nibelungenboken med Josef Sattlers zinkfärgade ornament och hans konstlade bokstäfver — ett monument, men ej något vackert sådant; stort, men ej storslaget. Enhet finna vi ännu mer i Rikstryckeriets kataloger för St. Louis-utställningen; det är en med kraft genomförd helhet, visserligen en ful enhet, men dock en helhet. Alltför uppskrufvad, alltför litet uppriktigt och omedelbart känd — ja, äfven känslan kommer här ifråga. Det fattas vanligen hvad icke lärdom, kunskaper och studier kunna gifva:

medfödd begåfning och smak. Men detta Tysklands sökande, om det också till största delen sker på måfå, måste dock en gång leda till något. Den hjältemodiga striden för och mot frakturstilen skall väl en gång få sin utgång; en vacker nationell bokstafstyp skall uppkomma, när blott en gång den yttre enheten genombrytes, hvilken tycks vara ett slags militärisk centralisation, som trängt ända till bokväsendet. Hvad hela svärmen af imitatörer beträffar, som upprepade gånger visa sin vanmakt i Morris-stil, i Secessionsstil, och hvilken stil de än välja — så skola de snabbt försvinna, när en man uppträder med klar insikt och mästerskap icke blott teoretiskt, utan äfven praktiskt. Eckmann, Behrens, Schiller, Voigt, den alltför arkaiserande Josef Sattler, Poeschel, Jessen äro nu namn, som gifva löfte om en framtid för den tyska boktryckarekonsten. Tyskland är det land, där man hittills sökt mest — och funnit jämförelsevis minst (af de länder, som kunna komma i fråga, naturligtvis).

Man måste gå till de nordiska länderna för att träffa det rätta förståendet, den rätta känslan för bokens värdiga utstyrsel på de bästa traditionernas och på den inhemska konstens grund. Det vi sett, särskildt från Sverige, vittnar om grundlig insikt i bokens väsen, djup uppfattning af Morris' idéer, hvilka äfven besjälade forna tiders boktryckare. Särskildt skulle jag vilja dröja vid en svensk man, en idealist, men dock en alltigenom modern och praktisk man, som med sitt Wezätas Månadshäfte afser att till hvem som får se det rikta en kraftig uppmaning om hvad som kan göras för boken; de utsökta, kolorerade små häftena äro prof på en egenartad, nationell smak. Hans Boktryckerikalender är ett arbete, hvars make icke finnes i Europa: tryckt

med olika typer för hvarje år, innehåller den en redogörelse för allt märkligt, som händer i bokens värld, och kämpar ifrigt för de nyaste idéerna. Skulle man icke vilja lära sig svenska för att kunna läsa dessa präktiga böcker?

En annan svensk firma, Albert Bonnier i Stockholm, är förläggare af Carl Larssons friska, färglagda teckningar — hans bok "Larssons" är a joy for ever! Bekantskapen med denna bok skall för mig blifva ett af de angenämaste minnena från Antwerpen-utställningen. Reproduktionsmedlen ha gått mycket framåt, sedan "Ett hem" utkom, det måste man säga.

Från Norge hade utställningen att uppvisa en samling egenartade, delvis mycket karakteristiska böcker. Vi tänka närmast på den stilfulla boken: "Gunvor Thorsdatter til Härö" och "Snorre Sturlasons Saga".

I Danmark träffa vi bland andra goda namn Simon Bernsteen, som på sin handpress utför det allra mest personliga arbete. De danska bokbanden äro fullkomligt egenartade, strängt hållna och på samma gång mycket tilltalande. Vi hade här tillfälle att beundra praktverket Troldtöj, bundet af Anker Kyster i trogen anslutning till bokens innehåll.

Vårt fädernesland — Belgien — kommer sist i katalogen. Ack, om det blott vore i katalogen! Väl kunde i dess korta inledning stå följande önskan: "Må — som den, som tryckt denna lilla bok, träffande skrifvit i sitt boktryckarmärke — må hvad, som här planteras, blomstra för hela landet!" Med ett par undantag — i första rummet Antwerpen-firman J. E. Buschmann, hvars upplagor af de af Ch. Doudelet illustrerade Beatrys, Here Halewijn, Onze Kunst samt Oud Antwerpen äro bekanta, och i hvars

verk städse spåras en allvarlig sträfvan; vidare arbeten af E. de Man i Brüssel, tryckta hos A. Berqueman eller änkefru Monnom i Brüssel, samt hvad som för några år sedan pröfvades af utgifvarna af tidskriften "Van Nu en Straks" och senare af Julius de Praetere för Stijn Streuvels, H. Teirlincks och Karel van de Woestijnes luntor, och ett och annat försök här och där — är det: nihil! Framförallt för våra landsmän må denna utställning bli en läxa.

Frånsedt några skickliga imitatörer af gamla bokband, som den bekante Paul Claessens i Brüssel och A. de Decker-Lemaire i Gent med sitt tekniskt framstående, om ock ej från estetisk synpunkt lyckade verk, måste man med afseende på bokbinderiet fråga sig, "hvart den forna djärfheten tagit vägen", när man betraktar denna pepparkaksdeg med dess klumpiga ornament utan någon ansträngning att uppnå skönhetsverkan. — Det är lyckligt, när självöfverskattningen ej öfverträffar okunnigheten. Men detta förstå fackmännen bäst, och jag vågar mig icke längre på detta område.

Jag slutar nu dessa långa betraktelser — eller snarare dessa minnen från bokutställningen, som inrymts i Plantins hus under tre månader, från 16 Juli till 16 Oktober. Mycken glädje ha vi haft af våra gäster, i synnerhet af dem, som kommo till oss från andra sidan hafvet, och högst ogärna se vi dem draga bort. Skola vi ännu en gång återse dem, så som de samlades hit, verk af så många arbetarehänder, som ville det sköna och ofta genomförde det?

Kanske. I Berlin förberedes nu en stor utställning till nästa år; må den draga nytta af den här vunna erfarenheten och vinna allt fullständigare och klarare inblick i bokkonstnärens verk, till större hjälp för det lyckligtvis ej längre försmådda yrket.

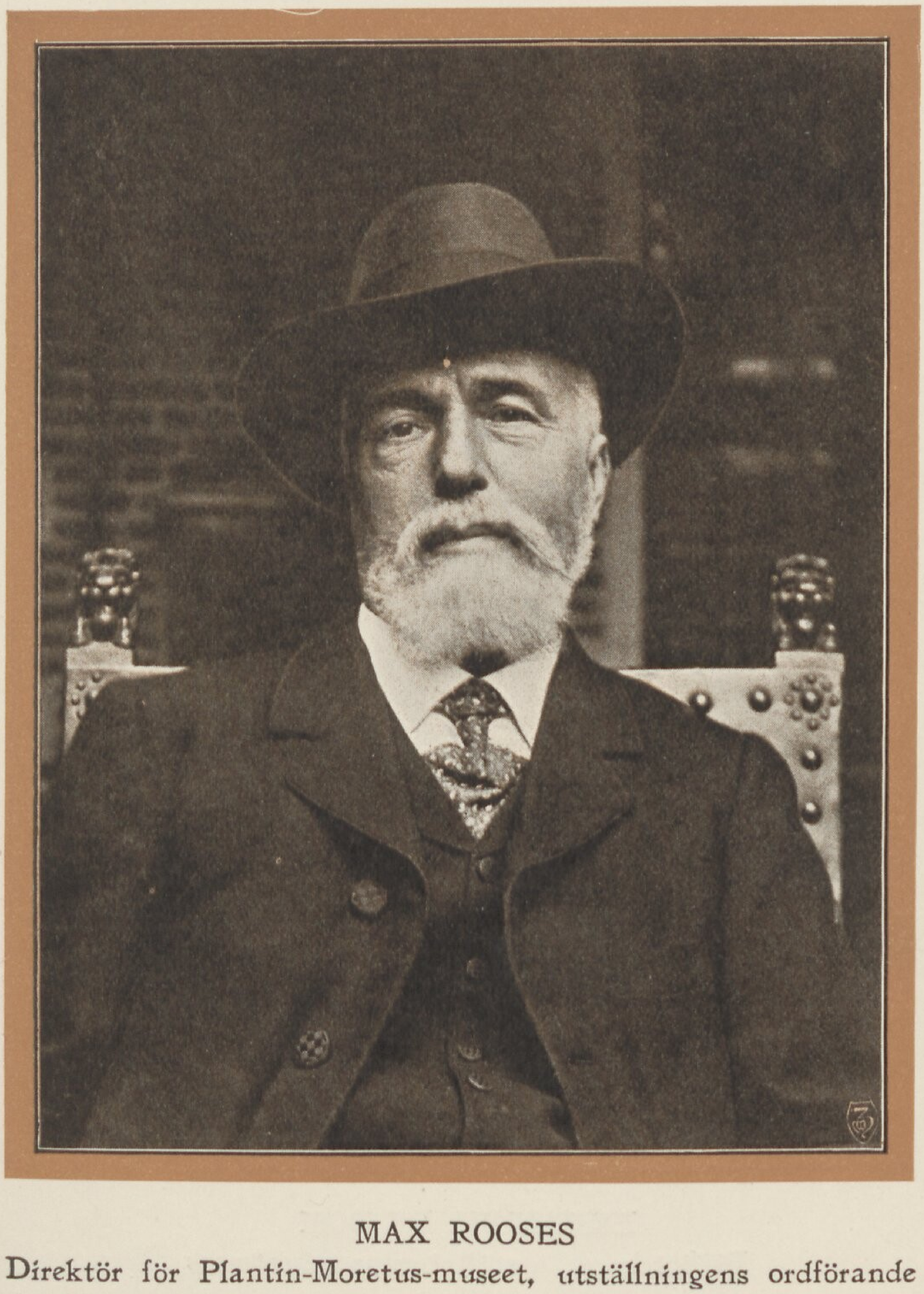
Det förnämsta resultatet af Antwerpen-utställningen är, att William Morris, hvars namn och i synnerhet hvars verk här förut varit så godt som okändt, nu blifvit känd och alltså älskad. Och den, som kunde åstadkomma detta, har åstadkommit mycket; ty, ännu en gång, William Morris och de, som följt efter honom i England och annorstädes, äro de mest karakteristiska representanterna för våra dagars bokkonst.

Den, som hade ögon till att se med och någon förmåga att bilda sig ett eget omdöme, måste icke blott sett något och beundrat något på utställningen, utan äfven liksom både publiken och anordnarna lärt något.

Och därtill är ingen för gammal eller för klok. Den, som ej insett detta, skall jag icke öfvertyga genom ytterligare utredningar. Men de, som i "kärlek förstå", skola vara eniga med mig däri, att Antwerpen-utställningen var nödvändig, och att den nått sitt mål.

Antwerpen den 17 Oktober 1904

EMMANUEL DE BOM

MAX ROOSES
Direktör för Plantin-Moretus-museet, utställningens ordförande

EMMANUEL DE BOM
Bibliotekarie, utställningens sekreterare

Vy från utställningen: Arbeten af William Morris
Längst till venster synes "the great Chaucer"

Vy från utställningen: Sverige

Vy från utställningen: Belgien

Vy från utställningen

THE CHISWICK PRESS

Att boktryckarekonsten i England för närvarande innehar en så hög ståndpunkt, är hufvudsakligen tvänne firmors förtjänst: Caslons i adertonde- och Whittinghams i nittonde århundradet. Den förstnämnda frambragte typer af stor skönhet, som med ens bortsopade de förut gängse holländska, med hvilka förnämligare böcker intill den tiden trycktes; den senare införde jämsides med sagda typer en förbättrad metod för illustrering och dekorering af böcker. Den nydaning, som då började, har allt sedan dess oafbrutet fortgått, likväl med det undantag, att första hälften af nittonde århundradet visar någon tillbakagång.

Men det finnes äfven ett annat område, för hvilket Whittingham är föregångsmannen, och det är utgifvandet af litterära standardarbeten till billigt pris och i praktiska format. Häruti har nämnda firma haft många efterliknare, men få likar, och i trots af den mångfald växlingar, som tiden medfört, och en sig ständigt ökande konkurrens inom facket, har dock Chiswick Press ingått i det nya århundradet såsom ett tryckeri af första rang bland öfriga engelska typografiska anstalter.

Chiswick Press grundlades af Charles Whittingham d. ä., yngste son till en landtbrukare i Calledon vid Coventry, där han föddes den 16 juni 1767. Redan vid unga år kom han som lärling till en viss Richard Bird, en boktryckare och bokhandlare i den närbelägna staden. Sedan Whittingham hos denne uttjänat sin tid, begaf han sig till London; somliga mena, att han först kom till Birmingham, hvarest han erhöll arbete hos Baskervilles, men som denna uppgift tyckes hvila på vacklande grund, öfvergå vi med ens till hans verksamhet i London. Här arbetade den unge mannen som platsförsäljare, till dess han genom egen flit och med hjälp af vänner, bland hvilka äfven var en ättling af den förste Caslon, blef i tillfälle etablera sig som boktryckare i en vindskammare i närheten af Fleet Street omkring 1789. Den tidigaste af Whittinghams affärsböcker är från 1792, och posterna däruti tala ett tydligt språk om det blygsamma arbete, som kom den äldre Whittingham till del vid början af hans verksamhet. Cirkulär, kort, etiketter och räkningsblanketter voro de hufvudsakligaste trycksaker, som utgingo från hans officin under ett par års tid. Utaf bokarbeten finnas intet med undantag af almanackor och ett par religiösa ströskrifter. Det första mera anmärkningsvärda arbete i bokväg, omfattande ett halft ark, bestod af en upplaga af Young's "Night Thoughts", utgifven af Thomas Wills i Stationers Court år 1792. För att hålla sin präss i gång började Charles Whittingham d. ä. i oktober 1795 utgifva en tidning kallad "The Tomahawk", som dock endast hade en kort tillvaro, under hvilken den emellertid tappert försvarade toryismen och icke sparade på adjektiver. Ett mycket ringa antal skalper föll för tomahawken, och de, som föllo, voro små och obetydliga; slutligen blef en fiende henne öfvermäktig: stäm-

pelskatten, och efter en sorglös tillvaro af fem månader uppgaf tidningen andan, ännu i döden utstötande sina stridsrop.

Den äldre Whittinghams störste kund vid den tiden var en förläggare vid namn Heptinstall, som år 1796, antagligen på Whittinghams inrådan, började utgifva en serie miniatyrupplagor af det bästa inom engelska litteraturen. Under ett par följande år hade Whittingham för denne Heptinstall mera arbete än för alla sina andra beställare tillsamman.

Affären blomstrade och inom kort räknade Whittingham de förnämsta förlagsfirmorna som sina kunder. T. N. Longman började där 1797 och efterföljdes snart af John Murray, Rivingtons, The Society of Arts och The Religious Tract Society.

År 1797 finna vi firman i en ny, större lokal i N:o 10 Union Buildings, Leather Lane, hvarifrån hon emellertid tio år därefter öfverflyttade till 103 Goswell Street, där Whittingham som delägare i affären upptog sin faktor, Robert Rowland, hvilket man finner af firmanamnet Whittingham & Rowland, som vid denna tid förekommer på tryckalsterna. Men Whittingham, som synes hafva varit mycket spekulativt anlagd, lämnade snart Rowland i ensam besittning af Londonaffären och uppsatte sin första präss i Chiswick i High house utmed Thames, hvarifrån han dock ett par år senare flyttade till ett bredvid liggande hus, kändt under namn af College house, där han kvarstannade till sin död år 1840. Efter dessa Chiswick-hus har tryckeriet sitt namn.

Från den första stunden, han började trycka böcker, förordade Charles Whittingham d. ä. god litteratur i händigt format och till billigt pris, hvilket dock icke fick förringa arbetet självt. De miniatyrböcker, som han tryckte för

Heptinstall, och hvilka nu äro så sällsynta, att man knappast kan komma öfver exemplar däraf, efterföljdes år 1799 af en upplaga af Gray's "Poems", illustrerad med helsides kopparstick. Därpå trycktes år 1803 en serie, känd under benämningen "British Classics", för John Sharpe i Picadilly, små nätta octav-volymer, som började med en upplaga af Addison's "Spectator" i åtta band, hvarpå följde Goldsmith's "Vicar of Wakefield", Bacon's "Essays", Gray's "Poems" och Thomson's "Seasons". Sharpe och Heptinstall voro ej de enda förläggare, som utgåfvo dylika publikationer; affärsböckerna utvisa att H. D. Symonds i Paternoster Row samma år erhöll en upplaga om fyratusen exemplar af Milton's "Paradise Lost" samt ettusen af Goldsmith's "Poems", jämte upplagor af Young och Thomson.

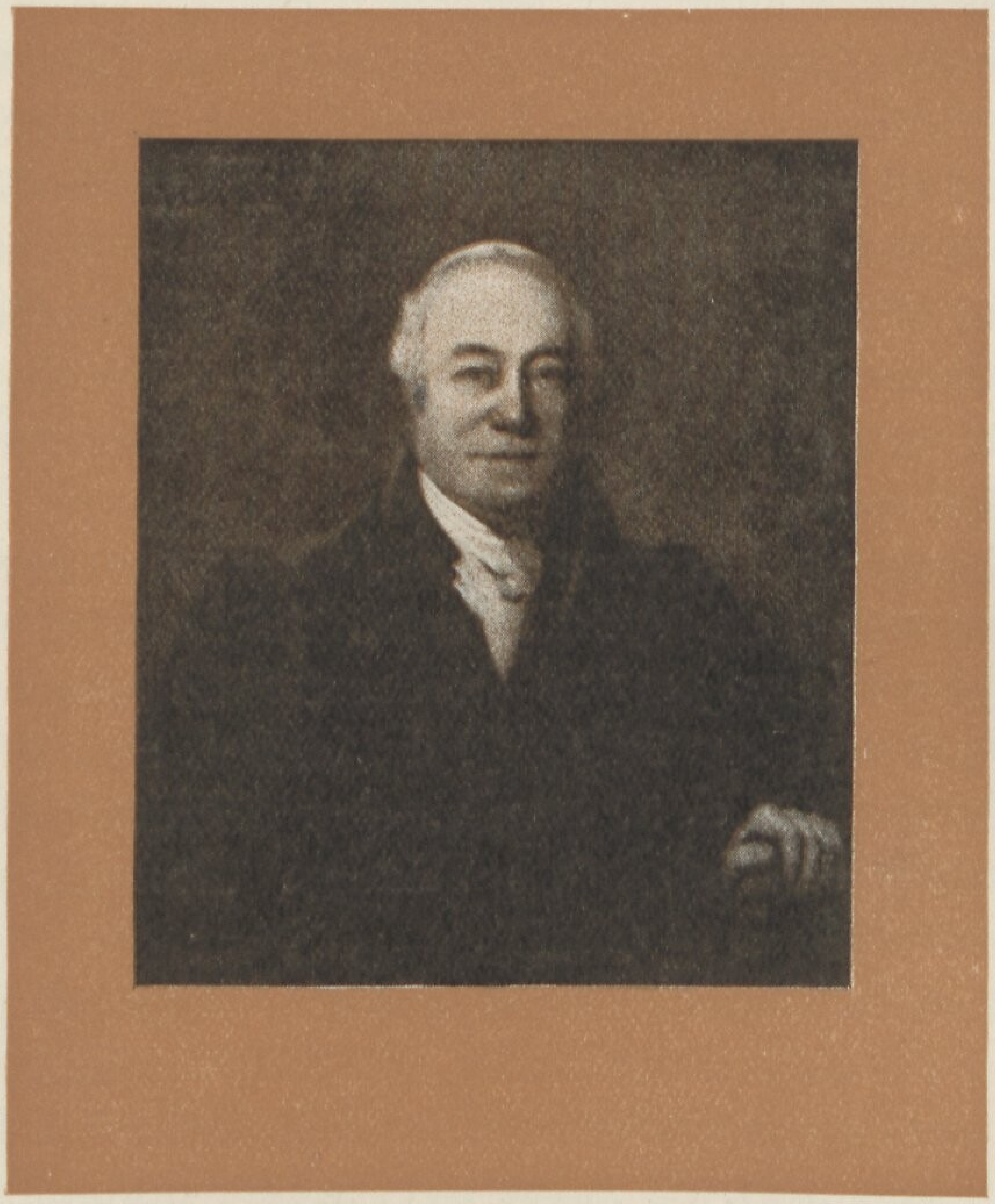
De skilda editionerna af Shakespeares arbeten, som utkommit från Chiswick Press, skulle, endast de, kunna utgöra föremål för en intressant bibliografi. De tidigaste, från 1814, sju tunna volymer, äro kända under namnet Whittingham-editionen. Den var utsmyckad med tvåhundratrettio träsnitt, hufvudsakligen af den bekante gravören John Thompson, och titelbladet visade jubileums-processionen 1769 i Stratford on Avon. Denna upplaga utkom i nytryck 1818. År 1823 trycktes en upplaga om en volym på indiskt papper med mycket små typer. Därnäst kom upplagan om tio volymer, bekant som Singer's, år 1826. Denna hade ett stort företräde framför de tidigare upplagorna: delarne voro af ett lämpligare format, typerna stora och klara, frestade icke ögonen; hvarje drama föregicks af ett aflångt träsnitt, föreställande någon scen däruti, skuret af Thompson efter ritningar af Stothard, Harvey och andra framstående artister. Förläggaren var Rev:d Singer, och upplagan slutsåldes hastigt.

Ett annat af den äldre Whittinghams stora företag var duodesserien Whittingham's "Cabinet Library", beställd af Thomas Tegg i Cheapside. Böckerna utkommo kartonnerade till priser, varierande mellan en och sju shillings. Den första volymen utgjordes af Goldsmith's "Poems"; därefter kommo Johnson's "Rasselas", Quarles's "Emblems", Cook's "Voyages", Defoe's "Robinson Crusoe", Bacon's "Essays" och Walton's "Complete Angler". En miniatyrserie noveller, hvardera med två träsnitt, var nästa arbetet, men det största verk, som Whittingham d. ä. utförde, var utan tvifvel upplagan af "British Poets", etthundra volymer i oktav, år 1822. Den var bestämd till 500 exemplar, af hvilka hälften var försedd med mer än etthundrafemtio illustrationer. Alla hundra volymerna utkommo på en gång till pris af tjugofem pund sterling kartonnerade eller trettiofem pund med illustrationer.

Till framgången af dessa företag bidrog väsentligen Whittinghams metod att trycka träsnitt. Ingenstädes kan man väl få se vackrare prof på ett harmoniskt arbete mellan gravör och tryckare än just i de böcker, som utkommo hos Whittingham d. ä. Men trycket erfordrade den största omsorg och mästarens ständiga öfvervakande vid hvarje olika skede af arbetet.

De stora förläggarefirmorna voro mycket uppretade öfver den nya riktning, som Charles Whittingham infört. Dessa herrar, som gingo under namn af legitimisterna, brukade dinera tillsamman, då något nytt arbete utkommit. Utgifvaren skulle då erbjuda upplagan i fråga till de närvarande, och dessa subskriberade på det hela, hvar och en utsättande sitt namn på titelbladet, och de, som stodo utanför denna klick, hade icke den minsta utsikt att erhålla exemplar för sin räkning. Naturligtvis ansågo mo-

nopolisterna det vara emot allt handelsintresse att utgifva dylika billiga upplagor, hvarför de fordrade förlagsrätt för de arbeten, som utkommit på nämnda sätt, och anklagade Whittingham för eftertryck. Det uppsving, som just så-

CHARLES WHITTINGHAM (farbrodern)
1767—1840

dana upplagor vunnit i våra dagar, visar emellertid, att Whittingham var mera klarsynt än hans samtida.

Man må icke tro, att det arbete, som under Whittingham d. ä:s tid utfördes af Chiswick Press, inskränkte sig till

CHARLES WHITTINGHAM (sonsonen)
1795—1876

tryckning af böcker allenast i oktav- och duodesformat; tryckeriet gynnades af Society of arts och af så framstående män som exempelvis John Britton och ett af de vackraste verk, som utgick därifrån under Whittingham d. ä:s lifstid, var Britton's "Histories of English Cathedrals", i royal folio och kostbart illustreradt. Detta arbete utkom på Longmans förlag mellan 1820 och 1826.

Charles Whittingham d. ä. dog 1840 i Chiswick i den höga åldern af sjuttiotre år och begrofs i Chiswicks kyrka. Om man får tro hans biografer var han en man med stränga och enkla vanor. Han lefde endast för en sak: sin affär, allt annat hade intet intresse för honom. Genom testamente lämnade han åt Bokhandelssocieteten tvåtusen pund till pensioner, till hvilka dock hans egna arbetare och deras änkor hade företräde. Han gaf desslikes en summa af tvåhundra pund till boktryckarnes pensionsförening samt en stor summa till Chiswicks församling att utdelas bland fattiga och behöfvande.

Charles Whittingham d. ä:s Chiswick Press i Chiswick hade från 1828 till dennes död 1840 icke något samband med det tryckeri, som upprättats i Took's Court, Chancery Lane, af sonsonen Charles Whittingham d. y. Denne, som nu öfvertog Chiswick Press' affärer vid sin farbroders död, föddes i Mitcham i Surrey den 30 oktober 1795. Han var biträde hos sin farbroder omkring år 1810, och sedermera synes det någon tid hafva existerat ett slags oskrifvet intressentskap dem emellan. Under den korta tid, detta räckte, kallades firman C. & C. Whittingham, och bland de böcker, på hvilka nämnda namn återfinnes, märkas Knickerbocker's "History of New-York" (1824), Egan's "Life of an Actor" (1825) och Singer's

Shakespeare (1826). Men år 1828 etablerade sig Charles Whittingham d. y. i 21 Took's Court, Chancery Lane, och intog inom kort den förnämsta platsen bland engelska boktryckare, såsom framställare af vackra böcker. Han var i själfva verket en riktig artist inom sin konst, och då han därtill själf var bokälskare, sparade han inga utgifter i fråga om böckers utstyrsel. I hans fotspår trädde värdigt förläggaren William Pickering, med hvilken han blef bekant år 1829 genom förmedling af Basil Montagne. Under några år hade Pickering tillfört marknaden god litteratur, väl tryckt, såsom exempelvis "The Oxford English Classics". Samarbetet mellan två sådana män måste hafva till följd en serie af utmärkta arbeten, och trycket från Chiswick Press under perioden mellan 1829 och Pickerings död 1854 öfverglänste alldeles den äldre Whittinghams. En vänskap för lifvet, närmare tillknuten genom lika smak och sympatier, uppstod mellan dem. De voro ständigt tillsamman, planerande och afhandlande utgifvandet af vackra böcker. Under första året af deras bekantskap tryckte Charles Whittingham d. y. för William Pickering en upplaga af Walton's "Complete Angler" i imperial oktav med femtio gravyrer, en upplaga af Chauser's "Canterbury Tales", jämväl i oktav-volymer, hvaraf två exemplar på pergament, och "The Bijou or Annual of Literature for the year 1830", samt under de följande åren den serie, som går under namnet "Aldine poets"; dessutom nytryck af många sällsynta böcker.

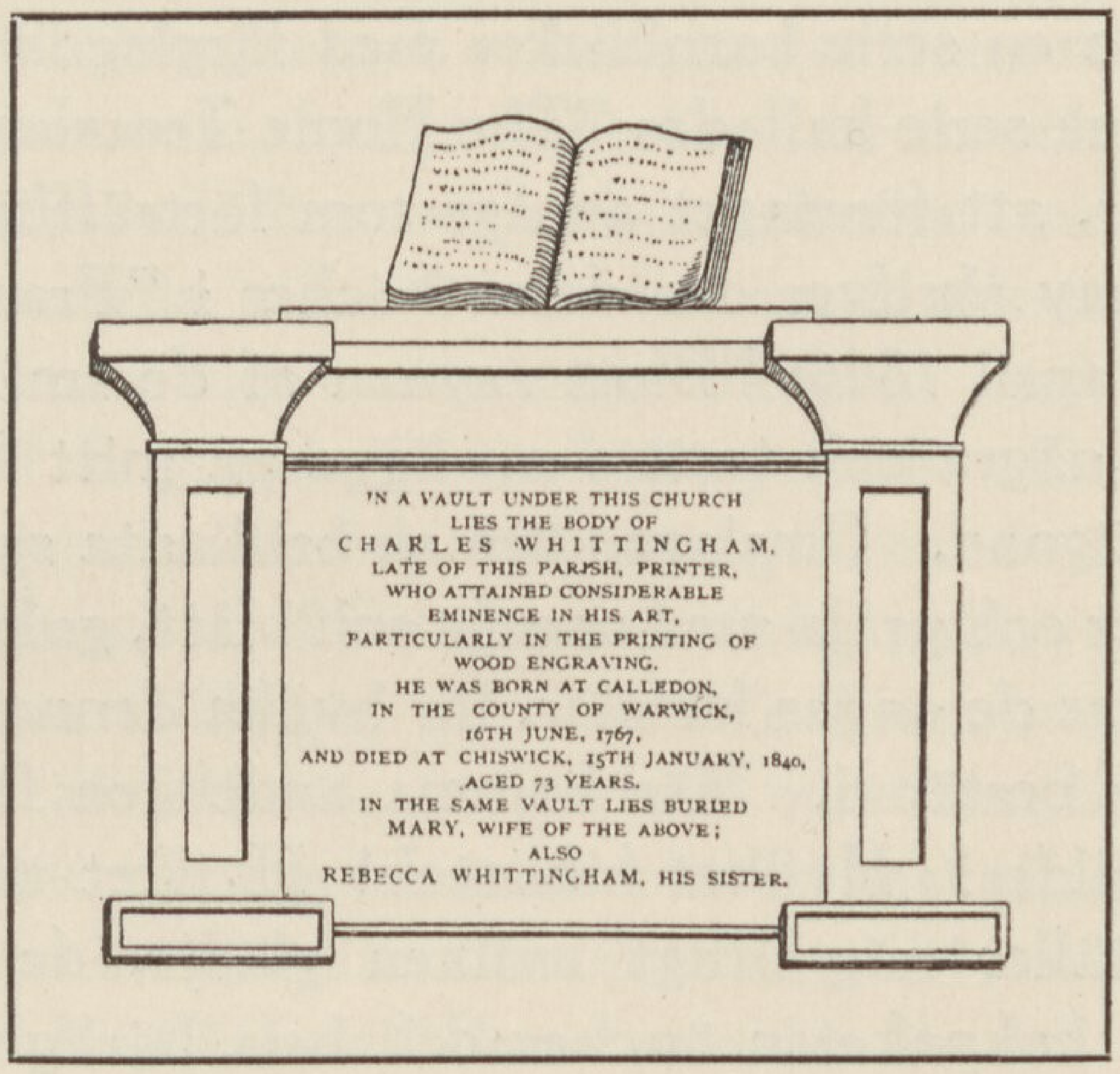
Whittingham d. y:s alster väcka vår uppmärksamhet mera genom deras dekorativa utstyrsel och tryckets klarhet än genom deras illustrering, och det var under denna tid, som Chiswick Press förskaffade sig sin rika samling af ornamentala bordyrer, initialer och öfverstycken. Många

Chiswick Press såsom det stod på "The Mall"
i Chiswick, då det lemnades år 1852

af dessa ritades af Whittinghams äldsta dotter Charlotte, sedermera Mrs. B. F. Stevens, men största delen var kopior af de bästa franska och italienska verk från sextonde århundradet.

Det första arbete i färgtryck, hvilket utfördes af Chiswick Press, var Shaw's "Elizabethan Architecture", som utkom 1842. Uppmuntrad af framgången af detta ex-

Charles Whittinghams epitafium på väggen
i Chiswicks kyrka

periment beslöt Mr. Shaw att trycka alla sina böcker i färger. Han utgaf år 1843 sitt verk om "Dresses and Decorations of the Middle Ages" först häftevis, men sedermera äfven i en volym i stort format, hvilket senare arbete anses såsom en af de vackraste böcker, som någonsin tryckts i England. Två år senare utkom "Alphabets, Numerals and Devices of the Middle Ages" och 1851 "The Decorative Arts, Ecclesiastical and Civil, of the Middle Ages". Dessa tre böcker visa höjdpunkten af Whittinghams skicklighet att trycka kolorerade träsnitt. Olyckligtvis var tillverkningskostnaden så hög, att Shaw fann sig nödsakad sluta upp med denna form af illustrering.

Men skönheten i Whittinghams färgtryck gaf sir Henry Cole, äfven känd under namn af Felix Summerly, idéen att utgifva en serie barnböcker med färglagda illustrationer. Denna serie kallades "The Home Treasury" och blef så populär, att företaget ansågs som förträffligt.

Thackeray skrifver om dessa böcker i "Fraser's Magazine" för april 1846: "Blott åsynen af de små böckerna, af hvilka några och trettio nu ligga på mitt bord, är en ren ögonfägnad. Omslagen äro så brillianta som en bädd af tulpaner och pråla med orange och blått, guld och skärt. Jag afundas de ungas känslor, för hvilka denna samling af skatter är bestämd. Här komma ändtligen fésagor med verkliga bilder! Hvilket bibliotek! Hvilket tafvelgalleri! Jag föreställer mig lifligt hvilken glädje, de små skola erfara, då bokpaketen öppnas och hela härligheten ligger blottad för dem."

År 1844 föreslog Pickering att utgifva en edition af "Juvenal" med old-style typer i grof korpus, och Whittingham öfverenskom med Caslons om anskaffandet af dylika. Originalmatricerna, skurna i början af 1700-talet för den förste William Caslon, voro i behåll, hvarför Mr. Caslon kunde tillmötesgå med att gjuta ett antal typer af den begärda graden. Men något hinder uppstod rörande sättningen af "The Juvenal", hvarför nämnda gamla typer först kommo till användning i ett diktverk, benämndt "Lady Willoughby's Diary", för hvilket de voro särskildt lämpliga, såsom hörande till diktens tidsperiod. Företaget var så lyckadt, att Whittingham äfven beslöt trycka andra volymer på samma sätt, för hvilket ändamål Chiswick Press efter hand erhöll från Caslons alla grader af samma stil. För närvarande hafva Caslons typer en farlig konkurrent i de, som tillverkas af Messrs Miller &

Richard, hvars typ-serier mycket användas i modärnt boktryck.

Charles Whittingham d. y. hade jämväl flera stilar skurna speciellt för honom, hvilka ännu äro i bruk, och till hvilka firman fortfarande har original-matricerna i sin ägo. En af dessa speciella stilar är en Caxton-munkstil, som anses af fackmän hafva närmaste likheten med den, som användes af Englands förste boktryckare. En annan är en märkelig romansk typ, någonting liknande de bokstäfver, som användes af Froeben, en tidig boktryckare i Basel. Det kan tilläggas, att Chiswick Press äfven har ett stort urval af franska, holländska och flamländska stilsorter, hvilka tid efter annan blifvit anskaffade.

Vi återgå nu till själfva ämnet. År 1844 är äfven bemärkansvärdt i Chiswick Press' annaler för den vackra reproduktionen af "The Common Prayer Book", utgifven af William Pickering. Serien bestod af "The first book of Edward VI:th" enligt den af Edward Whitchurch år 1549 tryckta upplagan; "The second book of Edward VI:th"; "The first book of Queen Elizabeth" efter Richard Graftons nytryck af år 1559; "King James's book — as settled at Hampton Court —" efter upplagan år 1604 af Robert Barker; "The Scotch book of Charles I:st" enligt Robert Young's i Edinburgh upplaga 1637 samt "King Charles II':s book and the book of Common Prayer — noted by John Marbecke —" enligt den af Richard Grafton år 1550 tryckta upplagan.

Det hela utgjorde åtta volymer, sju i folio och en i kvarto, och två exemplar voro tryckta på pergament, det ena nu i British Museum. Dessa volymer räknas bland de vackraste alstren af engelsk boktryckarekonst. De däri använda götiska typerna voro desamma, som vi förut be-

rört, och hvilka voro gjutna efter de bästa förebilder från 16:de århundradet. Bordyrerna och initialerna voro äfven samvetsgrannt kopierade och utmärkt reproducerade.

År 1849 lämnade Charles Whittingham Took's Court för tre års tid, hvarunder han uteslutande ägnade sig åt Chiswick Press. Men han fann afståndet från London utgöra ett stort hinder för affärens utveckling, och då han i januari 1852 återvände till Took's Court, nedlades tryckeriet i Chiswick helt och hållet.

År 1860 drog sig Charles Whittingham d. y. tillbaka från aktivt deltagande i affären, och skötseln däraf öfverlämnades till hans medhjälpare John Wilkins, som sedermera jämväl blef meddelägare. Bland böcker, som utkommo under hans tid, märkes oktavupplagan af "The Book of Common Prayer" med bordyrer, kopierade från "The Book of Hours" af Geoffrey Tory, ett mycket vackert prof på den dekorativa konst, för hvilken tryckeriet var kändt. John Wilkins dog 1869, hvarefter Whittingham upptog tvänne meddelägare, nämligen sin svärson B. F. Stevens samt en son till John Wilkins. Sju år senare — den 21 april 1876 — dog Charles Whittingham d. y. i den höga åldern af 81 år samt begrofs bredvid sin gamle vän William Pickering å Kensal Greens kyrkogård, och affärsverksamheten bedrefs därefter under firma Charles Whittingham & Co.

Sedan år 1882 har ledningen af Chiswick Press varit anförtrodd åt Charles Thomas Jacobi, hvars farfar, John Samuel Jacobi, född i Coburg i Tyskland, inflyttade till England 1823. Mr. Jacobi började mycket ung som springpojke i tryckeriet i Took's Court. Sedan han satt sig in i boktryckets teknik, fick han arbeta på kontoret, och under de påföljande fem åren inhämtade han fullständiga insikter i affärens praktiska och kommersiella skötsel.

År 1882 utsågs Mr. Jacobi till direktör och 1898 blef han meddelägare i firman.

Den höga ståndpunkt, hvilken Chiswick Press intager bland engelska tryckerier, utgör visserligen ett tillräckligt bevis för hans affärsskicklighet, men hans intima bekantskap med praktiskt boktrycksarbete finner man däraf, att han blifvit utsedd till censor i typografi vid Londons City and Guilds' Institute, till medlem af Londons kommunalråd för teknisk undervisning och af boktryckerifackskolan St. Bride's Foundation and Aldenham Institute samt till föreläsare i boktryckarekonst i The Society of Arts, hvarjämte han helt nyligen höll en serie föreläsningar i The Art and Craft of Printing i Irland, därtill kallad af styrelsen för Irlands tekniska undervisning.

Ehuru Mr. Jacobi gifvetvis är mycket upptagen, har han dock hunnit skrifva en hel del praktiskt hållna böcker i facket. Den första af dessa var "The Printer's Handbook of Trade Recipes, Hints and Suggestions", som utkommit i tvänne upplagor, och som efterföljdes af "The Printer's Vocabulary", "Printing, a practical treatise on the art of Typography as applied more particularly to the printing of books", af hvilken tredje upplagan nu ligger i präss, "The making and issuing of books", "Some notes on Books and printing", som utkommit i tre upplagor, och "Gesta Typographica" samt dessutom många artiklar af praktisk natur till ett flertal grafiska tidskrifter.

Under Mr. Jacobis ledning har Chiswick Press bibehållit sin karaktär såsom konstnärligt tryckeri, och om man än icke hör talas så mycket därom som fordom, så beror detta mera därpå, att andra tryckerier börjat slå in på samma riktning, än att det själft gått tillbaka.

Se t. ex. blott den vackra folioupplagan af Linton's

"Masters of Wood engraving", tryckt 1889. Papper och tryck lämna intet öfrigt att önska, under det att illustrationerna, af hvilka många återkalla i minnet tryckeriets tidigare arbeten, äro beundransvärdt reproducerade. Ett annat prof på utmärkt utförande är H. F. Brown's "Venetian Printing Press" (1871) kvarto, illustrerad med facsimiler från Jenson, Valdarfer, Ratdolt, Aldus och andra den venetianska republikens namnkunnige tryckare.

Ett mer än förbigående intresse erbjuda jämväl de få böcker, som trycktes i Chiswick Press för William Morris, bland hvilka märkas "The House of the Wolfings" och "Roots of the Mountains". Den i dessa böcker använda stilen är densamma, som vi förut omnämnt, skuren för Whittingham d. y. efter förebild af typer, brukade af Baseler boktryckare, men den mest slående egendomligheten däruti är satsens stora enkelhet. Någon häntydning till dekoration finnes icke, ej heller några särskilda initialer. Detta var visserligen i enlighet med Morris' önskan, men att hans smak låg åt dekorativt tryck, känna vi af de böcker, han tryckte i Kelmscott Press. Han icke allenast tecknade sina egna typer för sagda tryckeri; han tröttnade ej heller att komponera initialbokstäfver, öfverstycken och dekorativa titlar till desamma. Morris' hufvudprincip var att uniteten både för typernas anordning och för dekoreringen alltid skulle vara hela uppslaget, och hans titelsidor, ibland tryckta med hvita bokstäfver på en mörk botten af nätverk o. d. och ibland på en ljusare botten, äro alltid omramade af en bordyr i harmoni med texten. Efter Morris' död har Chiswick Press med Kelmscotts "golden types" tryckt en andra upplaga af "Roots of the Mountains", "Morris's Lectures" m. fl.

Huru varaktigt det inflytande skall blifva, som William

Morris hade på boktryckerikonsten, kan endast tiden utvisa. Tecken, som tyda på ett aftagande, hafva icke uteblifvit, men hans skapelser hafva efter hans död plagierats — mer eller mindre lyckligt — af många firmor, och spåras äfven i arbeten, utgångna från Chiswick Press under de senare åren. Ett vackert bevis härpå är kvartoupplagan af "The Faerie Queen", utgifven af George Allen i nitton delar mellan 1894 och 1897. Det dekorativa arbetet och illustrationerna häri äro af Walter Cranes hand. Ett lika vackert prof är "The Confessions of St. Augustine", utgifven af Kegan Paul år 1900, med illustrationer af Paul Woodroffe, under det att titeln, som tecknades af Mr. Laurence Housman, utfördes i träsnitt af Miss Clemence Housman.

Morris inflytande spåras äfven i många mindre böcker, som t. ex. "The History of Reynard the Fox", hvars dekorering äfven är ett verk af Walter Crane; "The Book of Pictured Carols", en liten förtjusande bok med illustrationer tecknade af elever i Birminghams konstskola, "The Minor Poems" af Milton, utgifven 1898, och den samlade upplagan af John Keat's "Poems" af Endymion-serien, i hvilken artisten R. Anning Bell lyckligt imiterat de tidiga florentinska och venetianska träskärarnes konst.

Det var sålunda ej mer än billigt, att Chiswick Press år 1897 gaf sin tribut åt den aflidne konstnärens och skaldens minne genom ett arbete benämndt "The art of William Morris". I detta verk kommo återigen speciellt gjutna typer till användning, hvilka sedermera äfven nyttjats för "The Shepherds Calendar", en bok, som har mycket af Morris anda uti sig.

Bland andra böcker, som under senare åren tryckts i Chiswick Press, vilja vi i förbigående nämna "The History

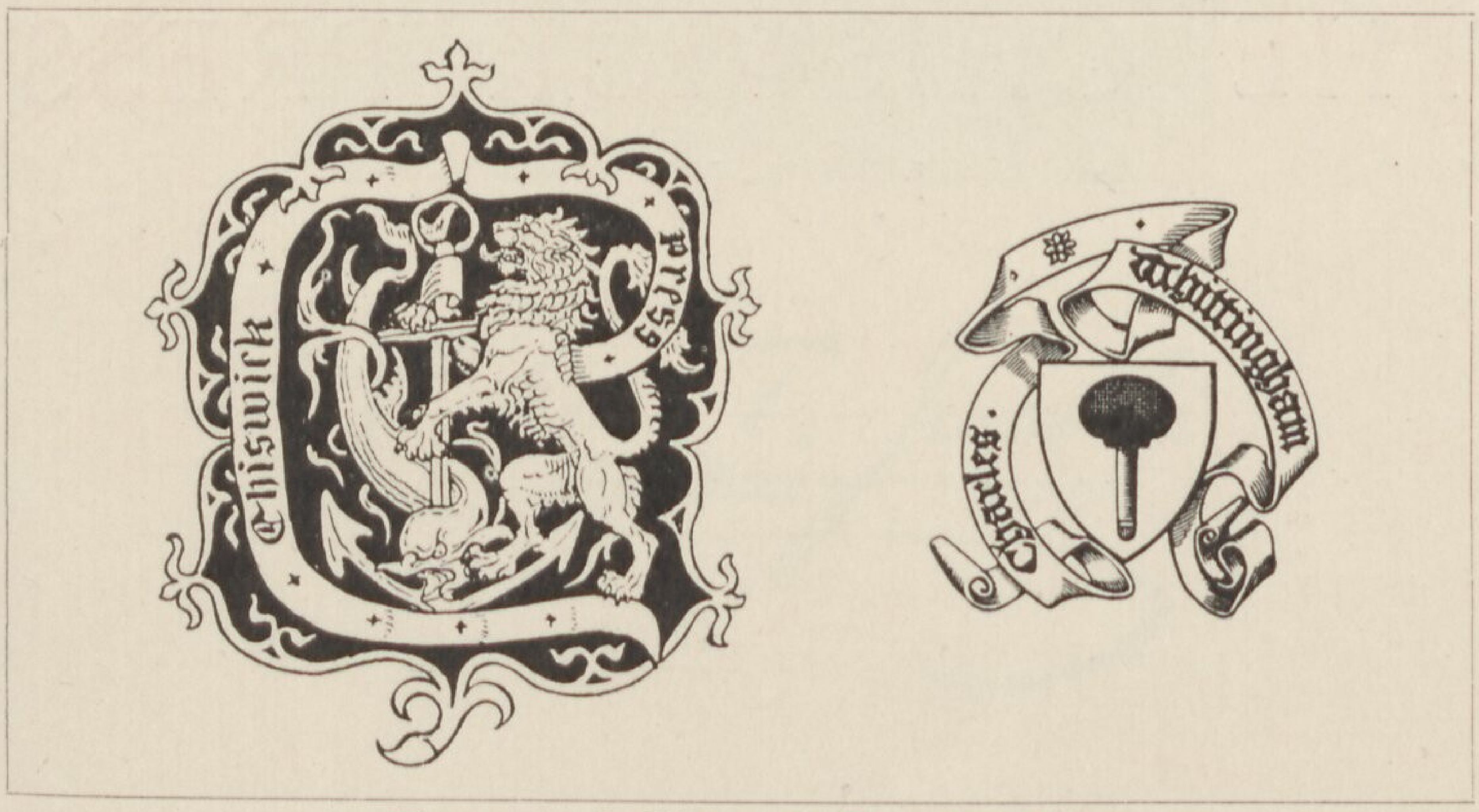
of the work of Sir Joshua Reynolds", som utkom 1899 i fyra vackra kvarto volymer; Crust's "Anthony van Dyck" (1900), illustrerad med utmärkta fotogravyrer, samt Baldry's "Biography of Herkomer" (1901).

Utrymmet tillåter icke mera än ett blott påpekande af några af de mest kända af Chiswick Press' arbeten inom litteraturen i allmänhet, exempelvis serien "Parchment Library" för Kegan Paul & Co., "The Temple Library" för Dent & Co., "The Tudor Library" för David Nutt och "The Ex Libris series" för George Bell & Co. samt editionen af Jane Austen's "Pride and Prejudice" i stort format med Hugh Thomsons vackra illustrationer på indiskt papper och Andrew Langs introduktion, hvilken är blott en i en serie af böcker, som tjusar bokälskarens öga och på samma gång upprätthåller Chiswick Press' höga ideal.

Men det vackraste verk, som under senaste tid tryckts i Chiswick Press, och hvilket fortfarande är under utgifvande, är otvifvelaktigt "The Chiswick Library of Noble Writers", hvaraf Landor's "Pericles and Aspasia", "Utopia" af More och "The golden Ass" redan äro utgifna. Skönheten i dessa folianter ligger icke i dekoreringen, utan uteslutande i typernas, papperets och tryckets öfverlägsenhet. De typer, som däri förekomma, äro Caslons oldstyle grof korpus, och det hela företer en mycket vacker anblick, suppleradt som det är med en utsökt serie af initialer af det slag, som finnes i de bästa böcker af namnkunniga venetianska boktryckare under femtonde århundradet. "Utopia" har, utom Mores porträtt af Holbein, två illustrationer från Baseleditionen af 1518. Det är meningen att i samma utstyrsel utgifva Walton's "Lives", "The Familiar Colloquies" af Erasmus, "Don Quixote" och Montaignes "Essays".

Under de senaste månaderna har jämväl från Chiswick Press utgått "Oresteia" af Aeschylos, tryckt med grekiska typer, tecknade af numera aflidne Robert Proctor. Sedan Aldus' dagar hafva de i England använda grekiska typerna städse varit i kursiv, men Mr. Proctor tog som förebild de typer, som förekomma i Nya Testamentet i den Complutensianska polyglotten af år 1514 och tecknade jämväl en ny serie initialer. Boken har ett visst sorgligt intresse därför, att de första åtta arken uppsattes under Proctors egen ledning och korrekturlästes af honom själf, innan han tog den semester, från hvilken han aldrig återvände. De återstående arken lästes af Dr. F. G. Kenyon. Boken har till utgifvare Messrs S. C. Cockerell, Emery Walker och A. W. Pollard. Man får hoppas, att denna initialvolym kommer att efterföljas af Homeri "Odysse" och andra, tryckta med samma typer.

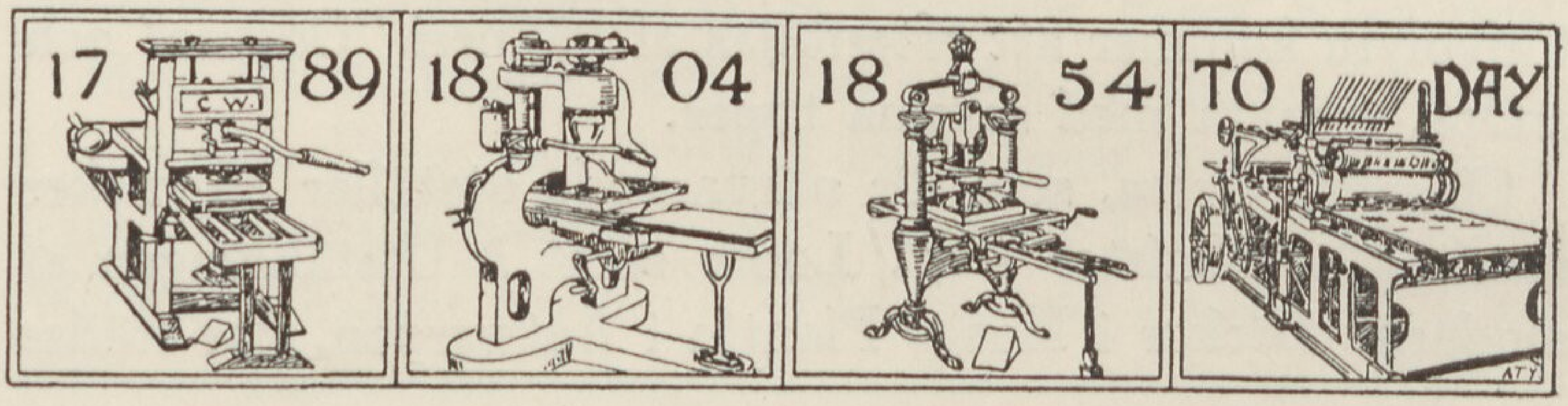
Chiswick Press, som för närvarande utställer en vacker samling tryckalster i St. Louis samt å Utställningen af modärna böcker i Musee Plantin i Antwerpen, har städse

Tvänne af Chiswick Press' märken

under dess olika skeden i öfver ett hundra år vetat att upprätthålla konsten i boktrycket. Dess anseende har uppnått en mycket hög ståndpunkt och i utlandet hafva dess alster ansetts som prof på högt utvecklad engelsk bokkonst, hvilket vitsord än i dag äger sin tillämpning. Det är visserligen svårt att jämföra forntid med nutid, eljes hade man med skäl kunnat sätta Chiswick Press i samma led som Aldus, Ratdolt, Plantin, Elzevir, men oafsedt jämförelser kan det dock anses som fastslaget, att Chiswick Press i närvarande tid är att anse som ett af Europas mest ansedda tryckerier.

HENRY R. PLOMER

THE CHISWICK PRESS

1789-1904

Chas. T. Jacobi

Some Paſſages from the Diary of Lady *Willoughby.*

1635.

1635. May 12, *Tueſday*

ARoſe at my uſual houre, ſix of the clock, for the firſt time ſince the Birth of my little *Sonne;* opened the Caſement, and look'd forth upon the Park; a drove of Deer paſſ'd bye, leaving the traces of their Footſteps in the dewy Graſs. The Birds ſang, and the Air was ſweet with the Scent of the Wood-binde and the freſh Birch Leaves. Took down my *Bible;* found the Mark at the 103d *Pſalm;* read the ſame, and return'd Thanks to *Almighty God* that he had brought me ſafely through my late Peril and

B Extremity,

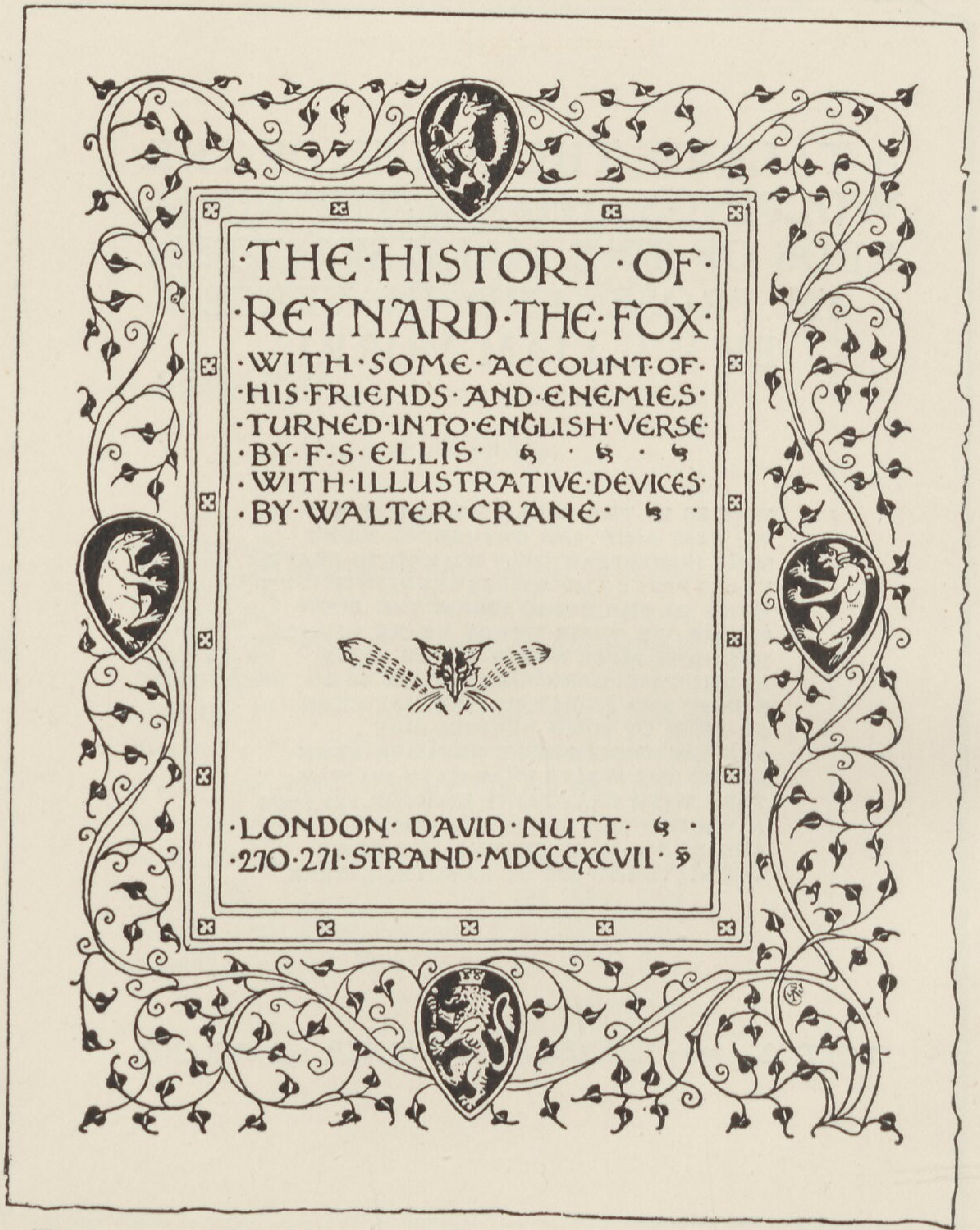
En sida ur "The Diary of Lady Willoughby"

A TALE OF THE HOUSE OF THE WOLFINGS AND ALL THE KINDREDS OF THE MARK WRITTEN IN PROSE AND IN VERSE BY WILLIAM MORRIS.

WHILES IN THE EARLY WINTER EVE
WE PASS AMID THE GATHERING NIGHT
SOME HOMESTEAD THAT WE HAD TO LEAVE
YEARS PAST ; AND SEE ITS CANDLES BRIGHT
SHINE IN THE ROOM BESIDE THE DOOR
WHERE WE WERE MERRY YEARS AGONE
BUT NOW MUST NEVER ENTER MORE,
AS STILL THE DARK ROAD DRIVES US ON.
E'EN SO THE WORLD OF MEN MAY TURN
AT EVEN OF SOME HURRIED DAY
AND SEE THE ANCIENT GLIMMER BURN
ACROSS THE WASTE THAT HATH NO WAY ;
THEN WITH THAT FAINT LIGHT IN ITS EYES
A WHILE I BID IT LINGER NEAR
AND NURSE IN WAVERING MEMORIES
THE BITTER-SWEET OF DAYS THAT WERE.

LONDON 1890 : REEVES AND TURNER 196 STRAND.

Titelsida tryckt å Chiswick Press

·THE·HISTORY·OF·
·REYNARD·THE·FOX·
·WITH·SOME·ACCOUNT·OF·
·HIS·FRIENDS·AND·ENEMIES·
·TURNED·INTO·ENGLISH·VERSE·
·BY·F·S·ELLIS·
·WITH·ILLUSTRATIVE·DEVICES·
·BY·WALTER·CRANE·

·LONDON·DAVID·NUTT·
·270·271·STRAND·MDCCCXCVII·

Titelsida ur "The History of Reynard the Fox", Chiswick Press

[Specimen Page]

. ΧΟΗΦΟ.
696-718

καὶ νῦν Ὀρέστης, ἦν γὰρ εὐβούλως ἔχων,
ἔξω κομίζων ὀλεθρίου πηλοῦ πόδα·
νῦν δ' ἥπερ ἦν δόμοισι βακχείας ζάλης
ἰατρὸς ἐλπίς, ἀμπλακοῦσαν ἐγγραφῇ.

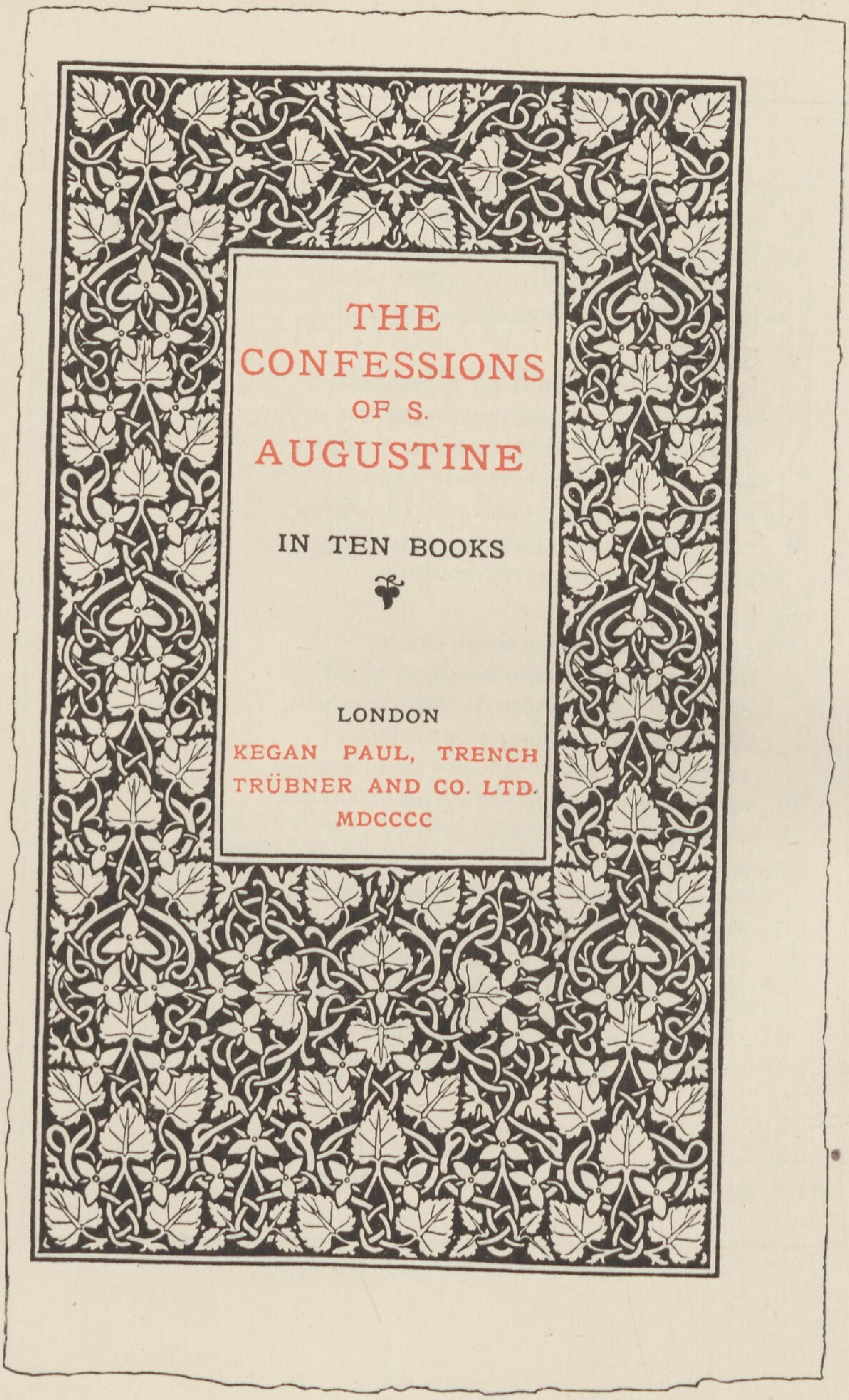
ΟΡΕΣΤΗΣ

ἐγὼ μὲν οὖν ξένοισιν ὧδ' εὐδαίμοσιν
κεδνῶν ἕκατι πραγμάτων ἂν ἤθελον
γνωτὸς γενέσθαι καὶ ξενωθῆναι· τί γὰρ
ξένου ξένοισίν ἐστιν εὐμενέστερον;
πρὸς δ' εὐσεβείας ἦν ἐμοὶ τόδ' ἐν φρεσίν,
τοιόνδε πρᾶγμα μὴ καρανῶσαι φίλοις
καταινέσαντα καὶ κατεξενωμένον.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

οὔτοι κυρήσεις μεῖον ἀξίων σέθεν,
οὐδ' ἧσσον ἂν γένοιο δώμασιν φίλος.
ἄλλος δ' ὁμοίως ἦλθεν ἂν τάδ' ἀγγελῶν.
ἀλλ' ἔσθ' ὁ καιρὸς ἡμερεύοντας ξένους
μακρᾶς κελεύθου τυγχάνειν τὰ πρόσφορα.
ἄγ' αὐτὸν εἰς ἀνδρῶνας εὐξένους δόμων,
ὀπισθόπουν τε τόνδε καὶ ξυνέμπορον·
κἀκεῖ κυρούντων δώμασιν τὰ πρόσφορα.
αἰνῶ δὲ πράσσειν ὡς ὑπευθύνῳ τάδε.
ἡμεῖς δὲ ταῦτα τοῖς κρατοῦσι δωμάτων
κοινώσομέν τε κοὐ σπανίζοντες φίλων
βουλευσόμεσθα τῆσδε συμφορᾶς πέρι.

Prof å Proctors grekiska typer.

THE CONFESSIONS OF S. AUGUSTINE

IN TEN BOOKS

LONDON
KEGAN PAUL, TRENCH
TRÜBNER AND CO. LTD.
MDCCCC

Titelsida ur "Confessions of S. Augustine" tryckt i Chiswick Press

UTOPIA THE FIRST BOOKE OF THE COMMUNICATION OF RAPHAEL HYTHLODAY, CONCERNYNG THE BEST STATE OF A COMMEN WELTH.

THE moste victorious and triumphant Kyng of Englande Henrye the eyght of that name, in al roial vertues, a Prince most perelesse, hadde of late in controversie with Charles, the right highe and mightye Kyng of Castell, weighty matters and of great importaunce. For the debatement and final determination wherof, the kinges Majesty sent me ambassadour into Flaunders, joyned in Commission with Cuthbert Tunstall, a man doutlesse out of comparison, and whom the Kynges Majestie of late, to the great rejoysynge of all men, dyd preferre to the office of Maister of the Rolles.

Cuthbert Tunstall

But of this mannes prayses I wyll saye nothyng, not bicause I doo feare that small credence shal be geven to the testimonye that cometh out of a frendes mouthe: but bicause his vertue and lernyng be greater, and of more excellency, then that I am able to praise them and also in all places so famous and so perfectly well knowne, that they neede not, nor oughte not of me to bee praysed, unlesse I woulde

17 D

Första textsidan till ”Utopia” (titeluppslag till boken å följande sidor)

Titeluppslag ur "Utopia", tryckt i stort folioformat, utgörande en af en serie böcker: "The Chiswick Library of Noble Writers" f. n. under utgifning

UTOPIA

WRITTEN BY

SIR THOMAS MORE

IN LATIN

AND TRANSLATED BY

RALPH ROBYNSON

TO WHICH ARE ADDED

THE LIFE OF THE AUTHOR

BY HIS SON-IN-LAW

WILLIAM ROPER

AND SOME OF HIS LETTERS

PRINTED AT THE CHISWICK PRESS FOR

GEORGE BELL AND SONS

LONDON MCMIII

Se motstående sida!

SOME NOTES ON

BOOKS AND PRINTING

A GUIDE FOR AUTHORS
PUBLISHERS & OTHERS
BY CHARLES T. JACOBI

MANAGING PARTNER OF THE
CHISWICK PRESS

LONDON: CHARLES WHITTINGHAM & CO.
AT THE CHISWICK PRESS, TOOKS COURT
CHANCERY LANE. MDCCCCIII

Some Notes on

Books and Printing

A Guide for Authors
and Others

By Charles T. Jacobi

Manager of the Chiswick Press and Examiner in Typography
to the City and Guilds of London Institute

London: Printed by Charles Whittingham and Co.
21, Tooks Court, Chancery Lane, E.C. Mdcccxcij

Omslag och titelsida till en af de många böcker, speciellt för yrket skrifna af Charles T. Jacobi, tryckta å Chiswick Press

CHAPTER VIII. THE ISSUE OF EOOKS BY PUBLICATION AND BY SUBSCRIPTION.

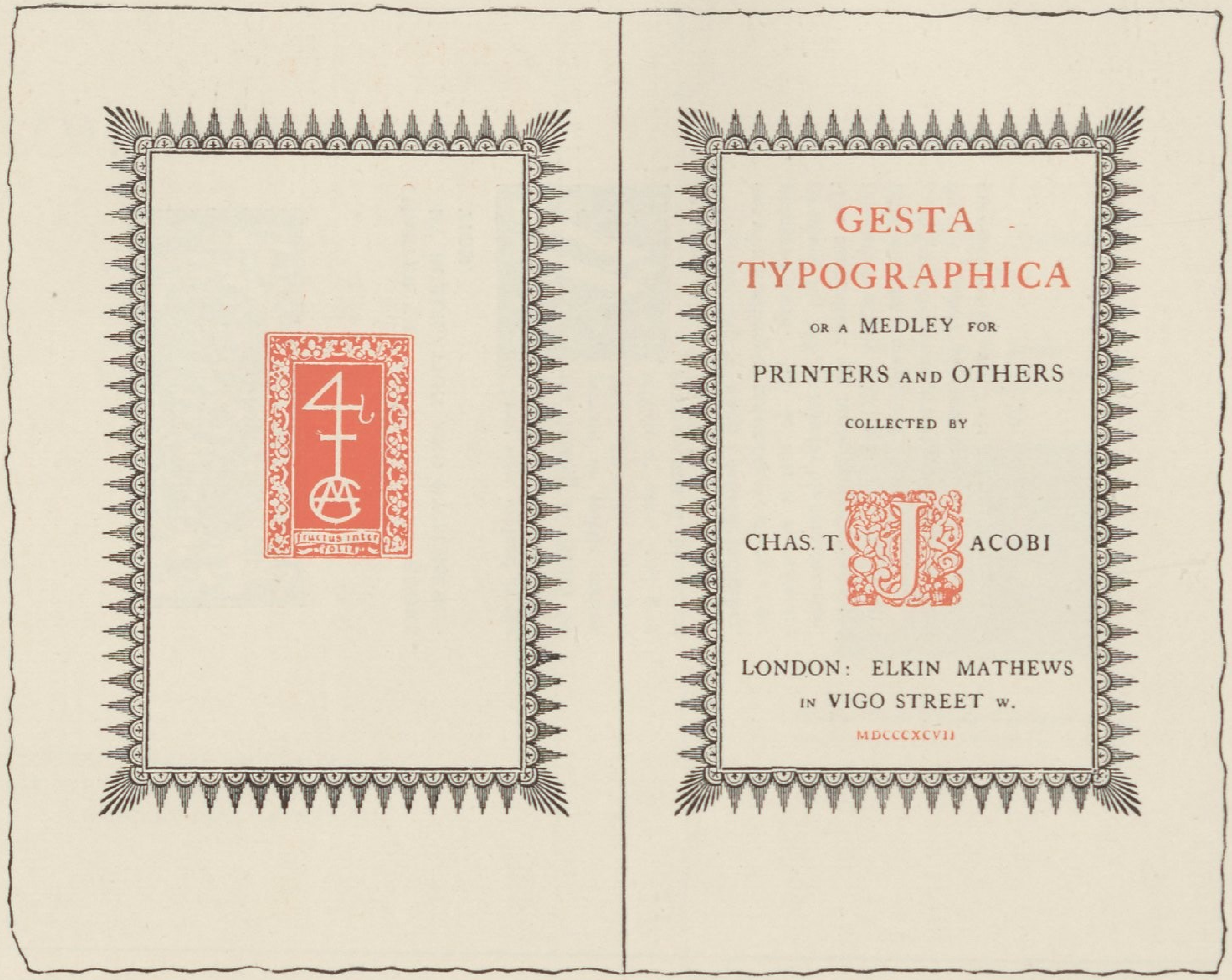
WE have now arrived at the second half of our treatise: the Issuing of Books by private or public means. We will take the first section at once, and give some account of the method of publishing.

The first step is to find a suitable publisher, one who is willing to undertake the charge of the proposed work. To do this it is necessary to submit the MS. to him for his consideration. The suggestions we made in the opening of this little brochure with regard to neatly-written MS. must be remembered.

In large firms competent readers are retained for the purpose of reporting on the merits of proposed works, and their opinion is generally

39

En sida ur Cha:s Th. Jacobis "Making and Issuing of Books", tryckt med Charles Whittinghams egna typer

fructus inter folia

GESTA
TYPOGRAPHICA
OR A MEDLEY FOR
PRINTERS AND OTHERS
COLLECTED BY
CHAS. T JACOBI
LONDON: ELKIN MATHEWS
IN VIGO STREET W.
MDCCCXCVII

Omslag, tryckt i Chiswick Press

FACKSKOLAN UTE OCH HEMMA

Man kan omöjligt passera genom den nobla portalen till skolan vid Sackville Street i Manchester utan att blifva öfverväldigad af dess skönhet. Ej heller kan man beskåda monumenterna af denna odödliga "Greklands ära och Roms storhet", utan att, såvida man har ett förstående hjärta, känna en inspiration, flödande från ett geni, hvars mästerverk aldrig ha öfverträffats eller ens uppnåtts af nutiden". "Fantasiens triumfer, antingen de äro utförda i skulptur, målning eller litteratur, äro de frukter af människans sträfvan, hvilka den studerande eller arbetande ungdomen minst af allt har råd att undvara eller ignorera".

Sanningen af ofvanstående ord, utdrag ur ett föredrag af Skolans föreståndare, kände jag vid besöket i denna storartade institution: "Manchester Municipal School of Technology" såsom namnet lyder i sin helhet.

Denna skola och Birmingham School of Arts and Crafts framstå såsom de bästa skolor i sitt slag i England. Skolan i sin helhet, är såsom de flesta liknande skolor i England, upprättad i första hand för att gagna arbetsklassen, men har efter hand blifvit utvidgad så att de mest fulländade teknologiska studier nu fullföljas därstädes.

Dagskolan omfattar särskilda afdelningar för mekaniska och elektriska ingenjörer, byggnadsyrkesskola, afdelning för teknisk kemi och fysik, pappersfabrikation, bryggeriafdelning, bageri, metallurgi, blekning, färgning, tryckning, fabrikation och mönsterkomposition för textilarbeten, samt en afdelning för grafisk konst, inalles omkring 16 à 17 afdelningar. I den grafiska afdelningen fick jag nöjet sammanträffa med afdelningens föreståndare, mr Charles Gamble, en synnerligen intelligent och energisk ung man.

Afdelningen omfattar såväl dag- som aftonskola i boktryckeri, sätteri, bokbinderi, litografi, fotografi (både i allmänhet och för reproduktion) samt teckning och mönsterritning för grafiska ändamål.

Angående ledningen af det hela, kan man väl sällan få se något bättre, beroende i första hand på afdelningsföreståndarens förmåga att arbeta i fullkomligt samförstånd med hvar och en af sina underlärare, hans förmåga att välja och anskaffa passande och skickliga sådana.

Naturligtvis beror det goda resultat som åstadkommits dels också på afdelningsföreståndarens ställning till skolans hufvudledare, "the Principal" — mr J. H. Reynolds. Mr Gamble, afdelningsföreståndaren, sätter sin ära i att hvarenda dag ha åtminstone ett kort samråd med hvar och en af lärarne, hvarje lektionstimma göra besök i hvarje klass, ej endast en kort "titt", utan en verklig inspektion så att han så långt det är möjligt är à jour med hvarje elevs arbete, ser efter alla möjliga smådetaljer angående materiel, etc., hvilket bevisas af att han själf gjort upp ritning till hvarenda möbel, hvarje litet skåp, ja t. o. m. lamporna för belysningen i såväl fotografiska mörkrummen, som i "mönsterritningen" och "litografien"; i det

sistnämnda rummet har hvarje elev en ställbar elektrisk bordlampa, med en dubbel glaskupa, så inrättad att i mellanrummet mellan de tvänne glasen befinner sig en ljusfiltrerande vätska, som gör att ljuset blir så nära likt dagsljuset som möjligt.

Det faller af sig själf, att hvarje afdelningsföreståndare ägnar sin tid uteslutande åt skolan, då däremot lärarne i de praktiska yrkena och dessas teori äro praktiska, i yrket arbetande män. En genomgående princip i alla engelska yrkesskolor är att göra undervisningen verkligt praktisk för eleverna, så att de i skolan få just den undervisning de behöfva för sitt yrke.

För öfrigt fann jag mr Gambles åsikt angående intagande af elever något olika, och efter mitt tycke mera idealistisk än principen i London County Councils yrkesskolor. I dessa skolor mottagas nämligen i allmänhet ej andra än de som kunna bevisa sig vara verkliga utöfvare af yrken, utom i de allra mest elementära klasserna för frihands- och mönsterteckning. I Manchester mottagas naturligtvis också sådana i första hand, men så långt utrymmet medgifver därjämte äfven amatörer. I det förra fallet utbildas fullt dugliga och i sitt yrke hemmastadda arbetare endast rent tekniskt; i det senare fallet tillkommer amatörelementet, hvilket utöfvar ett uppfriskande, lifgifvande inflytande på eleverna-arbetarne. Dessutom är det ett faktum att just amatörer, d. v. s. icke uteslutande yrkesmän, ha gjort de allra största insatser i förädlandet af yrkena, såsom Cobden-Sanderson inom bokbinderikonsten, William Morris i boktryckerikonsten m. fl.

Undervisningen är genomgående grundlig, i all synnerhet för fotograferna, "ty det är endast genom en god kunskap om de grundläggande principerna för yrket, som spe-

ciella tillämpningar kunna rätt uppfattas". I såväl fotografi som öfriga sektioner delas undervisningen i föredrag, illustrerade med skioptikonbilder och annat åskådningsmateriel, samt praktiska arbetskurser. Undervisningsrummen äro inrättade såsom fullt utrustade verkstäder, men — idealverkstäder, där det är rent, luftigt och soligt, där det är en hvila för arbetaren att, efter en dags arbete i ofta allt annat än rena och luftiga verkstäder, få göra sitt bästa inom yrket med fullt moderna maskiner och det allra bästa materiel; — det är nämligen en genomgående princip i engelska skolor, att endast det bästa är godt nog åt elever; ty huru skall en bokbindare inspireras att göra ett stilfullt bokband, om han i stället för äkta skinn med de djupa, läckra färgerna får hård, okänslig imitation? Eller huru skall en tryckarelärling få lust och ifver att använda sin lediga tid i skolan, om han har gammalmodiga, rankiga maskiner att lära sig på, eller kanske ännu värre, — gammalmodiga lärare med dito principer?

I boktryck och sättning lägges särskild vikt vid utbildandet af en enkel och ren stil för katalog- och accidensuppsättningar. Särskilda föredrag i arrangemang och gruppering af textytor hållas hvarje vecka.

Angående teckning säger Mr Gamble: I många grenar af yrket äro kunskap och färdighet i teckning nödvändiga för framgång, och sådan kunskap och färdighet ernås endast genom oupphörlig uppmärksamhet och ihållande praktiska studier, och det är att hoppas att eleverna må inse att detta är enda vägen till framgång i detta såväl som i öfriga branscher af yrket." Undervisningen göres också så intressant som möjligt, särskildt med afsikt att träna observationsförmågan, så att det karakteristiska i ett föremål kan uppfattas, hvilket är nödvändigt i all teckning.

Ofvanstående är ett af de många exempel som kunde framdragas på huru ofantligt mycket som göres i utlandet, såväl i England och Tyskland som i Danmark, för höjandet af intresset och skickligheten i yrket. Man tvingas ovillkorligen, då man ser sådant, att fråga sig huru det är beställdt med denna sida af vår eljest blomstrande och ganska lifliga bokindustri i det gamla Sverige. Genom inflytande utifrån, dels genom de böcker som kommit in i bokmarknaden, dels genom utställningar, samt möjligen äfven genom de förvärf i bokväg, som våra museer på senare tider gjort, har konsten i yrket onekligen under det sista decenniet gjort ett ganska stort uppsving. Men af nationellt arbete ser man tyvärr ganska litet. Och huru skulle för öfrigt något nationellt, något svenskt kunnat framkomma i yrket, då vi hittills endast kopierat de stilriktningar som varit synliga i utlandet, och som mer eller mindre moderna kunder framtvingat genom beställningar i modern stil! Hvar finnes något direkt ur vår egen fatabur framkommet arbete i typografi eller litografi, eller hur kan det finnas någon möjlighet för att något svenskt skall kunna alstras inom boktryckerikonsten, då vi ej hittills haft någon möjlighet för våra arbetare inom facket att inhämta idéer annat än ur utländska bokalster? Och huru ha dessa efterapningar tagit sig ut i svensk tillämpning? I de bästa fall har någon enkel idé noggrant kopierats, men oftare har, och så sker ju tyvärr ännu, en från början god uppsättning, för att nu tala speciellt om typografi, totalt fördärfvats i tillämpningen på svensk text. Eller inom litografien, huru ofta får man icke se det hiskligaste urval af tyska Jugendslingor tillämpadt på t. ex. affärstrycksaker. Och så måste det ske allt jämt, så länge våra typografer, litografer, tryckare ej ha till-

fälle att få sina idéer ur inhemska källor. Så länge sättaren ej kan få lära sig principerna i balansering, gruppering och dylika grunder för god typografi, eller så länge litografen ej fått lära sig konsten att själf komponera sitt ornament med motiv direkt ur vår svenska blomstervärld, eller från våra egna gamla allmogemönster, så länge skall den svenska konsten inom yrket förblifva en efterapningskonst, och en ganska dålig sådan. Ja, detta förhållande har ännu längre räckvidd, ty verkningarna af en dålig smak och oförmåga i vårt yrke sträcka sig längre än till fackmännen, — allmänhetens smak odlas eller fördärfvas allt efter halten af de trycksaker som spridas, det må vara affärstryck eller skönlitteratur, och så länge allmänheten ej förstår att begära annat än dåligt, så länge får den ej annat. Men låt våra lärlingar och unga män inom yrkets olika grenar få de rätta idéerna om hur ett arbete kan och bör göras; gif sättaren och litografen ett högt ideal, så att han ej blott vill apa efter andra, och gif honom därtill förmåga att själf åstadkomma något smakfullt, då skall allmänhetens smak snart nog i ej ringa grad förbättras, och framförallt skall konsten i yrket bli grundad på en själfständig, nationell basis.

På intet säkrare sätt kan en förbättring i denna riktning komma till stånd, än genom inrättandet af goda inhemska yrkesskolor, med intresserade och väl utbildade lärare, där elever kunna erhålla såväl teoretisk som praktisk träning i yrket, och där intresset och kärleken till arbetet kan väckas och upplifvas, så att detsamma i praktiken en gång kan komma att bli något annat än, som Cobden-Sanderson säger, "ett läggande af sten på sten", ett dödt och dödande kopierande.

C. A. GOËS

TREFÄRGSTRYCK

För att få en klar uppfattning om denna metod fordras att ha kännedom om den elementära principen för ljus och färg. Hvitt ljus, så som vi se det, är ej endast en färg eller frånvaron af färg, utan det är en blandning af många färger som ge oss intryck af hvitt ljus.

Detta kan bevisas, om man särskiljer en liten hvit ljusstråle, t. ex. genom en liten springa i väggen till ett mörkt rum, och placerar en prisma i ljusstrålens väg: ljuset blir då sönderdeladt af prisman, och man ser ej längre det hvita ljuset på den motsatta väggen utan ett färgspektrum, ett band af färger, som skifta från rödt vid ena ändan till orange, gult, grönt, blått och violett. (Fig. 1). Genom att

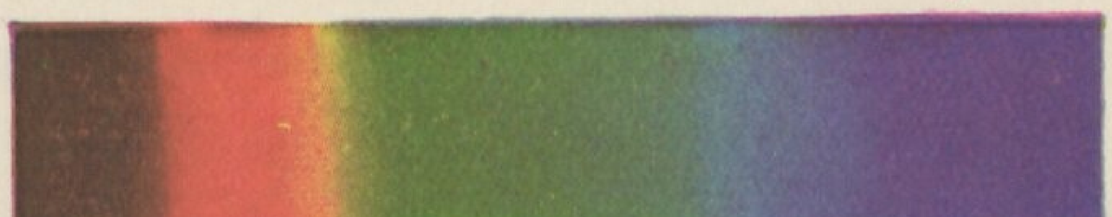

Fig. 1. Ett försök till återgifvande af spektret

placera en kondenseringsprisma mellan den första prisman och väggen återförenas färgerna, och man ser i stället för dessa en hvit fläck på väggen.

Hvad är då färg? Ja, färg såsom sådan finnes ej, färg är endast en förnimmelse i vår hjärna, orsakad af olika hastiga dallringar i etern, hvilka stöta emot ögats näthinna.

Vid uppmätning af de våglängder, som bildas af dessa dallringar, har den enhet antagits, som den store svenske fysikern Anders Jonas Ångström uppställt, nämligen en 10 milliondels millimeter; man har funnit, att då etern vibrerar så hastigt, att vågorna blifva 7,000 sådana enheter i längd, de uppfattas af vår hjärna såsom djupt rödt, vid 6,000 som orange, vid 5,000 som grönt, vid 4,800 som blått och vid 4,000 såsom violett. Bortom 7,000 åt ena hållet och 4,000 åt det andra är det nästan omöjligt att se något, men det kan bevisas, att våglängder finnas såväl större än 7,000 som mindre än 4,000, och kallas då det förra för infrarödt och det senare ultraviolett. — Kanske kunna kommande generationer bli känsliga nog att uppfatta de etervibrationer, som vi nu ej förmå att urskilja.

Hvad är det då, som ger färg åt olika föremål? Hvarför är gräset grönt, somliga blommor röda, andra blå etc.? Orsaken är den, att då ljuset träffar sådana föremål, absorbera de vissa af de färger, hvaraf hvitt består, samt återkasta de öfriga, hvilka då blandas, och åstadkomma den färg vi tycka att föremålen äga. Sålunda absorberar eller kvarhåller grönt gräs allt det violetta i spektret, allt det röda samt nästan allt blått och nästan allt gult, därföre återstår endast det gröna samt något blått och gult, och dessa färger blandade och återkastade äro de för gräset karakteristiska färgerna. På samma sätt med alla andra färgade föremål.

Detta är bevisadt genom s. k. spektralanalys, d. v. s. en undersökning af dessa färger genom ett spektroskop,

ett litet instrument så anordnadt, att endast en smal ljusstrimma kan komma igenom ifrån hvilken ljuskälla eller föremål som helst, sönderdeladt af en prisma. Om det är rent hvitt ljus, så erhålles ett fullt spektrum af alla färger, hvarom icke, så saknas några af färgerna, och i dessas ställe ses då svarta strimmor, hvilka tydligt visa hvilken färg föremålet absorberar, det återstående spektret visar hvilka färger som ingå i föremålets karakteristiska färg. Sålunda absorberar ett ljusrödt föremål allt grönt, men återkastar rödt, blått och violett, hvilket visar, att ljusrödt erhålles genom en blandning af dessa färger.

Då vi nu i någon mån fått en uppfattning om ljus och färg, måste vi vidare se, hvad fotografering är. Såsom namnet anger, är det "ljusskrift", och en vanlig fotografi är endast en "afskrift" af de hvita strålar, som reflekteras från ett föremål, hvars olika ljusstyrka på skilda delar reflekterar mer eller mindre ljus och således gifver ljus, skugga och detaljer i föremålet.

En glasplåt, betäckt med en ljuskänslig silfverblandning, placeras i en kamera i sådan ställning, att en skarp bild af föremålet framför kameran kan komma på den, och då den exponeras för ljusstrålarne från föremålet, påverkas den ljuskänsliga hinnan allt efter mängden af ljusstrålarne, som träffa den.

Då nu plåten badas i passande kemiska lösningar, visar sig en silfverfällning på de ställen, där det mesta ljuset har inverkat på plåten, på öfriga ställen upplöses den ljuskänsliga hinnan och lämnar mer eller mindre genomskinliga fläckar, allt efter som mer eller mindre ljus har träffat plåten. Detta är alltså negativet, och för att få ett "positiv" (= rättvändt aftryck) måste man göra en kopia i det, som kan kallas för motsatsfärgen till hvitt, nämligen

svart. Huru denna kopia erhålles, och att det återigen är ljuset, som inverkar på det ljuskänsliggjorda papperet just på de ställen, där glasplåten är mest genomskinlig och alltså just där ger mest "skugga", så att vi erhålla den vanliga svart och hvita fotografien, detta är så pass väl kändt, att någon närmare beskrifning därå ej behöfves.

Låt oss nu använda kunskapen härom till fotografi i färger. Först och främst bör då anmärkas, att Clerk Maxwell, arbetande efter Youngs teori, fann år 1861, att alla spektrets, och därmed alla naturens färger, kunna imiteras genom en sammanställning af endast tre, så att genom att använda rödt, grönt eller blåviolett, endera hvarje färg särskildt eller blandade i passande proportioner, kunde man erhålla en ganska noggrann imitiation af hvilken färg som helst.

Därmed är också gifvet, att kunde man fotografera det röda, gröna eller det blåvioletta ljuset, som återkastas från ett föremål på särskilda plåtar, så skulle man därmed ha en bild af alla de färger, som reflekteras från föremålet, så att där det funnes hvitt på föremålet, skulle plåtarne visa sig helt ogenomskinliga, och där det vore svart, skulle alla tre plåtarne visa motsvarande partier fullt genomskinliga. På de ställen, som föremålet vore rödt, skulle endast ett af negativen visa motsvarande partier ogenomskinliga och de öfriga genomskinliga; där som föremålet återkastar grönt ljus, blir en annan af plåtarne påverkad, och slutligen blir det tredje negativet påverkadt af det blåvioletta ljus, som finnes, och alla öfriga färger lämna en motsvarande inverkan på negativen allt efter som färgen är sammansatt af mer eller mindre rödt, grönt eller blåviolett.

För att erhålla en god bild af alla dessa färger på de tre plåtarne användes f. n. en särskild ljuskänsliggörande

(sensitiverande) blandning för silfret, samt anbringande af en ljusfiltrerande vätska mellan plåten och föremålet, som skall fotograferas, för att förhindra andra strålar än de, som önskas, att komma fram till plåten.

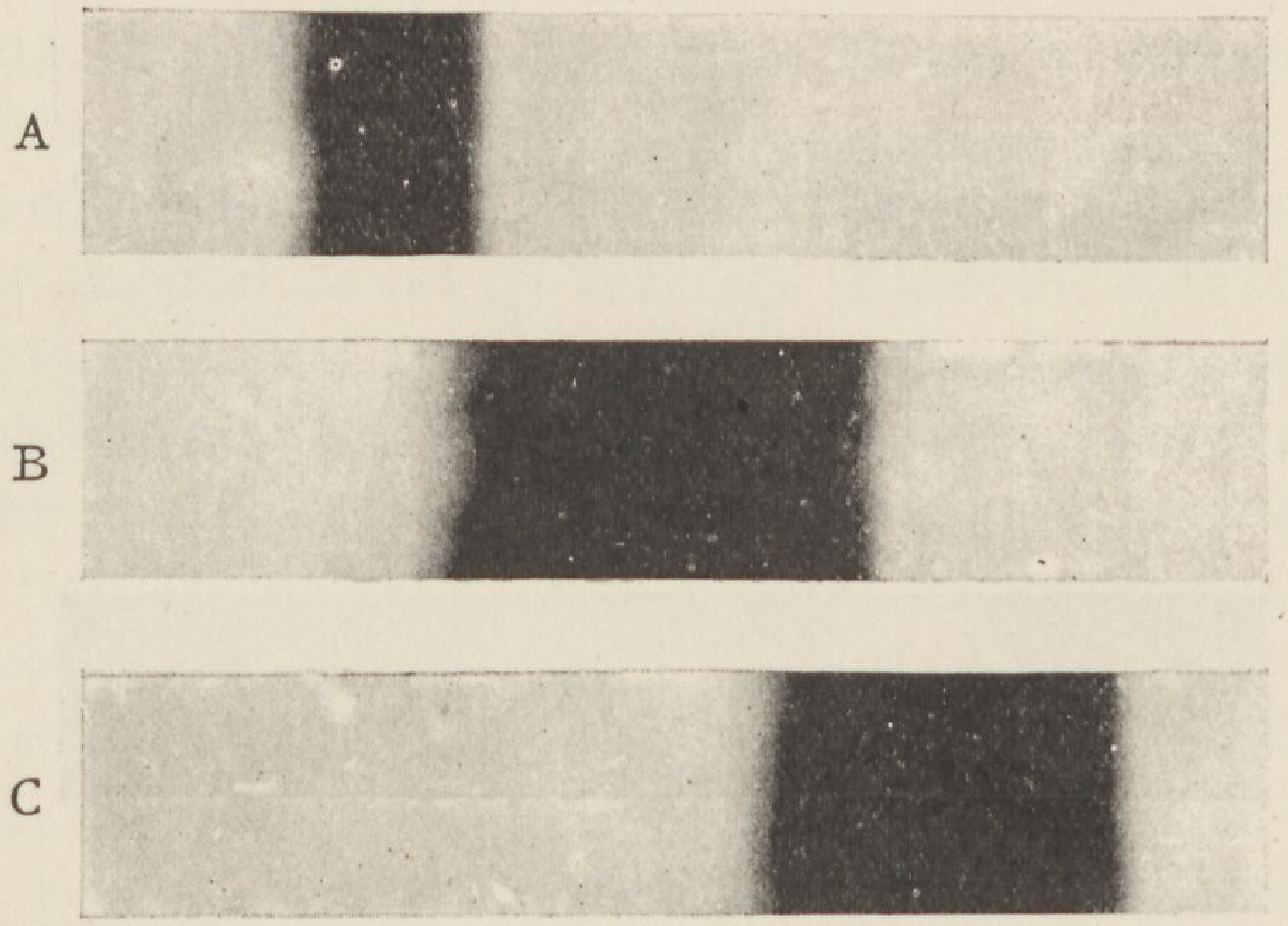

Fig. 2. Tre färgnegativ-aftryck af spektrum
A Taget genom röd filter
B Taget genom grön filter
C Taget genom blå filter

Men än så länge ha vi endast fått tre svarta negativ, huru skall man få dessa tryckta i sina respektive färger? Likasom man vid kopiering af ett vanligt negativ måste göra en kopia i motsatsfärgen till hvitt nämligen svart, hvilket vi kunna kalla "minushvitt', så måste man äfven göra nu vid kopiering eller tryck från färgnegativen. Då måste man först se efter, hvilken färg, som motsvarar "minusrödt", "minusgrönt" och "minusblåviolett", och sedan göra aftryck efter hvarandra i dessa tre färger.

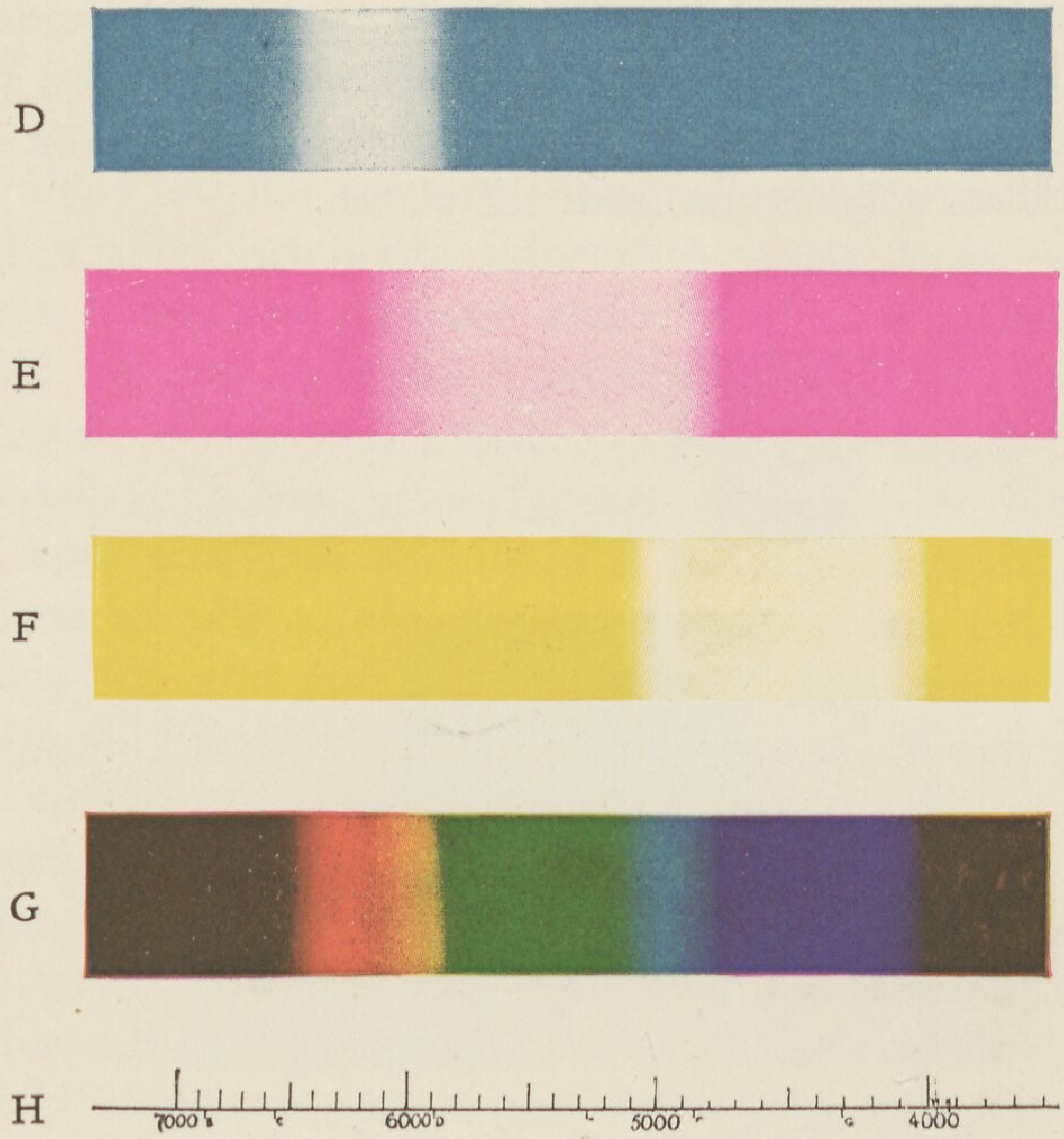

Fig. 3.

D Aftryck i "minusrödt" = blå färg, kliché efter negativ A
E Aftryck i "minusgrönt" = skär färg, kliché efter negativ B
F Aftryck i "minusblått" = gul färg, kliché efter negativ C
G Spektrum, erhållet genom D, E och F
H Skala för våglängder

Om vi undersöka spektret och därvid utesluta det blåvioletta samt blanda de öfriga färgerna rödt och grönt, erhålles en gul färg, hvilken tydligen är "minusblått", ty om vi tillsätta det blåa, blir spektret fullständigt och om färgerna blandas, ha vi åter det hvita ljuset. Detta gula är då den önskade färgen för tryckning af det blåa negati-

vet, d. v. s. dess "skuggfärg". Om vi på samma sätt taga bort det gröna och blanda spektrets återstående färger rödt och blåviolett, erhålla vi en slags magenta-skär (röd) färg; detta är "minusgrönt" och den rätta tryckfärgen för det gröna negativet, och om vi slutligen borttaga det röda och blanda de återstående, grönt och blåviolett, få vi en grönblå färg, "minusrödt", som är den riktiga tryckfärgen för det röda negativet.

I trefärgsmetoden, såsom den användes för boktryck, går det dock ej an att gå till väga så enkelt, som här beskrifvits, på grund af att fortlöpande skuggtoner ej kunna tryckas i vanliga boktryckspressar. Man måste därför göra en kliché, hvars yta är uppdelad i små punkter och ytor, korresponderande med tonerna på originalet. Då färgvalsen passerar öfver klichén, fastnar färgen på dessa punkter, och när sedermera klichéen tryckes på hvitt papper, får man ett intryck af en oafbruten skuggton, varierande i styrka allt efter som punkterna äro större eller mindre, närmare eller längre ifrån hvarandra. Det är här omöjligt att fullt beskrifva, huru klichéer tillverkas (se dock Wezätas Månadshäfte för juli och augusti 1904). Det kan vara nog sagdt, att bildens sönderdelande i punkter sker genom ett s. k. "raster", d. v. s. ett par sammankittade glasplåtar uppdelade genom graverade tvärlinjer i oerhördt små rutor. Detta raster placeras omedelbart framför den ljuskänsliga plåten, så att man får en serie af små punkter eller rutor på negativet i stället för fortlöpande toner.

Man måste betrakta det hvita papperet, hvarpå aftrycken från klichéerna göras, såsom reflekterande rent hvitt ljus, hvilket analyseradt skulle gifva oss det fullständiga färgspektret. Om det nu vore möjligt att erhålla fullt rena tryckfärger i de nyanser, som ofvan beskrifvits, hvil-

ket det tyvärr ej för närvarande är, och man så applicerade dessa i jämnstarka kvantiteter ofvanpå hvarandra i gradvis aftagande toner, så skulle man erhålla en serie af olika starka grå nyanser, mörkare och mörkare, till dess att, där alla färgerna lågo heltäckta, man skulle få djupsvart, då man naturligtvis ej skulle kunna se något af det hvita papperet. Orsaken härtill inses lätt, om man besinnar, att spektret är sammansatt af rödt, grönt och blått (blåviolett), och att den gula tryckfärgen på papperet absorberar de blå ljusstrålarne, den röda absorberar de gröna och den blåa de röda ljusstrålarne. Där sålunda färgerna helt täcka det hvita papperet, absorberas alla spektrets ljusstrålar, och det uppstår en frånvaro af ljus, d. v. s. svart, och där endast några af färgstrålarne absorberas, erhålles den grå färgen.

Om man så betraktar tryckfärgerna parvis och tar t. ex. gult samt tillsätter rödt, få vi en djup orangeröd färg, emedan det gula absorberar det blå, och det röda absorberar det gröna, kvarlämnande endast det röda att reflekteras från papperet. Om man tar blått och tillsätter gult, får man grönt, emedan blått absorberar det röda, och gult absorberar det blå, och sålunda återstår endast grönt att reflekteras från det hvita papperet. Och slutligen få vi blåviolett genom att trycka rödt ofvanpå blått af samma orsaker, nämligen att det gröna och röda absorberas af de röda och blåa tryckfärgerna, och endast blåviolett kvarstår. Så se vi, att om tryckfärgerna blandas i varierande proportioner, så att de absorberade färgerna bli olika, erhålles en mängd olika färgnyanser.

Jag har hittills undvikit att nämna något om den gängse teorien, att våra ögon ha tre nervgrupper, en grupp känslig för blåviolett ljus, en för grönt och en för rödt ljus,

därför att densamma har intet sammanhang med trefärgs-reproduktion, om också flere auktoriteter hålla före att färgtrycken skulle följa de kurvor, som bildas, om man nedskrifver effekten af dessa intryck. Efter noggranna iakttagelser har det bevisats att detta ej är nödvändigt, och fastän färgerna ej böra vara enkelt blått, rödt och grönt, behöfva de ej följa några omöjliga kurvor.

För att fullt klargöra saken låtom oss försöka reproducera färgspektret, under förutsättning att det naturligtvis är alldeles omöjligt att fullt imitera dettas oöfverträffliga skönhet med några som helst färgämnen, än mindre med ofullständiga tryckfärger. För att då reproducera spektret fotografera vi först det ljus som har en våglängd af 5,000, detta omfattar allt violett och blått; på den andra plåten uppfånga vi våglängderna 4,600—6,000, hvilket innefattar allt blått, grönt och gult; och på den tredje plåten våglängderna från 5,800 till spektrets yttersta ände, så långt plåten kan gå, — olyckligtvis finnes ännu ej någon plåt tillverkad, känslig nog att uppfånga bortom 6,500, — denna innefattar allt gult såväl som rödt. Då inses lätt att vi på hvarje plåt ha fått mera än rent violett, rent rödt och rent grönt, och att vi ha samma färger på två par af plåtarne; sålunda finnes blått på såväl den violetta som den gröna plåten, och gult på både den gröna och röda. Om detta ej vore så, skulle vi ej få något blått, ej heller gult i vårt reproducerade spektrum. Tänk på tryckningen; det blåa negativet tryckes i gult, det gröna negativet i skärt (rödt) och det röda i blått, och därför blifva hvarken de violetta eller gröna plåtarne tryckta i sina "skuggfärger", där samma färg finnes på bägge plåtarne, utan i den tredje färgen, "minusrödt", d. v. s. blått. På samma sätt, där de röda och gröna plåtarne ha samma färg,

blifva de ej tryckta i sina resp. skuggfärger, utan i "minus-blått", d. v. s. gult.

Om vi nu betrakta spektret, finna vi, från den röda ändan räknadt, gult plus skärt, som gör rödt, sedan rent gult, och så gult plus blått, hvilket synes såsom grönt, vidare rent blått och till sist blått plus skärt, som gör violett, en ej oäfven efterbildning, om också långt ifrån verkligheten. Man måste dock komma ihåg att spektrets reproduktion är nästan det svåraste man kan taga sig för, och kan man komma så långt, kan man också reproducera vanliga färgade föremål och då lyckas bättre, ty de äga aldrig så rena färger.

Så långt alltså har trefärgsmetoden kunnat förklaras, och om den också på det hela taget synes enkel, förekomma dock i praktiken så enorma svårigheter att öfvervinna, och praktiken har ännu aldrig kommit så långt som det i teorien synes möjligt; de goda resultat, som någon gång vinnas, bero till största delen på omsorgsfullt arbete. Icke dess mindre förbättras de rent mekaniska metoderna för trefärgsreproduktion allt fort, och vi kunna säkert hoppas mycket af framtiden.

A. J. NEWTON

UNIVERSALSTIL-LINJE

Under de senaste åren har vårt stilmaterial, glädjande att nämna, undergått betydliga förbättringar, af hvilka på sista tiden den s. k. universal-stillinjen väckt berättigadt uppseende.

Stilbildens fotlinje betecknas af såväl boktryckaren som stilgjutaren som stilens linje. I vidstående skiss är således denna linje förlagd vid a. Denna linjeställning måste naturligtvis vara fullkomligt lika för alla bokstäfver af samma stil. Likaledes måste olika stilar, som användas för markering af enstaka ord i vanlig textsats, alltså kursiva, halffeta och feta stilar, stå på fullkomligt samma linje som motsvarande brödstil. Denna ytterst nödvändiga öfverensstämmelse beträffande stillinjen har hittills sällan förekommit, isynnerhet när stilarne beställts från olika stilgjuterier. Visserligen hade enstaka stilgjuterier infört vissa för deras bröd- och markerstilar fastställda linjer, men då hvarje gjuteri efter eget godtycke bestämde sin normal-linje, så var i allmänhet därmed ej någon nämnvärd förbätt-

a stilens linje
b, c kägelgräns

ring uppnådd. Alla dessa linjer saknade nämligen ett gemensamt grundmått.

Det är firman Genzsch & Heyses förtjänst att hafva infört ett sådant mått som grundlag för linjeställningen. Nämnda firma har nämligen efter föredöme af den amerikanska standardlinjen valt den fina 2-punkts mässingslinjen som grundmått för stillinjen, med hvilken alla på universal-linje gjutna stilar noggrant öfverensstämma, om mässingslinjen blir underlagd med systematisk materiel, som synes af följande exempel:

Hgm Hgm Hgm Hgm

Genom valet af den fina 2-punktsmässingslinjen som grundmått för stillinjen ernår boktryckaren en hel del praktiska fördelar. Först och främst erbjudes därigenom ett alltid tillgängligt mått för kontrollering af nya stilar, ty omnämnda fina mässingslinje förefinnes å hvarje boktryckeri och pröfningen erbjuder inga svårigheter. Man behöfver blott taga några H och m i vinkelhaken och ställa den systematiskt underlagda linjen där bredvid.

Hm *Hm* Hm *Hm*

Ett aftryck gifver det tillförlitligaste beviset för stillinjens plats, ty till och med den ringaste afvikelse märkes tydligt. Lika noga som den fina öfverensstämmer naturligtvis äfven den punkterade 2-punktsmässingslinjen med stillinjen. Därigenom uppnås, att den som skriflinje på formulär mycket använda punkterade linjen framdeles städse erhåller den önskade riktiga ställningen bredvid stilen.

Göteborg, den..190.......

Herr...

....

Den med Edert ärade af..........................oss tilldelade order

Genom denna öfverensstämmelse mellan olika stilsorter och den fina 2-punktslinjen ernås möjligheten att kunna utsluta och med på punkter uppgjord materiel ställa äfven stilar af olika grad på linje med hvarandra. Särskildt i accidenssats är det ofta önskvärdt att på samma rad

GRENNA * **ERIK NYBERG** * ARBOGA

ELEKTRISKA MOTORER OCH APPARATER

kunna använda olika stilstorlekar, antingen genom att markera enstaka ord med versaler eller använda mindre versaler bredvid större såsom kapitäler.

För hvarje stilgrad är en viss bestämd linje fastslagen, hvilken är lika för alla normala stilarter af samma kägel:

Hm**Hm**Hm **HmHm** HmHm

De öfver- och underläggningar, som måste användas för att bringa stilen på linje med den fina 2-punktsmässingslinjen, äro vid olika kägel följande:

	Perl	Nonpareille	Petit	Korpus	Cicero	Mittel	Tertia	
öfver	3	3½	5	6	8	9	11	punkter
under	0	½	1	2	2	3	3	punkter

	Text	Dubbelcic.	Dubbelmittel	3-Cic.	4-Cic.	5-Cic.	6-Cic.	
öfver	14	18	20	26	36	46	54	punkter
under	4	5	6	8	10	13	16	punkter

Vid stilar af mera ovanlig bildstorlek, hvars sammanblandning med normala stilar är utesluten, förskjutes lin-

jen för fulla punkter, antingen högre eller lägre. Skrifstilar och några fantasistilar med små gemena vid sidan af stora versaler hafva linjen förlagd allt efter kägelns storlek, vanligen en eller ett par punkter högre, medan däremot reklamstilar med mycket stora gemena hafva linjen lägre än normalstilen. På så sätt kunna äfven så-

m-storlek mindre än normal — Normal-storlek — m-storlek större än normal

dana stilar inpassas till universal-linjesystemet och genom systematisk öfver- och underläggning ställas på linje med hvarje annan på universal-linje gjuten stil, liksom ock den fina och punkterade 2-punktslinjen på samma sätt kan anpassas till nämnda stilar.

Vid fastställandet af linjen för hvarje grad är hänsyn tagen till, att kägeln alltid är normalt fylld af bilden, dock bör såvidt möjligt undvikas, att bilden blir större än kägeln och därigenom öfverhängande. Vidare är universalstillinjesystemet så genomtänkt, att den konstnärliga friheten vid skärning af nya stilar ej förlorat sitt inflytande. Det är alltså faktiskt möjligt att inordna hvarje stil i universallinjesystemet utan att göra intrång på bilden.

BOK- OCH STENTRYCKERIER I SVERIGE

ALINGSÅS:
Michelsen, William

ARBOGA:
Östgren & Andersson

ARBRÅ:
Nygren, J. L. (acc.-tr.)

ARLÖF:
Kull, Oskar E., ljustryck, Skrif- och Ritboksaktiebolaget

ARVIKA:
Arvika Nyheters tr.
Arvika Tidnings tr.
Missionsbokhandelns tr.

ASKERSUND:
Askersunds Boktr.-A.-B.
Lund, S. (acc.-tr.)

AVESTA:
Didon, Oskar, (acc.-tr.)

BERGSJÖ:
Söderlund, Joh. (acc.-tr.)

BJERNUM:
Bjernums acc.-tr.

BOLLNÄS:
Carlsson, Bröderna
Helin, Emil

BORGHOLM:
Melander, J. E.

BORLÄNGE:
A.-B. Leksandstidningens boktr. (Borlänge)
Dalarnes Tidnings- & Boktryckeriaktiebolag

BORÅS:
Akt.-Bol. Borås Tidning
Björsell, J. F. (acc.-tr.)
Borås Litogr. & Kartongfabriks A.-B.
Brander, Anders (Boråspost. tr.)
Jungbeck, E. (acc.-tr.)
Wold, John (acc.-tr.)
Östlund, Helmer

BOXHOLM:
Mellqvist, Ax. E., (acc.-tr.)

EKSJÖ:
Bildstén, G. (acc.-tr.)
Eksjö Tryckeri-Aktie-Bolag
Petersson, K. (acc.-tr.)

ENGELHOLM:

Engelholms Tidnings tr.
Killberg, J. P. & Son (acc.-tr.)

ENKÖPING:

Enköpings Boktr.- o. Bokh.-Aktiebolag
Enköpings Tidning

ESKILSTUNA:

Aktiebol. Eskilstuna-Postens tr.
Eskilstuna-Kurirens tr.-aktiebol.
Hörgrens, A., litogr. tr.
A.-B. Öberg, J. O., & Son

ESLÖF:

A. B. Carlins Bokh.
Rahm, M., tr.

FALKENBERG:

Lindegrens, M., boktr.

FALKÖPING:

Aktiebol. Falköpings Tidning
Falköpings Tryckeriaktiebolag
Lindgren, J. A. (acc.-tr.)

FALUN:

Falu-Kurirens tr.
Falu Nya Boktryckeribolag
Jansson, Aug.
Lidman, Jac.

FILIPSTAD:

Berg, C. A. (Filipstads Tidnings tr.)
Bronellska Bokh. (acc.-tr.)
Lindén, Robert (acc.-tr.)

FINSPONG:

Fröberg, John

GEFLE:

Ahlström & Cederberg
Andersson, John & Co. (stentr.)
Annerstedt, A. (acc.-tr.)
Aktiebol. Gefle-Postens tryckeri
Bloms, C. G. Emil, Eftr.
Gefle Dagblads tryckeriaktiebol.
Norrlands-Postens tryckeri
Nordiska Konsttryckeriet (Larsson & Ståhlberg)
Svenska Skolmateriel A.-B., Strömsbro
Tryckeri- & Tidningsföreningens tryckeri

GRENNA:

Grenna boktr.

GRÄNGESBERG:

Lindberg, Bröderna (acc.-tr.)

GÖTEBORG:

Aktiebol. Göta-Tryckeriet
Antonssons, John, boktryckeri
Antonsson, Hanna
Bolinder, H. L.
Bonniers Tryckeriaktiebolag
Centraltryckeriet (O. Ericson)
Förpostens Bolags tr.
Fehrm & Grönwall
Gumperts, N. J., tryckeri
Grube & Co., lith. tr.
Göteborgs Aftonblads Aktiebol.
Göteborgs Handelstidn. Aktiebol.
Göteborgs Litografiska Aktiebol.
Göteborgs-Postens Aktiebol. tr.
Holmqvist, C. R.
Isacsons, Oscar, tryckeri
Johnson, G. (acc.-tr.)

Lindgren & Söner, A.
Litografiska Anstalten Runan
Lundberg, J. E.
Lundén, Joh.
Meyer & Köster
Nordmark & Co. (acc.-tr.)
Nyaste Snällpostens tryckeri
Olson, Alb.
Olsson, Joh.
Peterson, Anian Victor
Petrés, Sven, tryckeri
Tidningsaktiebol. Morgonpost. tr.
Töpel, Victor E.
Tryckeriföreningen Framåt
Weiss, Bröderna
Zachrissons, Wald., Boktryckeri A.-B.
Östman, J. E.

HALLSBERG:

Hallsbergs acc.-tr.

HALMSTAD:

Ahlbergs, Victor, bokh. (acc.-tr.)
Hallands tryckeri (Bengt Hägge)
Lindblad, Albert, & Co.
Meijel, J. B. (acc.-tr.)
Svensson, J. A., boktryckeri

HAPARANDA:

Haparanda Boktryckeriaktiebol.

HEDEMORA:

Hedmark, E., acc.-tr.
Lidmans, A. F., boktryckeri

HELSINGBORG:

Allers Familj-Journals Tryckeriaktiebolag
Bergstens, Ernst, tr.
Helsingborgs Litografiska Anstalt
Helsingborgs Typografiska Anstalt
Johnsson, Carl G. (acc.-tr.)
Rydman, Ant. (acc.-tr.)
Schmidts Boktryckeriaktiebolag
Tidningsaktiebolaget Skåne-Hallands tryckeri
Tryckeriaktiebol. Helsingborgs Dagblad
Öresunds-Postens Tryckeriaktieb.

HERNÖSAND:

Boktryckeri A.-B. Vesternorrland
Hernösands Boktryckeriaktiebol.
Hernösands-Postens tr.-aktiebol.
Nya Pappershandelns tr.

HESSLEHOLM:

Hessleholms Boktr. A.-B.
Tidningsaktiebol. Norra Skåne

HJO:

Sandberg, Petrus

HUDIKSVALL:

Avén, Karl H. (acc.-tr.)
Hudiksvalls Boktryckeriaktiebol.
Hudiksvalls Nyheter

HVETLANDA:

Sandborg, Aug. (acc.-tr.)
Litzén, H. A. (acc.-tr.)

HÖRBY:

Tidn. A.-B. Central Skånes boktr.

JÖNKÖPING:

A.-Bol. Smålands Allehandas tr.
Halls, H., Boktryckeriaktiebolag
Jönköpings Litografiska A.-B.

Lundgrenska Boktryckeriet
Rendahl, Alg. (acc.-tr.)
Richard, August (acc.-tr.)
Tryckeriföreningen Smålands tr.

KALMAR:
Dillbergs, N. A., bokh. (acc.-tr.)
Janssons Litogr. anstalt
Kullzén, Karl (acc.-tr.)
Petersson, A., & Son
Tidn. Kalmars Aktiebolags tr.
Lindegren, H. (acc.-tr.)

KARLSBORG:
Hedlunds, A., Pappershandel

KARLSHAMN:
Johanssons, E. G., boktryckeri
Lundborg, Oscar
Nya Tryckeribolaget

KARLSKOGA:
Rehnberg, Oscar

KARLSKRONA:
Amiralitets- och Stads-boktryckeriet
Länsboktryckeriet
Nya Boktryckeriet
Svenssons, K. L., Eftr.

KARLSTAD:
Karlstadstidn. A.-B.
Karlstads Pappershandels Tr.
Nya Wermlands-Tidn. Aktiebol.
Vermlands Dagblads Aktiebolag

KATRINEHOLM:
Pettersson, Hj. (acc.-tr.)
Ström, C. E. (acc.-tr.)

KOPPARBERG:
Johansson, Gust. (acc.-tr.)

KORSNÄS:
Strålin & Persson (acc.-tr.)

KRAMFORS:
Bergs, C. F., tr.

KRISTIANSTAD:
Kristianstads-Bladets (Ljunggren & Larsson) tryckeri
Kristianstads Nya Acc.-tr.
Kristianstads Länstidnings A.-B.

KRISTINEHAMN:
Broström, A. F.
Grundels, J. L., boktryckeri

KUNGSBACKA:
Tidningen "Nordhalland"

KUNGSGÅRD:
Rosenlöf, Bröderna

KUNGSÖR:
Olsson, Karl (acc.-tr.)

KÖPING:
Köpings-postens tr.
Säfberg, J. F.
Tidningsbol. Västmanland (Bärgslagsbladets tr.)

LAHOLM:
Sydhallands Boktryckeri (Theo Lundberg)

LANDSKRONA:
A.-Bol. Föreningstryckeriet

Landskrona Tryckeriaktiebolag
Landskrona Typogr. Anstalt
Thörnqvists Bokh.
Österberg, H. F., & Son

LIDKÖPING:

Andersson, Albin (acc.-tr.)
Lidköpings Tryckeri Aktiebolag
Tidningsaktiebolaget Vestgöta-Postens tryckeri

LINDESBERG:

Bergslagernas Tidnings tr.
Blomberg, Oriel
Bärgslagspostens tr.

LINKÖPING:

Aktiebolaget Östgöta Correspondentens boktr.
Billstens, Aug., boktr.
Carlssons, Henric (acc.-tr.)
Höglander, Anna (acc.-tr.)
Linköpings Litogr. Aktiebol.
Malmgren, Axel
Nicolaisen, Mathilda (acc.-tr.)
Tidningsaktieb. Östgöten

LJUSDAL:

Ericsson, Eric

LULEÅ:

Hallman & Helins boktr.-aktiebol.
Lannge, Jens (acc.-tr.)
Luleå boktr.-aktiebolag
Norrbottens Nya boktr.-aktiebol.
Tidningsaktiebol. Nordsvenska Dagbladet

LUND:

A.-B. Skånska Centraltryckeriet
Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-Aktiebolaget
Bülows, Wald, boktr.
Grahn, Otto (acc.-tr.)
Ohlsson, Håkan, tr.

LYSEKIL:

Skärgårdens Tryckeri

MALMÖ:

A.-Bol. Fr. Bagges boktr.
Aktiebol. Skånska Dagbladets tr.
A.-B. Lundgrens Söners tr.
Andersson, C. A., & Co.
Bååths, C. M., boktryckeri
Cronholms, B., Litografiska etablissement
Dahlstrand, D. (acc.-tr.)
Förlags-Aktiebolagets tr.
Holms Pappershandel (acc.-tr.)
Janson, Emil, Boktryckeri & Bokförlag
Krook, Otto (acc.-tr.)
Landby & Lundgrens boktr.
Malmbergs, Nils, Tryckeri-A.-B.
Malmötidningens aktiebolag
Polheimer, M. (acc.-tr.)
Skånska Litografiska Aktiebol. tr.
Sohlberg, M.
Stenström & Barthelssons tr.
Skånetryckeriet (Carl Lind & Co.)
Tryckeriaktiebol. Framtiden

MALMBERGET:

Malmbergets acc.-tr.

MARIEFRED:

Schöns, Aug., tr.

MARIESTAD:
Berg & Co., Abr. A.
Mariestads Typogr. anstalt

MOHEDA:
Lindström, Elof

MORA:
Svahn, L. (acc.-tr.)

MOTALA:
Arbetarnes Tryckeri
Carlsson & Sjöström
Motala-Postens Aktiebolag
Motala Tidnings tryckeri
Nilssons Walfrid (acc.-tryckeri)
Segerbrand, Wilh.

MÖLNDAL:
A.-B. Papyrus tr.

NORA:
Nora boktr. (C. E. Bergstrand)

NORRKÖPING:
Esping & Lundell (acc.-tr.)
Fröbergs, John, Filial
Johansson, David, & Co.
Jönssons, Johan, Boktr. A.-B.
Litogr. Aktiebolagets tr.
Norrköpings Tidningars aktiebolags tryckeri
Norrköpings Förlags- & Boktr.-A.-B.
Tr. A.-B. Östergyllen
Östlund, H. F.

NORRTELJE:
Boktr. A.-Bol. Roslagen
Norrtelje boktryckeri

NYKÖPING:
Aktiebol. Södermanlands Läns Tidnings boktr.
Cederskog, E. D.
Johansson, A. W.
Södermanlands Nyheters tryckeri

NÄSSJÖ:
Fridell, E.
Nya bok- och acc.-tr.

OSKARSHAMN:
A.-Bol. Oskarshamns-Postens tr.
Oskarshamns Tryckeriaktiebolag
Tryckeriföreningen Oskarshamnsbladet

ORSA:
Olsén Bröderna (acc.-tr.)

PITEÅ:
Hällgren, A. A.
Piteå Tryckeriaktiebolags tr.

QVIDINGE:
Stenquist, J. D., J:or

RONNEBY:
Berling, G. (acc.-tr.)
Ronnebypostens boktryckeri

SALA:
Nylund, A. E. (acc.-tr.)
Tidningsaktiebolaget Östra Vestmanlands boktr.
Ågren & Holmberg

SEFFLE:
Seffle Nyheter

SIGTUNA:
Sigtuna Tidnings tr.

SIMRISHAMN:
Jeppson, John (Simrishamnsbl. tryckeri)

SKARA:
Granqvist & Co., A. (acc.-tr.)
f. d. Pettersonska boktr. (Skara Tidning)
Tryckeriaktiebol. Westergötlands Dagblad
Berger, C. A.

SKELLEFTEÅ:
Aktiebol. Skellefteå Nya Tidning
Hallbom, Erik (Skellefteåbladet)

SKÖFDE:
Boktryckeriet i Sköfde (Vestgöta Korrespondentens) tr.
Isakssons, J. U. (Annonsbladet), boktryckeri
Karlstedt, C. J. (acc.-tr.)
Strokirks, Aug., Bokh. (acc.-tr.)

SMEDJEBACKEN:
Lennmalm, C. F. (acc.-tr.)

SOLLEFTEÅ:
Sollefteå Tryckeri A.-Bol.
Dahlberg, A. (acc.-tr.)

STOCKHOLM:
Aftonbladets tryckeriaktiebolag
Ahlberg, Josef (acc.-tr.)
Ahlström, Otto
Andersson, Nils (acc.-tr.)
Aktiebol. Arbetarnes tryckeri
Aktiebol. Centraltryckeriet
Aktiebol. Förenade Tidningars tr.
Aktiebol. Jacob Bagges Sedeltr.
Aktiebol. Nordiska Boktryckeriet
A.-Bol. Wald. Sjösteens Bok- & Pappersaffär
Bagges Söners, Jakob, tryckeri
Beckmans, K. L., boktr.
Beijers bokförlagsaktiebol. tr.
Bergwall, Magnus (acc.-tr.)
Björkmans, John, eftertr., bok- och stentryckeri
Bonnier, Albert
Boström, K. B.
Blomqvist, O. (acc.-tr.)
Bloms, Linkoln, Boktr.-A.-B.
Brobergs bok- och accidenstr.
Brolins, Hj., tr.
Bärzells, A., Boktr. A.-B.
Dagens Nyheters tr.
Eklunds, Oscar, tryckeri
Erikssons, J. M., tryckeri
Fransén, Carl A. (acc.-tr.)
Fäderneslandets tryckeri
Förlagsaktiebol. Vårt Lands tr.
Generalstabens Litogr. Anstalt
Gellerstedt, C. F. A. (acc.-tr.)
Grönstedts, C. O., boktr.
Hagmans Söner, A. (acc.-tr.)
Holmquists, A., Boktr. & Konstförlag
Hæggströms, Ivar, boktr.-aktieb.
Kartings Litogr. Aktiebolag
Kongl. Hofboktr. Iduns Tr.-aktieb.
Konradsbergs tryckeri
Lagerström, Bröderna, boktr.
Larson, Nils
Liljeholmens tryckeri
Lindberg, Aug. (stentr.)
Lindbergs, W. (acc.-tr.)
Lindenstein, E.

Lindström, Gustaf
Litografiska acc.-tr.
Ljung, G. A. (acc.-tr.)
Ljunglöf, Anton (stentr.)
Löjdqvist, C. A. (acc.-tr.)
Marcus, Isaac, Boktr.-aktiebolag
Nilsson, Carl, ljustryck
Norrmalms Boktryckeri
Norstedt & Söners, P. A., tr. (Kgl. Boktryckeriet)
Nya Tryckeriaktiebolaget
Nylund, I. (stentr.)
Nymans, P. A., Efterträdares tr.
Olsson, Emil (acc.-tr.)
Palmquists, P., aktiebolags tr.
Paulis, J., boktr.
Pettersons, Victor, bokindustri- & handels-aktiebolag
Riksbankens sedeltryckeri
Rumstedts Boktr. A.-B.
Sanningsvittnets tr.
Sandihns, A. F. (f. d. Riis), tr.
Segersven, Ferd.
Smedbergs tryckeri
Statlander, R. W.
Stockholms Dagblads Aktiebol. tr.
Stockholms Kartong- & Litogr. A.-B.
Stockholms Litogr. Tryckeri, N. & B. Bagge
Stockholms-Tidningens boktr.
Stridsropets boktryckeri
Ståls, Stellan, boktr.
Sundsten, Hugo
Svanbäcks, O. L., boktr.
Svanström, Frans & Co., Pappershand. Aktiebol. (acc.-tr.)
Svenska Dagbladets tr.
Svenska Morgonbladets tr.
Svenska Tr.-bol. Ekman & Co.
Söderberg, Emil
Tholander & Nyströms Lit. anst.
Tryckeriaktiebolaget Svea
Tryckeriaktiebolaget Varia
Tullberg, Hasse W.
Wallén & Co., Axel
Wallinders Tryckeri A.-B.
Westerbergs, Ernst, boktr.
Wilhelmssons Boktryckeriaktieb.
Wingborgs, F. A., boktr.
Zetterlund & Thelander
Åsberg, Axel (acc.-tr.)

STRÄNGNÄS:

Westerlundska boktryckeriet

STRÖMSTAD:

Hall, C., Norra Bohusläns tr.
Larsson, L. A.

SUNDSVALL:

Boktryckeri-Aktiebolaget
Flammén & Westerlund (acc.-tr.)
A.-B. Rob. Sahlins Boktryckeri
Sundsvalls Tidnings aktiebol. tr.
Tryckerifören. Nya Samhället

SUNDBYBERG:

Gustafsson, Carl E. & Co.
Lindskog, K.
Löwing, J. O.

SÖDERHAMN:

Boktryckeriaktiebol. Söderhamns-Kurirens tr.
Molander, Ernst (acc.-tr.)
Söderhamns Tidnings tr. (W. Lundqvist)
Söderhamns Lith. A.-Bol.
Helsingens Tr.

SÖDERKÖPING:
Söderköpings tryckeriaktiebolag
Thorén, Gustaf

SÖDERTELJE:
Lundmark, Axel (acc.-tr.)
Södertelje accidenstryckeri
Södertelje Tidnings tryckeri

SÖLVESBORG:
Stjernans tryckeri
Stålfors acc.-tr.
Sölvesborgs-Postens tryckeri

TIDAHOLM:
Nyberg, Ivar (acc.-tr.)

TORSHÄLLA:
Svenssons, Nils, tryckeri

TRELLEBORG:
Jonssons, C. H., boktr.
Nordberg, F. Th.
Sandberg, Adolf
Trelleborgs Nya boktryckeri

TROLLHÄTTAN:
Malmroth, Oskar (acc.-tr.)
Trollhättans acc.-tr. (L. J. Östlund)

TROSA:
Trosa Tidnings tryckeri

TÖREBODA:
Zetterlunds pappersh. (acc.-tr.)

UDDEVALLA:
Hasselgren, A. E. (acc.-tr.)
Högström, C. R. (acc.-tr.)
Malmgrens, Thure, boktr.
Uddevalla Tryckeri, G. A. Käll

ULRICEHAMN:
Kjöllerström, S. M.

UMEÅ:
Aktiebolaget Umeå Tryckerier
Westerbottens-Kurirens tr.

UPPSALA:
Akademiska boktryckeriet
Almqvist & Wiksells Boktryckeri-aktiebolag
Aktiebol. Tidningen Upsalas tr.
Appelberg, K. Wilh.
Hoof, Edm. (acc.-tr.)
Ljunggrens Litogr. Anstalt
Pettersson, J. Aug.
Upsala Nya Tidnings Aktiebol. tr.
Veilands, P., tryckeri
Wretmans boktr., K. G. Ekstedt

VADSTENA:
Norén, J. Th.
Wallins, Erik, boktryckeri

VARA:
Norén, J. (acc.-tr.)
Vara Bok- & Pappershandels tr.

VARBERG:
Kindvall, Adolf (acc.-tr.)
Nyberg, J. P.
Varbergs Tryckeri A.-Bol.

VENERSBORG:
Carlssons, C. W., bok- & acc.-tr.

Länstidningens Boktr., Th. Ohlson
Petré, Bröderna (Pettersonska boktryckeriet)

VERNAMO:
Gustafsson, M. (acc.-tr.)
Vernamo Boktr. & Pappersaffär

VESTERVIK:
Ekblad & C:is, C. O., tryckeri
Lenander, C. E. (acc.-tr.)
Vesterviks-Postens Tryckeri A.-B.

VESTERÅS:
Berghs, Ad. Fr. tr. (Anders Pers)
Lindhagen, Arvid (acc.-tr.)
Missionsbokhandelns tr.
Svensson, J. A.
Vestmanlands Alleh. Boktr. A.-B.

VEXIÖ:
Lindström, Oskar (acc.-tr.)
Nya Vexiöbladets tryckeri
Smålands-Postens boktr.-aktieb.

VIMMERBY:
Nilsson & Co., C. J.
Nya Postens tr. (Larsson & Co.)

VISBY:
Gotlands-Postens tidnings-aktiebol. tryckeri
Gotlands Allehandas tr.-aktiebol.
Gotlänningens tryckeriaktiebol.
Lindby, Svante (acc.-tr.)
Missionsbokhandelns accidenstr.
Norrby, Theodor
Segerdahl, Fredr. (acc.-tr.)

YSTAD:
Bjurströms, A. F., tryckeri
Tryckeriaktiebolaget Aurora
Ystads Tryckeriaktiebolag

ÅMÅL:
Rahmns, V., boktryckeri

ÅSELE:
Björkvall, J. S.

ÖREBRO:
Aktiebol. Örebro Dagblad
Bohlinska boktryckeriet
Eklund, Joh. E. (acc.-tr.)
Johnsson & Hill (acc.-tr.)
Länstidningens Tryckeriaktiebol.
Stentryckeriet i Örebro
Tornberg & Co., Ebba (acc.-tr.)
Tryckeriföreningen Nerike
Örebro Nya Tryckeri A.-B.

ÖRNSKÖLDSVIK:
Tryckeri A.-B. Örnsköldsviks-Posten
Örnsköldsviks Allehanda

ÖSTERSUND:
A.-B. Jämtlands Tidning
Berndtsson & Son, G. F. (acc.-tr.)
Jämtlandspostens tryckeri
Jämtlands-Kuriren
Skog, A. P. (acc.-tr.)
Östersunds-Postens tr.-aktiebol.

ÖSTHAMMAR:
Lindbergs, Algot, tryckeri

BOG- OG STENTRYKKERIER I NORGE

AALESUND:

Aarflot, J.
Gjörtz, Alb.
"Söndmöre Folkeblad"
"Söndmöre Folketidende"
"Söndmörsposten"

ARENDAL:

Arendals Bogtrykkeri lmtd. (O. Abelsæd og Ludv. Olsen), udg. af "Vestl. Tidende" og "Nedenæs Amts Landbotidende"
Olsens, John S., Bogtrykkeri
Svendsen, J., udg. af "Agderposten"

BERGEN:

"Activ" Strandgaden
Andersens, Johs, Bogtrykkeri, Vaagsalm. 3
Bang, Henrik, Accidentstrykkeri, Torvgaden 1
"Bergens Aftenblads" Aktietrykkeri, Apothekersm. 5
"Bergens Annoncetidendes" trykkeri, Skostrædet 2
Beyer, I. D. (H. B. Bucher), Övre Korskirkesm. 2
Beyer, F., Accidentstrykkeri, Strandgaden 2
Eides, I. W., Enke, udg. af "Bergens Tidende", Engen 12
Garnæs, A., Torvet 8
Grieg, John, Bogtrykkeri, Litografisk Kunstanstalt, Reproduktionsatelier, Walkendorffs gd. 15
Huse, J. E., Accidentstrykkeri
Huun, Chr. W., Strandgd. 22
Klyve, Mens, Östre Muralm 1
Krausz, Max, udg. af "Arbeidet", Haakonsgd. 5
Martens Eftflg., Accidentstr., Strandgaden 48
"Morgenavisens" Bogtrykkeri
Nilssen, N., Strandgaden 22
Nilsens, I., Brunhorst, Enke, Smörsalm 8
Olsens, Peder A., Smaastrandgade 9
Pedersen, Louis, Trykkeri & Papirforretning, Strandgd. 65
Rasmussen, Alex., Lille Markvei 12

Tollefsen, Jacob, Bogtrykkeri, lith. Anstalt, Allégd. 3 og 5
Tornöe, L. W., Accidentstr., Papirforretning, Strandg. 18
Ulvedal, Alfred, Accidentstrykkeri, Strandgaden 54

BODÖ:
Bodö Bogtrykkeri (Chr. Pettersen).
"Bodö Tidendes" Bogtr., best. Gerh. Hjelbak
Knudsen, A. F.
Nordlands Bogtrykkeri, Red. Helland

BREVIK:
"Brevikspostens" Trykkeri
By, Georg, "Bratsberg Blad"

DRAMMEN:
"Buskerud Amtstidendes" Bogtrykkeri (Kr. Aug. Retvedt)
Jacobsen, E., Accidentstrykkeri, Stromsö
Johansen, Olaf, Accidentstr., Bragernæs
Lyche, Harald, & Co.
Madsen, G. A., Accidentstrykkeri
Ruud, L. E. „
Steen, O. (B. Warhuus), Bragernæs

DRÖBAK:
Hansen, O. B., udg. af "Akershus Amtstidende"

EGERSUND:
Lorentzsen, A.
Ohme, P. O.
Ohme, R. P.

ELVERUM:
Halvorseth, O.

FARSUND:
Farsunds Aktiebogtrykkeri (Interessentskab), udg. af "Farsunds Avis"
Listers Trykkeri

FLEKKEFJORD:
A/S. Agders Trykkeri, Papirhandel (udg. "Agder")
A/S. Flekkefjords Trykkeri, best. Ingolf Ingebretsen
Hausen, Kiönig, Accidentstr.
Heggland, I. Bernh., D:o

FLORÖ:
"Nordre Bergenhus Amtstidendes" Trykkeri Red. A. Dahle
"Söndfjords Avis" Trykkeri

FREDRIKSHALD:
Christiansen, Chr., udg. af Fredrikshalds Tilskuer
"Haldens" Interessentskab
Sem, E., Bog- og Accidentstr.
"Smaalenenes Amtstidendes" Bogtrykkeri A/S.

FREDRIKSSTAD:
Centraltrykkeriet (Sölvfest Örn), exp. for Fredriksstad Tilskuer
"Fredriksstad Blads" Bogtrykkeri, A/S.
"Fredriksstad Dagblads" Bogtrykkeri
Lionæs, Einar, Accidentstrykkeri

Næsgaard, Olaf, Acc.-trykkeri
Östberg, A. P. A/S., Bog- & Papirforretning & Trykkeri

GJÖVIK:
Baggethuns, E. O., Accid.-tr.
Enger, Johan, Samholds Bogtr.
Hovi, I. O., Accid.-tr.
Lange, F. O., udg. af Gjöviks Blad

GRIMSTAD:
"Grimstadpostens" Trykkeri
Rosenkilde, C., udg. af "Grimstads Adressetidende"

HAMAR:
Arvesens, O., Bogtrykkeri, udg. af "Opl. Avis"
"Hamar Stiftstidendes" Bogtrykkeri
Jörgensens, Olaf, Accidentstr.
"Norsk Skoletidendes" Trykkeri
Oplandets Bogtrykkeri
Sæthers, A. K., Accidentstr.

HAMMERFEST:
"Finmarkspostens" Trykkeri
Hagens Accid.-tr. og Papirf.
"Nordkaps" Trykkeri

HARSTAD:
"Harstads Tidende", A/S., Red. Ole R. W. Klem
"Haalogaland", Red. Olaf Paulsen

HAUGESUND:
"Haugesunds Avis", Bog-& Acc.-trykkeri, Bernt Seland
Larsens, Thea, Accidentstr.
Nymanns, Chr. Enke, udg. af "Karmsundsposten"
Nilsen, S. A., udg. af "Haugsunderen"
Sunds, S., Accidentstr.

HOLMESTRAND:
"Holmestrandspostens" Trykkeri

HORTEN:
Andersen, C.
"Gjengangeren"
"Hortens Blads" Bogtrykkeri

HÖNEFOS:
Krohns, Fr. Enke (udg. af "Ringerikes Blad")
"Oplandspostens" Trykkeri

KABELVAAG:
Bergs, Fru K., Bogtrykkeri

KONGSBERG:
Buen, H. I., Bogtrykkeri
Erlandsens, „

KONGSVINGER:
Hess, F. Aug., udg. af "Hedemarkens Amtstidende"
Kleiveland, L., udg. af "Indlandsposten"
Kolstad, O., udg. af "Glommendalen"
Kongsvinger Bogtrykkeri

KRAGERÖ:
Bundi, Carl, udg. af "Vestmar"
Naper, H., red. af "Kragerö Blad"

KRISTIANIA:

"Aftenpostens Tr.", Akersgd. 15
"Allers Familiejournal", Nedre Voldgade 5/7
Amundsens, Accidentstrykkeri, Grændsen 19
Arbeidernes Aktietrykkeri, Brogade 7
Almuevennens Aktietrykkeri, Nedre Slotsgd. 5
Andersens, Oscar, Bogtrykkeri, Kirkegaden 34
Aktietrykkeriet "Minerva", Skippergaden 19
Arnesen, O. Fredr., Kongens Gade 9
Bentsen, B., Grændsen 16
Björnstad, Johs., Arbeidergd. 7
Brydes, S. M., Bogtrykkeri, Pilestrædet hj. af Apothekergd.
Bröggers, A. W., Bogtrykkeri, Karl Johans Gd. 12
Centraltrykkeriet, Toldbodgd. 31
Chr.:a Opfostringshus' bogtrykkeri, Kongens gd. 1
Christiansen, O., Alfheim
"Dagbladets" Bogtr., Storthingsgade 4
Det Mallingske Bogtrykkeri A/S
Fabritius, W. C. & Sönner, Övre Slotsgd. 25
Gröndahl & Sön, Toldbodgaden 27
Gundersen, I. Chr., Nedre Voldgade 4
Hanches, A. M., bog- & nodetrykkeri, A./S. Kongens gd. 9
Hausmann & Jensen, St. Olafsgade 24
Johansen, Morten, Toldbodgade 31/33
Johansen & Nielsen, Pilestr. 45 b
Lie, Eduard, Möllergaden 33
Marius Stamnes, Övre Slotsgd. 4
"Menneskevennen", Möllergd. 20
Mittet, S., Storgaden 34 b
Moltzau & Co., Accidentstrykkeri, Storg. 19
Moltzau, Brödr., Storg. 31
"Morgenbladets" Trykkeri, Central. Storthingspl. 7
"Morgenpostens" Bogtrykkeri, Nedre Voldgd. 8 b
Mostue & Co., Thv., Accidentstrykkeri, Calmeyersg. 8
Mostue, Emil, Accidentstrykkeri, Skipperg. 30
Nationaltrykkeriet (Det norske Aktieforlag), St. Olafsgd. 24
"Norges Siöfartstidendes" Trykkeri, Nedre Slotsgd. 5
"Norsk Familiejournals" Trykkeri, Apothekergd. 10
Norsk Forlagsselskabs Trykkeri, Thv. Meyersgd. 56
"Norske Intelligentssedlers" Trykkeri, Grændsen 3
Olsens, Nikolai, Trykkeri, Grændsen 2
"Sandsbladets" Bogtrykkeri, Övre Slotsg. 4
"Signal", A./S., Möllergaden 43
Schultz, Helge eftfl., Prinsens gd. 11
Sogn, H., Akersgaden 8
Steenske Bogtrykkeri & Forlag (Th. Steen), Raadhusgd. 30

Stenersens, R., Bogtrykkeri, Nedre Voldg. 5/7
Sörensen, S. &. Jul., Nedre Voldgd. 5
Verdens Gangs, Bogtrykkeri, Akersg. 34
Werner & Co., Carl C., Citypass.
Wigaard, Brödrene, Bogtrykkeri, Akersg. 49.
"Örebladets Bogtrykk.," Akersgd. 49

KRISTIANSSAND S.:
Christianssands Aktiebogtrykkeri
Johansen & Tangen, udg. af "Fædrelandsvennen"
Olsen, Thv.
Pettersens, Jens, Accidentstrykkeri
Söndenfjeldske Aktietrykkeri
Thoresen, S. T., Accidentstrykkeri

KRISTIANSSUND N.:
Johnsen, John, Bogtrykkeri ("Romsdalsposten")
Normans, Marie Eft., Bogtrykkeri (G. Sverdrup)
Selmers, I. F., Enkes Bogtrykkeri ("Romsdals Amtstidende")
Thoresens, A., Bogtrykkeri ("Kristianssundsposten")
Nordmöres Trykkeri

LANGESUND:
Brovold, H. D., "Langesunds Avis"

LARVIK:
Andersen, M., udg. af "Missionæren"
"Jarlsberg og Larviks Amtstidendes" Bogtrykkeri
Næss, L., udg. af "Östlandsposten"

LEVANGER:
Bergmann, O. M.
Jensen, Anton
"Nordenfjeldske Tidendes" Bogtrykkeri
Thunar-Paulsens Accidentstr.

LILLEHAMMER:
Bye, A., udg. af "Lillehammer Tilskuer"
Gudbrandsens A., Acc.-tr.
"Gudbrandsdölens Trykkeri" A/S.

LILLESTRÖM:
Arnesen, Magnus
Ingebregtsen, M., "Akershus Budstikken"

LÆREM:
Lereims, Erik, Bogtrykkeri

MANDAL:
Lindesnæs Aktietrykkeri, udg. af "Lindesnæs"
Mandals Bogtrykkeri, udg. af "Lister og Mandals Amtstidende og Adresseavis"
Reiersens, R., Accidentstrykkeri
Anna Sveindals Accid.-tr.

MOLDE:
Dahl, George, Accid.-tr.
Eeg, L.
Hansens E. K., Accid.-tr.
"Romsdals Budstikke" & Trykkeri
"Romsdals Tidende"

MOSJÖEN:
Hustad, M.
Try, Jon

MOSS:
"Moss Aftenblads." Bogtrykkeri
Moss Aktiebogtrykkeri, "Moss Tilskuer"
Moss Bogtrykkeri, "Moss Avis"
Sæbbös Boghandels Accidentstrykkeri

NAMSOS:
Gjerp, I. I., Accidentstrykkeri
"Namdalens Blad" (Interessentskab)
"Nordtrönderens" Aktiesamlags Bogtrykkeri

NARVIK:
A/S. Ofotens Tidendes Trykkeri
Narviks Bogtrykkeri

NOREIMSSUND:
Skaar, Nils, udg. af "Hordalands Folkeblad"

PORSGRUND:
Dyring, Brödrene, udg. af "Grenmar" ("Porsgrunds Blad")
Dyrings, H. I., Accidentstr.
"Porsgrunds Tidendes" Bogtrykkeri

RISÖR:
Hansson, And., udg. af "Folketanken"

RÖROS:
"Fjeldljoms" Bogtrykkeri
"Dovres" „ A/S.

SANDEFJORD:
Foss, Ludv., Accid.-tr.
Rich. Olsens Accid.-tr.
"Sandefjords Blads" Bogtrykkeri
"Vestfolds" Bog- & Accidentstrykkeri

SANDNÆS:
Dahle, Ingv., Bogtrykkeri

SANDVIKEN:
Aktieselskabet "Concordia" (Asker og Bærums Budstikke)

SARPSBORG:
Ellefsön, T., udg. af "Glommen"
Lohmann, R. I., udg. af "Sarpen"
Wang-Henrichsen, L.

SKIEN:
Beilegaard, G. G.
"Folkeröstens" Bogtrykkeri
"Fremskridts" „
Kroghs, J. A., Bog- og Accidentstrykkeri
"Vardens" Bogtrykkeri

STAVANGER:
Bethania Waisenhus Bogtrykkeri
"Bondevennens" Bogtrykkeri
Centraltrykkeriet A/S.
Det norske Missionsselskabs Bogtrykkeri
Dreyers Bogtrykkeri
Kiellands, L. G., Bogtrykkeri
R. Michaelsens, Bog- & Accidentstrykkeri
Moes Aktietrykkeri, best. Alfred Johansen

Stavanger lith. Anstalts Trykkeri
Stavanger Trykkeri

STENKJÆR:
Andersen, Fr., "Indherredsposten"
"Indtröndelagen"
Stenkjærs Bogtrykkeri

STJÖRDALEN:
Stjördalens Avis
Stjördalens Tidende

STOKMARKNES:
Aktietrykkeriet, Bestyrer E. Johnsen

SVORKMO:
Orkdölens Prenteverk

TRONDHJEM:
"Adresseavisens" Bog og Accidentstrykkeri, Söndregd. 4 a
Aktietrykkeriet, "Dagsposten" og "Tronderen", Dron. gd. 10
Arbeidernes Trykkeri, "Ny Tid", Nedre Bakl. 107
Holbæk Eriksen, A. & C:o,
Janssen, Waldemar, OlavTryggv. gd. 2 a
Myklebust, I. Kr., udg. af Folketidende, Munkegd. 21
Moe, H.
"Nidaros" Trykkeri, Th:s Angells gade 12
Stabells, A., Trykkeri, Dron. gd. 14
Sundts, K. O., Trykkeri, Dronningens gd. 44
Sölvberg, E., Olaf Tryggv. gd. 18
Vikan, Johan Ludv., Brotörgade 12 a

TROMSÖ:
Flood, John L., Accidentstr.
Kjeldseth, Jens, udg. af "Tromsö Stiftstidende"
"Tromsöpostens" Bogtrykkeri
"Tromsös" „

TVEDESTRAND:
Eskildsen, Th. N., udg. af "Tvedestrandsposten"

TÖNSBERG:
Dessen, I. Falck
Falck, Carl
Falck, Örsted
Olsen, Olaf B.
"Tunsbergerens" Aktietrykkeri
"Tönsbergs" Aktietrykkeri, udg. "Tönsbergs Blad"

VADSÖ:
Vadsö Trykkeri, udg. "Finmarkens Amtstidende"

VARDÖ:
"Vardöpostens" Trykkeri
"Finmarkens" „

VOLDEN:
Aarflots, M., Bogtrykkeri
Gjerders, P. M., „

VOSS:
"Hordalands" Bogtrykkeri

BOG- OG STENTRYKKERIER I DANMARK

AALBORG:
Aalborg Amtstidende
Aalborg, Lith. Anstalt
A. Andersen
Bech
Exprestrykkeriet (N. P. Jörgensen)
Hansen, P.
Holst, A.
Jörgensen, N. P.
Nielsen, Leander
Nordjylland
Olufsen
Stiftsbogtrykkeriet

AALESTRUP (pr Lögstör):
Lillethorup

AARHUS:
Aarhus Amts Folkeblad
Aarhus Amtstidende
Aarhusposten
Aarhus Æskefabrik
Andersen, Chr.
Backhausen, Bdr.
Baumgarten, Thorkild
Bech, Lauritz
Berg, M. O.
Centraltrykkeriet (Mads Hansen)
Christiansen, P. S., Litograf
Clausen, Alfr.
Demokraten
Ehnhus, I.
Geertsen, M.
Heinckes Enke, Litograf
Hvilsted, A., Litograf
Jakobsen, J. L.
Jensen, Jörgen
Jyllandsposten (C. Nielsen)
Magnussen, Jul.
Mammen & Co.
Nationaltrykkeriet
Nielsen, Licius
Olsen, Chr.
Sperling & Co., Litograf
Stiftsbogtr. (Funch Thomsen)
Thrue, Th.
Winther, C. C.
Windelöw, H.
Zeuner, I.

AARS:
Raphaelsen, H.

ASSENS:
Assens Amts Avis (Hans L. Jensen)
Ægidius, C. A.

BOGENSE:
Pagh

BRÖNDERSLEV:
Christensen, P.
Vendsyssel Folkeblad

EBELTOFT:
Rasmussen

ESBJÆRG:
Frökiær, Peder Jensen
Jörgensen, J.
Lund, Jens
Meyer, Peter Marius., Litograf
Mikkelsen, Harder
Ovesen, H. A.
Petersen, Carl Aug. (Wedege-Petersen)
Petersen, Fr. (Esbjærg Avis)
Rosendahl, K.
Wenzel, O., Litograf

FAABORG:
Folketidende (Brandt)
Frandsen, Carl (Faaborg Adresseavis)
Petersen, N. J. (Faaborg Avis)

FANÖ:
Fanö Bogtrykkeri (J. N. Hansen)

FAXE:
Brödrene Larsen (Faxe Avis)

FREDENSBORG:
Kongstad, Chr.

FREDERICIA:
Adressekontorets Bogtrykkeri
Fredericia Dagblad
Hansen, Vilh. S.
Ottesen, K.
Wenck, H. C.

FREDERIKSBORG:
Frederiksborg Amts Avis (Mogensen)
Frederiksborg Amts-Tidende
Nordlunde

FREDERIKSHAVN:
Heidmann, N.
Sörensens Bogtr.
Vogelius

FREDERIKSSUND:
Isefjordsposten (Linbo, N.)

FÆRÖERNE:
Aktieselskabet "Fram"
Færö Amtstidende

GJÖL:
Andersen—Beckgaard

GLAMSBJÆRG:
Hansen, M., Bogtrykkeri

GRENAA:
Fœrch (Grenaa Avis)
Holm, J. K.
Skjödsholm

GRÖNLAND:
Godthaabs Bogtrykkeri

HASLEV:
Bagger, C.
Olsen, Aug.

HELLERUP:
Henriksön, Joh. Henrik Joch.

HELSINGÖR:
Andersen, J. F.
Hansen, F. (Helsingör Dagblad)
Helsingörs Centraltrykkeri (L. H. Andersen)
Welsch

HERNING:
Bendixen, L. (Th. Nielsens Eftf.)
Kjærsgaard, Chr. Fr. (Exprestrykkeriet)

HJÖRRING:
Carlsen
Jörgensen (Exprestrykkeriet)
Christensen, Chr.
Christensen, J., Litograf
Ditzel, V.
Hjörring Amtstidende
Hjörring, Stentr. og lith. Anstalt
Nielsen, N. P.

HOBRO:
Aubeck

HOLBÆK:
Bigum (Holbæk Amts Dagblad)
Gravesen (Holbæk-Posten)
Holbæk Amts Avis (Ibsen)
Olsen, S. M.
Petersen, N. L.
Sörensen

HOLSTERBRO:
Thomsen
Welsch

HOLSTED:
Pedersen
Kirk, Wilh.

HORSENS:
Arbejderpartiets Bogtrykkeri
Backhausen
Edelmann, C.
Horsens Dagblad
Juul, C. P.
Jörgensen, Arn. (Horsens Folkeblad)
Knudsen, A.
Möller, C. M. (Horsens Avis)
Schur, F. & Co., Litograf

HÖRSHOLM:
Andersen, Th. B.

ISLAND:
Akureyri: Jónsson, Björn
Bjarnarson, Oddur (Nordurland)
Arnafjördur: Arnfirdingurs Bogtrykkeri
Bessastadir Þjódviljan
Isafjördur: Prentsmidja Ísfirdinga
Lilla Prentsimedja
St. Runolfsson,
Reykjavik: Prentsmidja Aldar (Dagskrár)
Fjelagsprentsmidjan (Sigm. Gudmundsson)

Reykjavík: Glasgow Prentsmiðja
Isafoldarprentsmiðja (Björn Jónsson)
Seydisfjardar Prentsmiðja (Östlund)
Seyðisfjörður: Þorsteinn Skaptason

KALLUNDBORG:
Holte, Fr., Bogtrykkeri
Kallundborg Dagblad (Andr. Sörensen)
Tortzen

KERTEMINDE:
Vergmanns Bogtrykkeri

KJÖGE:
Clausen, F., Bogtrykkeri
Östsjællands Avis Bogtrykkeri
Östsjællands Folkeblad

KOLDING:
Grün, P., Bogtrykkeri
Jörgensen, Konr., Bogtrykkeri
Kolding Folkeblad (Berg)
Lumbye, Fr.
Möller
Neuhausen & Sön
Sjodt & Weiss, Bogtrykkeri

KORSÖR:
Jensen, Adam, Bogtrykkeri
Jensen, E. Viggo, Bogtrykkeri

KÖBENHAVN og FREDERIKSBERG:
Aamodt, Litograf, Kongens Nytorv
Adressekontoret, Vimmelskaftet 43
Aller, Carl, Litograf & Bogtrykker, Blaagaardsgade 32
Andersen, Aug., Köbmagergade 41
Andersen, C. F. (Enevoldsen & Andersen), Rosenborggade 17 & 19
Andersen, Georg, Læderstræde 3
Andersen, L. (= Philipsen & Co.) Nansensgade 17
Axelholm, Studiestræde 24
Bach, Georg A. (= I. Cohen), Grönnegade 33
Backhausen, Chr., Willemoesgade 4
Baden & Hansen (= C. Simonsens Eftf.), Kronprinsessegade 34
Bagge, Fr. Gotersgade 14
Bardrum, S. Amager, Tingvej 7
Baumgarten, J. H. & F. T. (= Sivertsen), Vestergade 21
Behrends, Jul. (= Enevoldsen og Andersen)
Berg, E. F. E. (= E. E. Berg & Co.), Litograf, Ny Östergade 7
Berlingske Tidende, Pilestræde 34
Bernsteen, S., Vodrofsvej 6
Bigum, Viggo, Adelgade 102 (= Klerkegade 11)
Birch, Chr.'s Enke, Gotersgade 48
Björnbak, Joh. St. Kongensgade 31
Bording, F., Nybrogade 12
Brandt, Ellen, Frederiksberg Allé 29
Brandt, O., Prins Jörgensgade 12
Bræmer, O. A., Ærövej
Böhm, A. R., Römersgade 23
Calberg, N. G. (ved Axel Ipsen), Knabrostræde 4

Calberg, St. Skindergade 22
Cato, Chr. I. Litograf, Nytorv 3
Centraltrykkeriet (Ferslev), Overgaden n. V. 17
Christensen, Aug., Ö. Farimagsgade 16
Christensen, F. C., Grönnegade 23
Christensen, N. L., Bredgade 36
Christensen, W. J., Pustervig 4
Christensen, Vald., Willemoesgade 4
Christtreu, Frantz, Grönnegade 10
Citytrykkeriet (Laur. Madsen & V. Carlsen), Citygade 22
Cohen, I., Aktieselskab (= Georg Bach), Tordenskjoldsgade 16
Cohen, N., Brolæggerstræde 11
Kristeligt Dagblad, Vesterbrogade 17
Drachmann, A., Ravnsborggade 20
Elektra, Vesterbrogade 80 (H. Hansen)
Eltong, Chr. F., Gartnergade 6
Enevoldsen & Andersen, Rosenborggade 17 & 19
Eriksen, Kr., Prins Jörgensgade 5
Exprestrykkeriet, Valkendorfsgade 22
Eyben, Chr., L., Österbrogade 70
Fagskolen for Boghaandværk
Fehlhaber, F. J. M., Pilestræde 40
Ferslev & Co., Hotel Royal, Ved Stranden 18
Fjeldsöe, O., Kattesundet 12
Fischmann, I. F. (= Missionstrykkeriet), Langelandsvej 6
Fogtmann, Viggo, Nörregade 49
Forlagsbogtrykkeriet (A. V. Nielsen), Vesterbrogade 80
Foss, C. F., Möntergade 3
Frelsens Hær, Helgesensgade 11
Friedlænder, S., Ved Stranden 14
Gamborg, Gudrun, Teglgaardsstræde 11
Geisler, Östre Allé 7
Gjellerup & Holm (= Axel Holm) Kompanistræde 6
Graphic, Aktieselskab, St. Kongensgade 27
Græbe, Niels, Hemmingsensgade 20
Haglund, C. A., Nörregade 25
Hansen, Ferd., Vodrofsvej 6
Hansen, H. (= Elektra)
Hansen, Joh. Nic., Vesterbrogade 29
Hansen, Jul. (= Nörrebroes Centraltrykkeri), Slotsgade 19
Hansen, Knud V., St. Hansgade 9
Hansen, Wilh., Fælledvej 6
Hass, Frode, Amagertorv 10
Hastrup, M., Rolighedsvej 11
Hellerups Bogtrykkeri (= Johan Henriksen Jun.)
Henningsen, Alb. Wilh., Gotersgade 81
Henriksen, E. J., Römersgade 22
Henriksen, Emil, Nygaardsvej
Herdahl, Pilestræde 52
Hermansen, S. A., Vesterbrogd 78
Hertz's Bogtrykkeri, Ny Östergade 7
Hess, P., Römersgade 25
Heyde, C., Pilestræde 8
Hoff, Axel, Vesterbrogade 41 B
Hoffensbergske Etablissement, Köbmagergade 44
Hoffmann, S. L., Admiralgade 24

Hohlenberg, Niels, Niels Juelsgade 11
Holms Reproduktionsanstalt, Kompagnistræde 6
Hornum, Brödrene, Vestergade 10 C
Hvilsom, F. C., Rolighedsvej 18
Jacobsen, Alfr., Bülowsvej 30
Brödrene Jensen, Falkonerallé 28
Jensen, Alex., Knabrostræde 6
Jensen, C. C., Köbmagergade 28
Jensen, H. M., Vingaardsstræde 10 A
Jensen, J. P. & Co.
Jensen, Henrik Erbs—, Borgergade 71
Jordan, A. H., Gl. Mönt 13
Ipsen, Axel (= N. G. Calberg), Knabrostræde 4
Justesen, C. F. V. C., Vesterbrogade 18
Iversen, A.
Iversen, Clara L. J., Litograf, Vimmelskaftet 36
Jörgensen, Aage, Larsbjörnstræde 5
Jörgensen & Olsen, Ny Adelgade 5 C
Jörgensen, Em., Gartnergade 6
J. Jörgensen & Co., Nörregade 33
Jörgensen, Jörgen, St. Pederstræde 32
Jörgensen, L. A., Rosengaarden 13
Jörgensen, Ludv., Amagertorv 10
Kany, W.
Keller, Vingaardsstræde 6
Kihl, Graabrödretorv 8
Kleinsorg, Max, Hinrichsensgd. 4
Klemmert, Lille Torvegade 14
Knudsen, J., Vestergade 23—25
Knudtzon, F. G., Ny Toldbodgade 13
Krigsministeriets Bogtrykkeri
Kristeligt Dagblad, Vesterbrogade 17
Kruckow, Soph., Litograf, Studiestræde 24
Kröncke, Laura & Co., Badstuestræde 15
Kröyer, N. T., Baldersgade 72
Köbenhavn Dagblad, Vestergade 7
Lange, Anna H. H. (= Hoffman) Admiralgade 24
Langkjær, Köbmagergade 50
Larsen, F. C. (= Philipsen & Co.), Vesterbrogade 27
Larsen, S. (E. H. Wegener), Vesterbrogade 20 B
Lassen, Joh., Möntergade 10
Laursen, L., Enighedsvej 1
Lazarus (= J. S. Nielsen), Nyvej 19
Leisner, A., Raadhustræde 6
Leisner & Co., Brolæggerstræde 11
Levison, L., Junr., Köbmagergade 50
Levy, Georg, Admiralgade 28
Lund, Carl, Nörrebrogade 52
Luno, Bianco, Niels Hemmingsensgade 8
Löser, Jutta M. E. & Laura S., Köbmagergade 26
Madsen, Carl, Valdemarsgade 45
Markussen, J. P. J., Istedgade 47
Matthiasen, H. Abel, Kathrinesgade 27

Mayland, Löngangsstræde 25
Merkantil, Laxegade 8
Meyer, H. A., St. Kongensgade 55
Meyer, R., Adelgade 19
Missionstrykkeriet (Fischmann)
Mohn, W., St. Kongensgade 31
Mohr & Co., Lille Strandstræde 22
Mortensen, V. E., Elmegade 16 a
Möller og Jacobsen, Pilestræde 10
Möller, Carl, Falkonerallé 20
Möller, S. L., Læderstræde 1
Möller, Viggo, Kompagnistræde 16
Naaby, C., Fælledvej 17
Nationaltrykkeriet, Bredgade 36
Nielsen & Lydiche, Vestre Boulevard 18
Nielsen, A. V. (= Forlagsbogtrykkeriet)
Nielsen, Ber., Linnésgade 18
Nielsen, F. Jul. (= Leisner & Co.)
Nielsen, J. Chr.'s Enke, Vendersgade 15
Nielsen, J. S. (f. d. Lazarus), Nyvej 19
Nielsen, L. A., Niels Hemmingsensgade 20
Nielsen, N. J., Gotersgade 156
Nilsen, P., Litograf, Svanemosegaardsvej 7
Nielsen, P. A., Ravnsborggade 6
Nielsen, Th., Store Regnegade 26
Nordisk Good-Templar Ordens Bogtrykkeri, Grönnegade 33
Olsen, C.
Olsen, Emil, Litograf, Löngangstræde 37
Olsen, O. C. & Co., Linnésgade 22
Olsen, Oluf, Laxegade 22
Otto, C.'s Eftf., Litograf, St. Pederstræde 45
Pacht & Crone, Reproduktionsanstalt, Admiralgade 28
Papyrus, Aktieselskabet, Kompagnistræde 25
Pedersen, P., (Bdr. Gislason Pedersen), Nörrebrogade 46
Petersen, C. C., Studiestræde 13
Petersen, Carl P., H. C. Andersensgade 5
Petersen, Carl W.
Petersen, Egmont H. (= P. Petersen), Frederiksborggade 1
Petersen, J. Chr., Store Kirkestræde 1
Petersen, Ludvig, Vendersgade 28
Petersen, H. P., Landemærket 21
Petersen, P., Frederiksborggade 1
Petersen, P. F.
Petersen, Parmo, Fr., Larsbjörnsstræde 1
Philipsen & Co., Litograf, Vesterbrogade 27
Politiken, Integade
Quist (A. Larsen), Snorregade 10
Rasmussen & Olsen, Graabrödretorv 14
Rasmussen, Chr., Baggesensgd. 14
Rasmussen, Ludv. J., Overgaden n. V. 25
Recharté, Badstuestræde 12
Reproduktionsanstalt, Dansk, Citygade 24
Rom, N. C., Vestergade 8
Rosenberg, A., Pilestræde 8
Salomon, Sally, Læderstræde 1
Sandberg, H. L., Litograf, Krystalgade 14

Standard, Aktieselskab
Schmitz, F. A., Kompagnistræde 32
Schouw, Chr. & Co., Köbmagergade 62
Schouw, Vict. & Co., Litograf, Nordvestvej 14
Schultz, J. A., Niels Juelsgade 12
Schönberg, J. A. & Co., Lille Strandstræde 14
Simesen, A. J., Niels Juelsgade 11
Sivertsen, Joh. Ludv., Litograf, Vestergade 22
Socialdemokraten, Nörre Farimagsgade 47
Staal, E., Tornebuskegade 5
Stenersen, Th., Dannebrogsgd. 8
Sunnerts Eftf., Teglgaardstræde 5
Svendsen, Jul., Österbrogade 41
Svendsen, R., Peder Skramsgade 6
Svendsen, S. C., Knabrostræde 28
Söeborgs Eftf., Litograf, Fiolstræde 36
Sörensen, C., Dannebrogsgade 2
Sörup, W., Gammel Mönt 30
Thiele, H. H., Walkendorfsgade 7
Thiele, S., Laxegade 8 (& Merkantil-Trykkeriet)
Thomassen, T. R., Citygade 21
Thomsen, C. Th., Nyhavn 11
Trier, Bredgade 32
Truelsen, Martius, Stormgade 16
Valentin & Lund, Niels Juelsgade 9
Weiss, Fr., Köbmagergade 62
Wennström, E.
Wennström, Bernh., Brogade 14
Writh, O., Læderstræde 3

LEMVIG:
Hestbech

LYNGBY:
Hartmann, Mar. S. A.
Herdahl, Carls, Enke
Petersen, Just. Chr. H.

LÖGSTÖR:
Lögstör Avis (Edv. Jörgensen)
Nielsen, Annæus

MARIBO:
Andersen, Martin
Dein, I. R. (Lollands-Posten)

MARSTAL:
Findling, J.

MIDDELFART:
Eilersgaard
Larsen, Alfr. (Vestfyns Avis)
Middelfart Venstreblad (Thybjærg)

NAKSKOV:
Larsen, L.
Petersen, N. Th. (Nakskov Tidende)
Vestlollands Avis

NEXÖ:
Gornitzka

NYBORG:
Nyborg Avis
Nyborg-Posten
Schönemann, V.

NYKÖBING PAA FALSTER:
Clausen, Rasmus
Niemann, C.

Olsen, L.
Pontoppidan, C.
Stiftsbogtrykkeriet

NYKÖBING PAA MORS:

Fog (Morsö Folkeblad)
Morsö Dagblads Bogtrykkeri
Nielsen, Andreas
Petersen, Andr. Aug.

NÆSTVED:

Bang
Faxholms Bogtrykkeri
Jacobsen, M. Chr.
Christensen, Carl
Christensen, N. P.
Næstved Avis
Næstved Tidende (C. V. Petersens Sönner)

ODDER:

Kjeldsen

ODENSE:

Andelsbogtrykkeriet
Clausen, C. F.
Dreyer
Exprestrykkeriet
From, L. P.
Fyens Tidende (Vennerwald)
Fyens Venstreblad (Slengerik)
Güth, Carl
Hagen & Sivertsen, Aktieselskab, Litografer & Æskefabrik
Hansen, H., Litograf
Madsens, Marius Eft.
Madsen, N. L. (= Albani Trykkeriet, Odense Korttrykkeri)
Miloske Etablissement
Mortensen, C. A. & Co., Litografer & Æskefabrik
Nielsen, Chr.
Odense Litografiske Anstalt
Söndergaard, P.
Sörensens Bogtrykkeri
Tiedje, Alfred

PRÆSTÖ:

Præstö Bogtrykkeri (N. Th. Jensen)

RANDERS:

Elmenhoff
Hansen, J. P. U.
Jörgensen, R. F. (Randers Venstreblad)
Loria, Litograf
Mogensen
Nielsen, Chr.
Olsen, Viggo W., Litograf
Rye
Schmidt, Litograf

RIBE:

Centraltrykkeriet (Therkildsen)
Stiftsbogtrykkeriet

RINGKÖBING:

Rasmussen, A.
Ringköbing Amtsbogtrykkeri
Ringköbing Amts Dagblad

RINGSTED:

Folketidende
Hansen, Lud. V. (Sjællandsposten)
Venstres Folkeblad (Glud)

ROSKILDE:
Christjansen
Roskilde Avis (Müller)
Roskilde Dagblad (Marie Jensen)

RUDKÖBING:
Bro, J. P. Chr.
Damkier

RÖDBY:
Pedersen, P.

RÖNNE:
Bornholms Avis & Amtstidende
Bornholms Dagblad
Bornholms Tidende (Smidt)
Colberg
Kieffer
Madsen, Vilh.
Möller, P., Litograf

SAMSÖ:
Kleis, R.
Jörgensen, S. A.

SILKEBORG:
Johansen, Kr.
Silkeborg nye Bogtrykkeri
Sörensen, Hans Soph.

SKANDERBORG:
Larsen, A. Bernh.
Skanderborg Amts Avis

SKELSKÖR:
Larsen, E. V. (Skelskör Avis)

SKERN:
Strandbygaard

SKIVE:
Petersen, Lauritz
Skive Dagblad Bogtrykkeri
Skive Folkeblad
Skive Papirforsyning & Bogtrykkeri

SLAGELSE:
Hansen, H. P.
Louw, T. J.
Slagelseposten
Sorö Amtstidende

SORÖ:
Häusser, F.
Sorö Bogtrykkeri

STEGE:
Jensen, Hans J.
Tommerup

STOREHEDINGE:
Olsen, Siegfr.

STRUER:
Christensen, M.

STUBBEKÖBING:
Fönss

SVENDBORG:
Behrends, Andr.
Bondegaard (Svendborg Avis)
Centraltrykkeriet
Folkebladet (Egebjerg)
Meyer, P.
Svendborg Amtstidende (Vogel Jörgensen)
Westermann

SÆBY:
Andreasen, Chr. L.

THISTED:
Vestjylland (Lauritz Olsen)
Thisted Amtsbogtrykkeri
Thisted Amts Tidende

VARDE:
Kjelst
Ribe Amtsbogtrykkeri

VEJEN:
Carlsen, Ernst

VEJLE:
Exprestrykkeriet
Hertz's Bogtrykkeri
Udbye, Niels
Vejle Amts Folkeblad

VESTINDIEN:
St. Thomas: L. Nolte
St. Croix: John T. Quin

VIBORG:
Backhausen
Christensen, Niels
Jacobsen, Adolf
Stiftsbogtrykkeriet
Viborg Amtstidende (Fr. Möller)

VORDINGBORG:
Thune
Villerup

ÆRÖESKÖBING:
Andersen, F. H.

BOK- OCH STENTRYCKERIER I FINLAND

BJÖRNEBORG:
Andersin, Otto
Satakunta tr.
Wahlstein, Emil

BORGÅ:
Werner Söderström osakeyhtiös tryckeri
Tryckeri- och tidningsaktiebol.

BRAHESTAD:
Rossander, Rob.

EKENÄS:
Ekenäs Tryckeri Aktiebolag

FILPPULA:
Serlachius, G. A., aktieb. (acc.-tr.)

FREDRIKSHAMN:
Tryckeri- och tidnings-aktiebolagets tryckeri
Uusi Kansan kirjapaino

GAMLAKARLEBY:
Aktiebolaget Österbottningens tryckeri

HANGÖ:
Hangö Tryckeri- och Tidnings-aktiebolag

HEINOLA:
Wäänänen, A. G.

HELSINGFORS:
Aktiebolaget Handelstryckeriet
Aktiebolaget Lilius & Hertzberg Osakeyhtiö
Aktiebolaget F. Tilgmanns bok- och stentryckeri samt kemigrafi
Arvidssons, G., litografiska atelier
Bäckman, K. F.
Dahlberg, O. J. (acc.-tr.)
Finlands Banks sedeltryckeri
Finska accidenstryckeriet
Frenckellska tryckeri aktiebolaget
Helsingfors accidenstryckeri
Helsingfors Centraltryckeri och Bokbinderi Aktiebolag
Hufvudstadsbladets nya tryckeri
Helsingiu Suomalaisen Sanomalehti Osakyhtiön kirjapaino
Järnvägarnes biljett-tryckeri
Kartta-Sigillata tryckeriet

Kejserliga Senatens tryckeri
Kirjapainoyhtiö Valo
Liewendahls, T., litografiska tr.
Lindberg, Alex. F., bok- och acc. tr.
Lindström, O. (acc.-tr.)
Nya bok- och accidenstryckeriet
Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag
Simelii, J., arfvingars boktryckeri aktiebolag
Stabens tryckeri
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakyhtiö
Tidnings- och tryckeriaktiebolaget i Helsingfors
Työväen Sanomalehti osakeyhtiö
Öflund & Petterssons litogr. tr.

IISALMI:
Svahn, H. E.

JAKOBSTAD:
Jakobstads Tryckeri och Tidnings Aktiebolag

JOENSUU:
Joensuun kirjapaino osakeyhtiö
Pohjois Karjalan Kirjapaino osakeyhtiö

JYVÄSKYLÄ:
Gummerus, K. J.
Jyväskylän kirjapainon osakeyhtiö
Keski Suomen kirjapaino

KAJANA:
Kajaanin kirjapaino

KEMI:
Åsvikin, J. E., kirjapaino

KEXHOLM:
Lahtisen, J. O., kirjapaino
Wuoken kirjapaino

KOTKA:
Etelä Suomen kirjapainon osakeyhtiö
Kotka tryckeri-aktiebolag
Pettersson, F. E.

KRISTINESTAD:
Fontell, H., acc.-tr.
Kansallis kirjapaino
Tryckeri- och tidningsaktiebol.

KUOPIO:
Malmström, K.
Osakeyhtiö Kuopion Uusi kirjapaino

LOVISA:
Östra Nylands Tidnings- och Tryckeri-Aktiebolag

MARIEHAMN:
Ålands Tidnings-Tryckeri aktiebolag

(WASA) NIKOLAISTAD:
Hautala, Antti
Heinze, C. A.

Unggren, F. W.
Pohjalaisen kirjapaino
Wasa-Postens tryckeri

NYKARLEBY:
Nessler, J. W.

NYSLOTT:
Etelä Savon kirjapaino

NYSTAD:
Uudenkaupungin Kirjapaino

RAUMO:
Rauman kirjapaino osakeyhtiö

S:T MICHEL:
Blomfelt, O. B.
Kirjapaino Saima boktryckeri
Mikkelin Sanomain kirjapaino

SORDAVALA:
Sortavalan kirjapainon osakeyhtiö

TAMMERFORS:
Accidenstryckeriet Suomi
A. bol. Tammerfors Nyheters tr.
Jansson & Co., G. E.
Kirjapaino osakeyhtiö "Sanoma"
Kustannus ja kirjapaino Osakeyhtiö Sampo
Tammerfors Stentryckeri Aktiebolag
Tampereen Kirjapaino osakeyhtiö
Tampereen Uutisten osakeyhtiön kirjapaino

TAVASTEHUS:
Osakeyhtiö Hämäläisen kirjapaino
Hämeen Sanomain kirjapaino
Hämeenlinnan Uusi Kirjapaino

TORNEÅ:
Heickell, J. W.
Nya Tryckeriet, G. A. Ryynänen

ULEÅBORG:
Bergdahl, B. B.
Kalevan uusi kirjapaino
Marjamaa, H. W., acc.-tr.
Oulun uusi kirjapaino
Sutinen, Abr., acc.-tr.
Uleåborgs Boktryckeri Aktiebolag

WIBORG:
Frankenhauser, Georg, litogr. & acc.-tr.
Karjalan Kirjapaino osakeyhtiön kirjapaino
Lagerspetz, J. E.
Miettinen, F. E.
Tiedemann & Kumpp
Miettinen, F. E.
Wiipurin uusi kirjapaino ja Sanomalehti osakeyhtiö
Zilliacus, N. A.
Östra Finlands tryckeri

VILLMANSTRAND:
Lappeenrannan kirjapaino

ÅBO:
Aktiebolaget Polytypos
Ammattilaisten kirjapaino o. y.
Kajetshijs, Aug., stentryckeri

Litografiska anstalten
Pås- & Kuvertfabriken i Åbo Aktiebolag
Turun Suomalainen Kirjapaino ja Sanomalehti Osakeyhtiö
Wilén & Co., G. W.
Åbo stentryckeri-aktiebolag
Åbo Tidnings Tryckeri Aktiebolag

ANNONS-AFDELNING

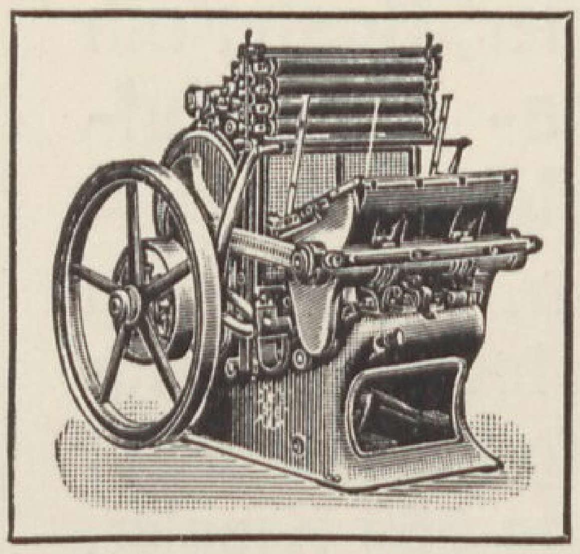

J. G. SCHELTER & GIESECKE LEIPZIG

VÄRLDSUTSTÄLLNINGEN
PARIS 1900 · GRAND PRIX

J. G. SCHELTER & GIESECKE MASKINFABRIK ≈ LEIPZIG

PARIS 1900 GRAND PRIX

Digeltryckspress PHÖNIX

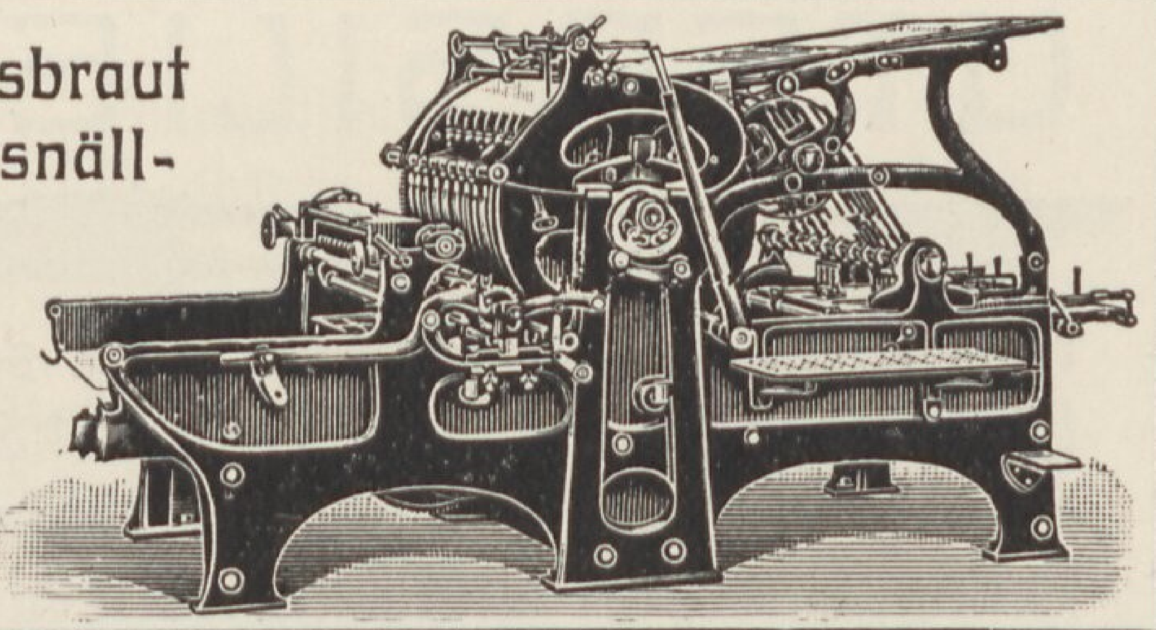
med cylinder-färgverk i 9 olika storlekar för finaste och svåraste Accidenstryck samt för Präglingar ≈ Cirka 3500 stycken levererade ≈ ≈ ≈ ≈ ≈ ≈ ≈

STEREOTYPIAPPARATER

≈ Cirka 500 stycken Stereotypiinrättningar levererade ≈

Windsbraut Entursnällpress

i 6 olika storlekar

SÄKERHETSHISSAR

för Person- och Varubefordring. Ca. 1950 hissar levererade

VALSKOK-KITTLAR

Transmissions · Transportvagnar

Generalagenter: för Danmark Just Warburg ≈ Köpenhamn för Sverige och Finland: A.-B. Gust. Carlsson & Co., Stockholm ≈ för Norge: Jens Aanesen Christiania

Prenumerationspris:

helt år kr. 7.20
pr häfte 60 öre

1904
Femte årgången

Nordisk Boktryckarekonst utkommer med 12 nummer per år

Kommissionärer antagas å platser, där sådana förut ej finnas

Nordisk Boktryckarekonst

Skandinavisk tidskrift för de grafiska yrkena

Utgifvare: Bröderna Lagerström, Stockholm

Enda grafiska facktidskrift i Skandinavien

Omväxlande innehåll = Lärorika och intressanta pristäflingar

Afdelning för arbetsinlämning

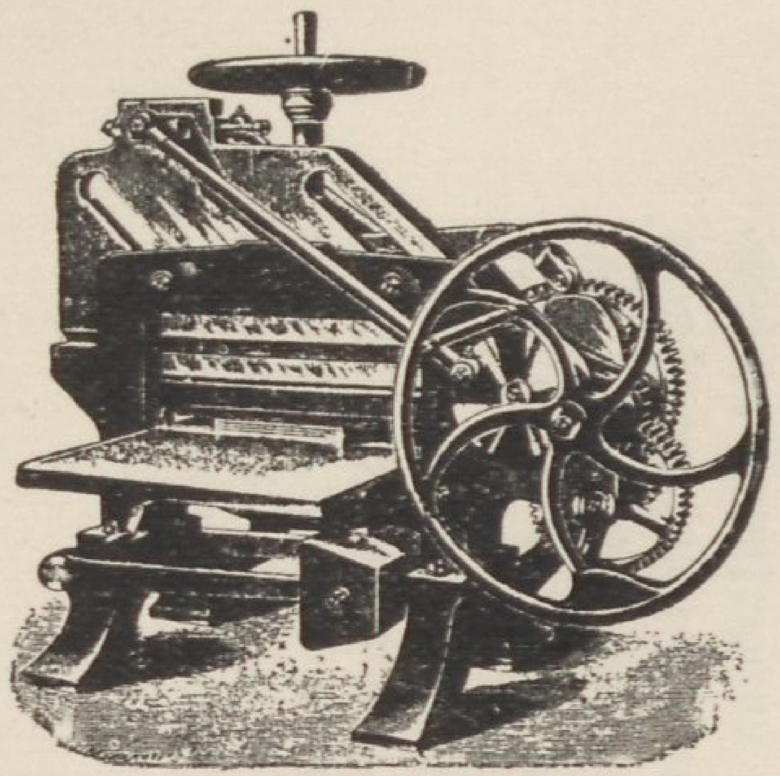
Lämpligaste annonsorgan i Norden för grafiska firmor

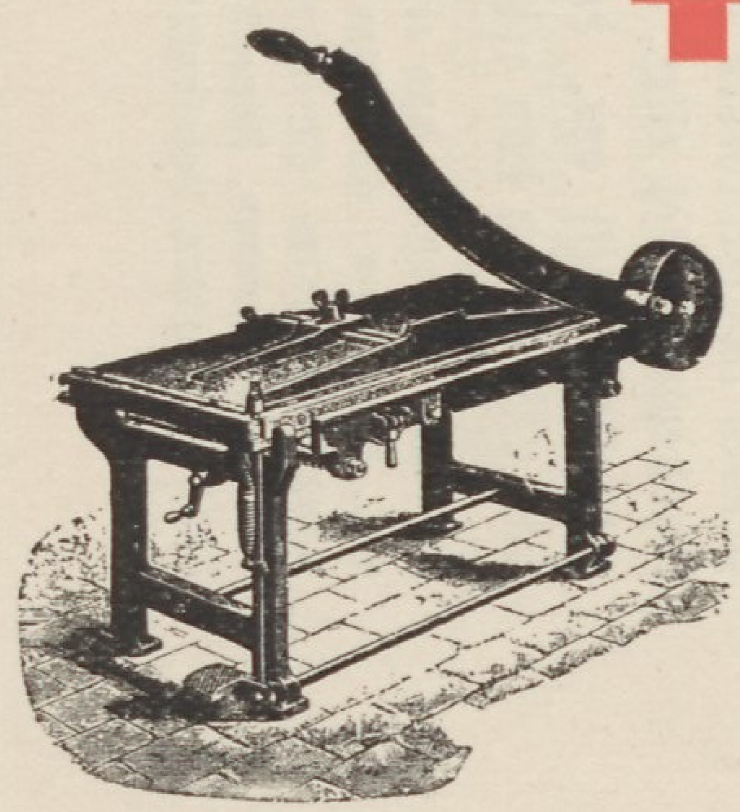
Afdelning för platsannonser

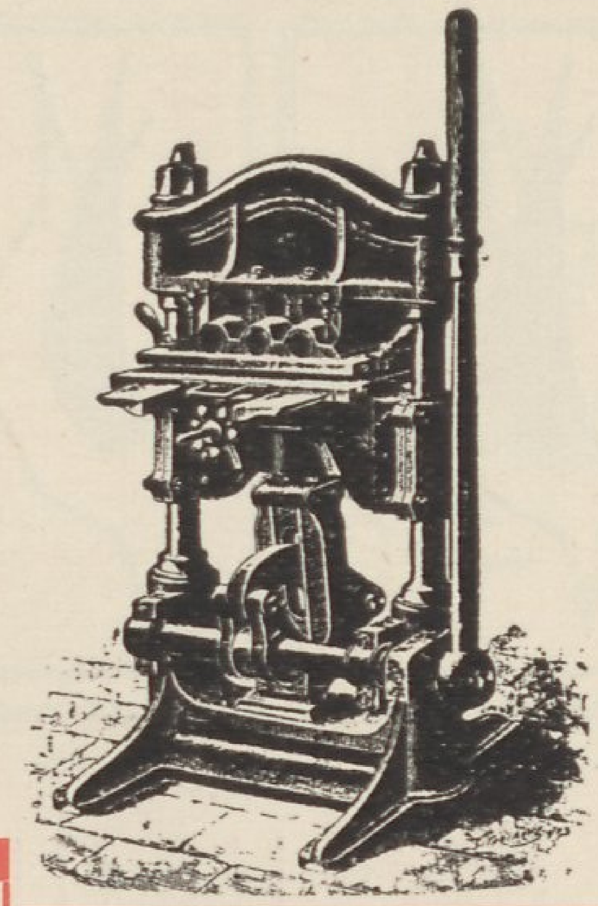
Nordisk Boktryckarekonsts fackbibliotek

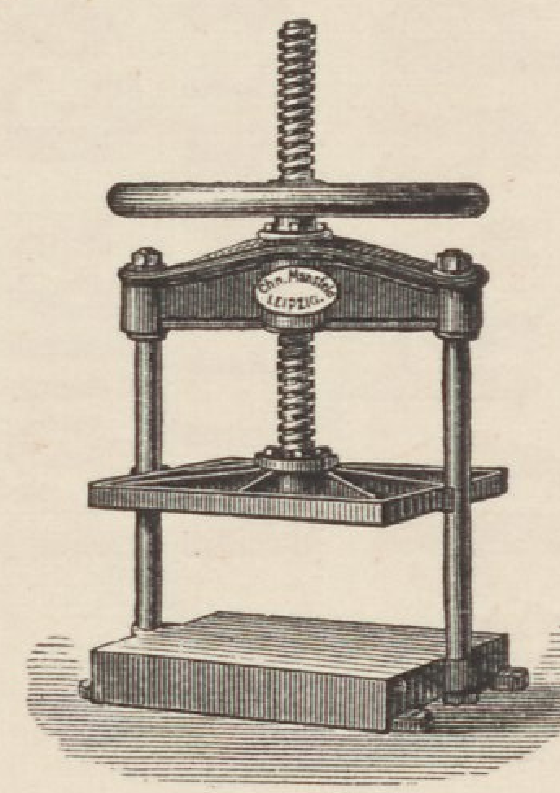
Intressant och lärorik serie handböcker för enhvar typograf

Vid inköp af nya Stilgarnityr

torde särskildt beaktas att vi hafva öfver 600 olika, kuranta Lagerstilar gjutna på vårt af »Tyska Boktryckare-Föreningen» såsom den enda riktiga reformen erkända

Universal-Stillinie-Systemet

Utförlig beskrifning öfver detta vårt stilmateriels tekniska företräde står till förfogande

Stilgjuteri Genzsch & Heyse, Hamburg

Grundadt 1833 · Paris 1900: Guldmedalj · S:t Louis 1904: Grand Prix

Agent för Sverige och Finland:
C. F. Strömbäck, Stockholm
Agent för Norge:
Olaf Gulowsen, Christiania

Uppsatt af vår "Grasset-Antiqua"

Uppsatt af vår nya accidensstil "Auriol"

Stilgjuteri Genzsch & Heyse

Grundadt 1833 Hamburg, hösten 1904

Sedan vår firma år 1900 på Världsutställningen i Paris erhöll den högsta utmärkelse som då utdelades för Stilgjuteriprodukter, nämligen Guldmedalj, hafva vi nu af Internationella Prisnämnden på

Världsutställningen i S:t Louis
tilldelats högsta utmärkelsen

Grand Prix

såsom erkännande för våra Stilgjuteritillverkningars tekniska och konstnärliga fulländning.

Vi bedja Eder vara förvissade om att vi äfven framgent alltid skola sträfva efter att i hvarje hänseende förblifva på höjden af vår industri.

Högaktningsfullt

Genzsch & Heyse

Ombud för Sverige och Finland:

C. F. Strömbäck, Stockholm

För Norge: Olaf Gulowsen, Christiania

Uppsatt af vår "Venetianische Schreibschrift"

Genzsch & Heyse

Stilgjuteri · Grundadt 1833 · Hamburg

S:t Louis 1904:

Grand Prix

Högsta utmärkelse

Paris 1900: Guldmedalj

Rikt urval af bok- och tidningsstilar i talrika, bepröfvade originalskärningar · Största fullkomlighet som kan uppnås i metall-legering och största omsorg vid utförandet af alla beställningar

Agenter

För Sverige och Finland:
C. F. Strömbäck
Stockholm

För Norge:
Olaf Gulowsen
Christiania

Uppsatt af vår "Reklameschrift Baltisch" och "Otto-Hupp-Ornamente"

Genzsch & Heyse

Stilgjuteri hamburg

Grundadt 1833

S:t Louis 1904:
Grand Prix
högsta utmärkelse

Rikt urval af bok- och tidningsstilar i talrika originalskärningar

Agenter: För Sverige och Finland: C. F. Strömbäck, Stockholm För Norge: Olaf Gulowsen, Christiania

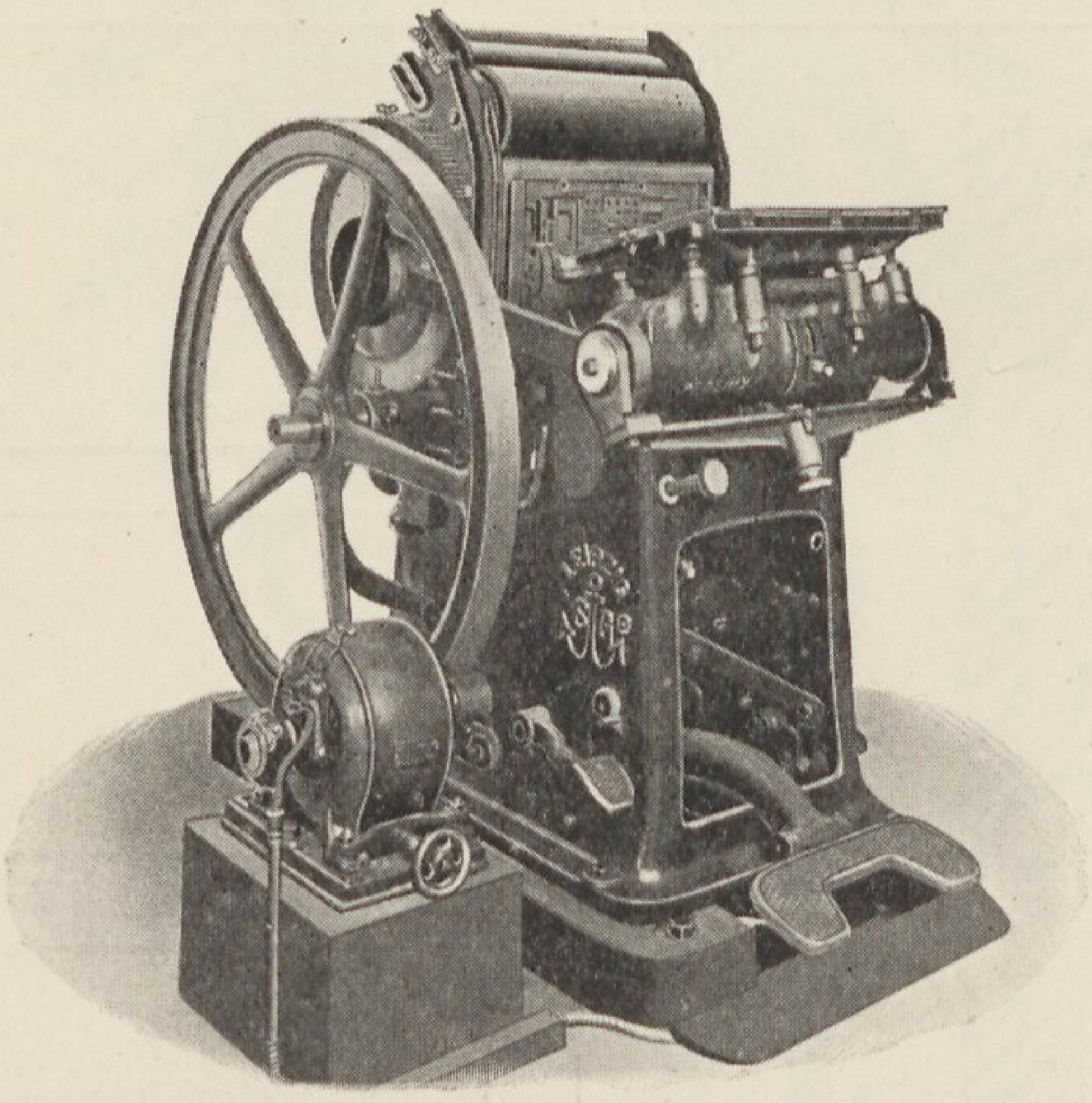
Uppsatt af vår "Neu-Deutsch" och "Otto-Hupp-Ornamente"

Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget

Vesterås

Stockholm · Göteborg · Malmö
Sundsvall · Gefle · Norrköping

Elektriska anläggningar för tryckerier

Utförda anläggningar

Centraltryckeriet	Stockholm	74	motorer	131 hkr
Riksbankens Sedeltryckeri	„	20	„	25 „
Stockholmstidningen	„	8	„	49 „
Generalstabens Lito. Anstalt	„	6	„	
Hasse W. Tullberg	„	22	„	20 „
Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B.	Göteborg	7	„	
N. J. Gumpert	„	8	„	
Almqvist & Wicksell	Upsala	4	„	

m. fl., m. fl.

FREDR. WAGNER

STOCKHOLM & GÖTEBORG

Telegrafadress: Fredwagner

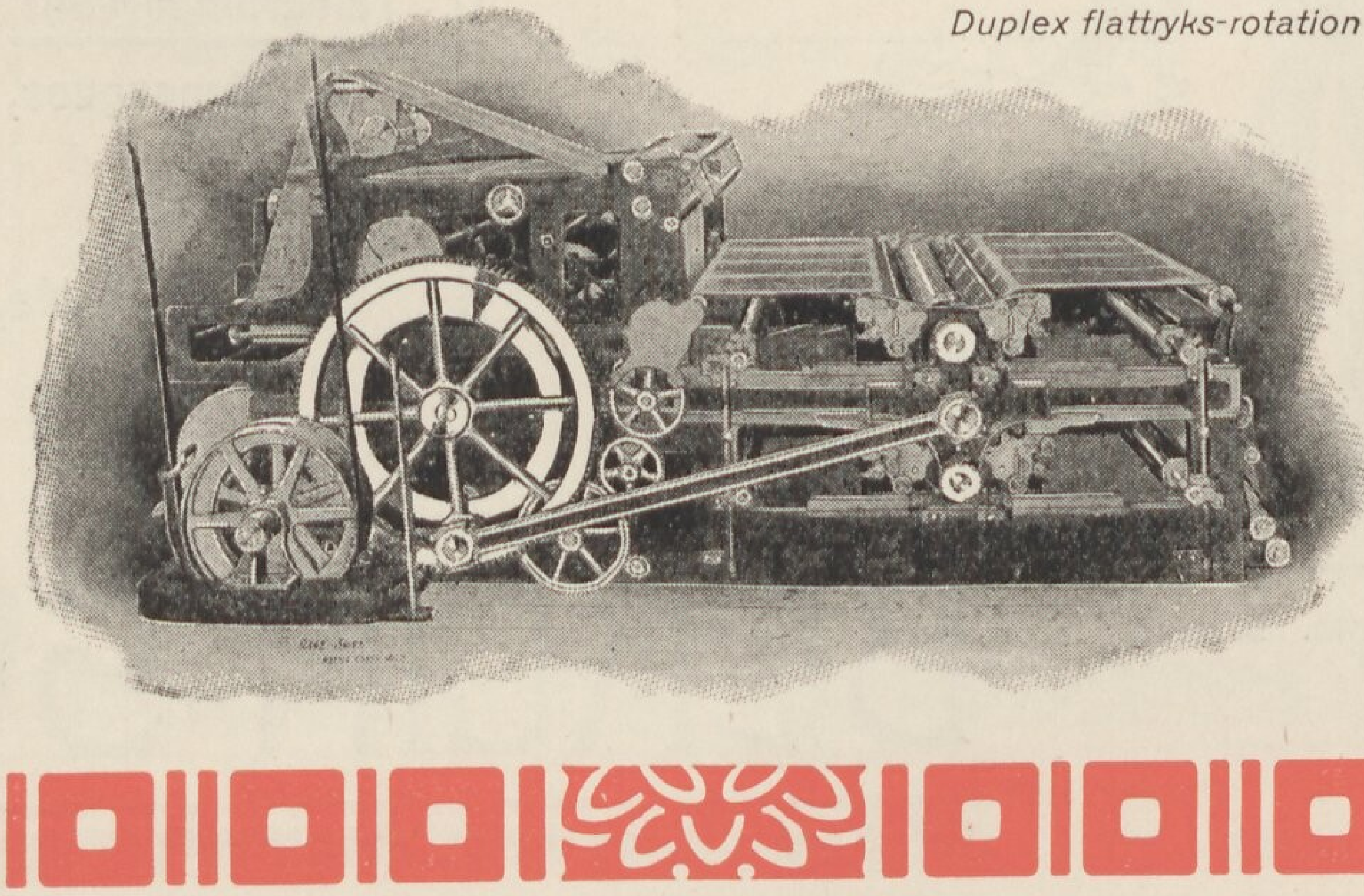
Tryckeri-Maskiner
och material
af alla slag
Pappersaffär
en gros

Telefoner Stockholm:
Allm. 811 & 922
Riks. 3676

Telefon Göteborg:
Riks. 6240

Representerar följande förstklassiga firmor:

König & Bauers snäll- och illustrationspressar samt rotationsmaskiner.
H. Berthold, Berlin, messingslinier och stilar i modernt snitt.
Typopraph, G. m. b. H., Berlin, sättmaskinen „Typograph".
Chr. Hostmann, Celle, svarta och kulörta färger för bok- och stentryck.
Rockstroh & Schneider Nachf. A.-G., Dresden, digelpressen „Victoria".
Aug. Fomm, Leipzig, bokbinderimaskiner.
K. Gebler, Leipzig, häftmaskiner.
A. Hogenforst, Leipzig, „Diamant"- pressar, maskiner för stereotypi och galvanoplastik.
Duplex Printing Press Comp., Battle Creek, Mich., flattrycksrotationer.
M. A. Hochgesang, München, litografiska stenar.
Friedheim & Sohn, Berlin, kartongfabrik.
Rud. Fomm, Leipzig, messingsstilar för bokbindare.
Hugo Koch, Leipzig, litografiska, ljustrycks- och blecktryckspressar.
Gebr. Tellschow, Berlin, kuvert- och påsmaskiner.
A.-B. Dux, Stockholm, iläggningsmaskiner.

Duplex flattryks-rotation

Wilhelm Woellmer's Stilgjuteri

och Messinglinie-Fabrik

Gesetzt aus der Mercedes-Antiqua

Fullständiga tryckeriuppsättningar ständigt på lager.
Kataloger och nyhetshäften sändas på begäran.

No. 2707. M. 3.—

Telegramadress:
Typenguss, Berlin.

Telephon:
Amt VI, No. 3051.

BERLIN SW.

Ludwig & Mayer

Stilgjuteri

Frankfurt a. M.

Bästa metall
Felfri
gjutning

o

Ständigt
Lager för
uppsättning
af
kompletta
tryckerier

anbefaller sina speciella nyheter i Stilar och Ornament af alla slag.

General-Agenter för Sverige och Finland:

Gumælius & Komp.

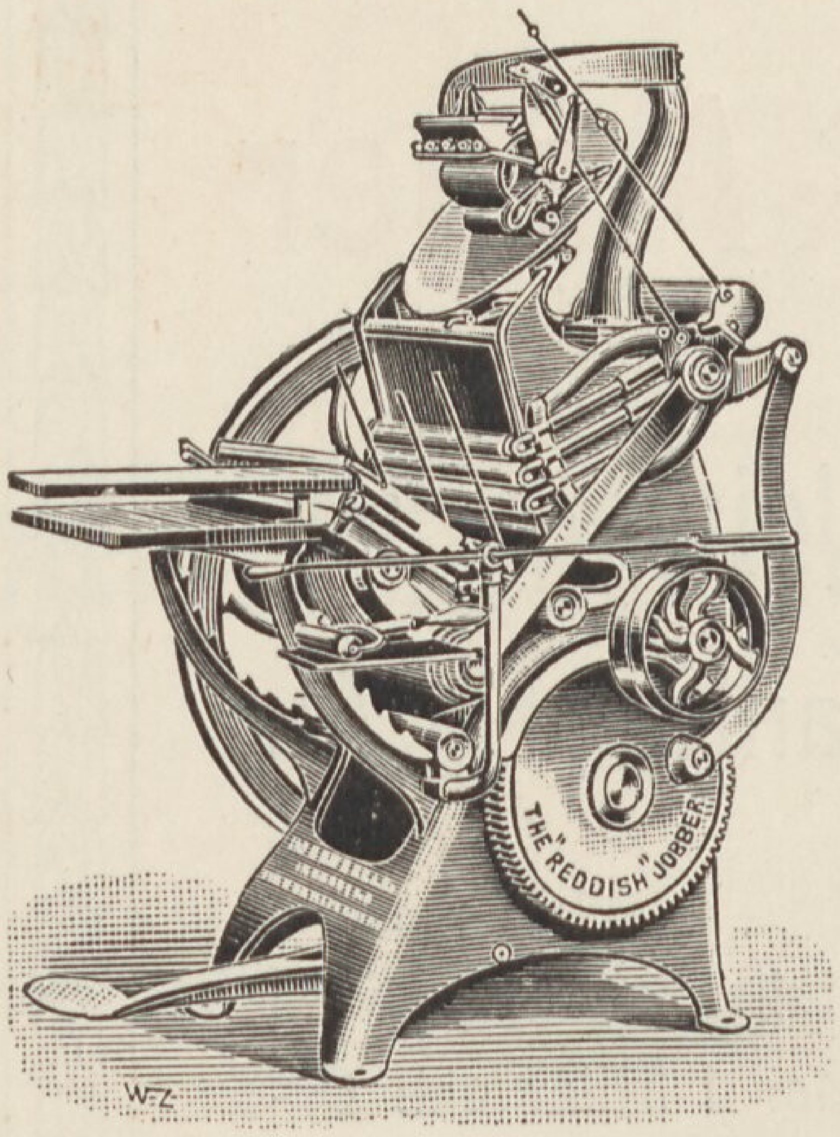
Stockholm

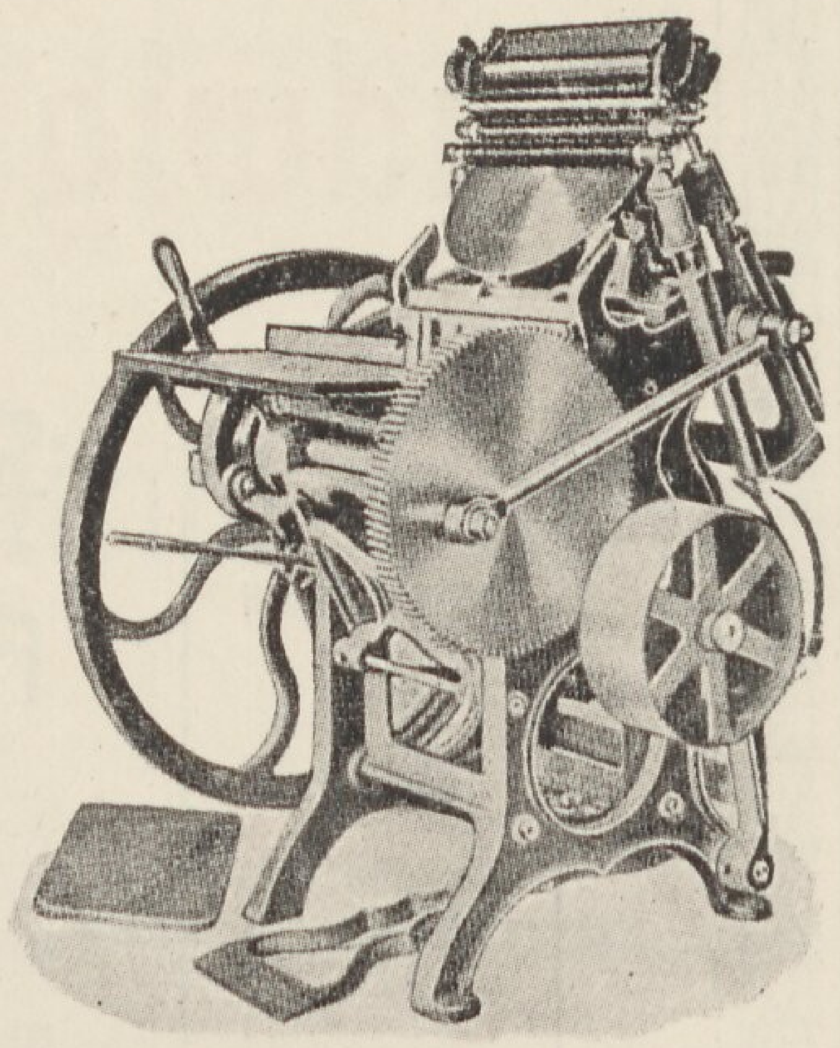
Satt med Werk-Grotesque och Empire-Jnfattning från Ludwig & Mayer.

GUMÆLIUS & KOMP., Stockholm

ENSAMFÖRSÄLJARE FÖR

REDDISH JOBBER — GORDON JOBBER

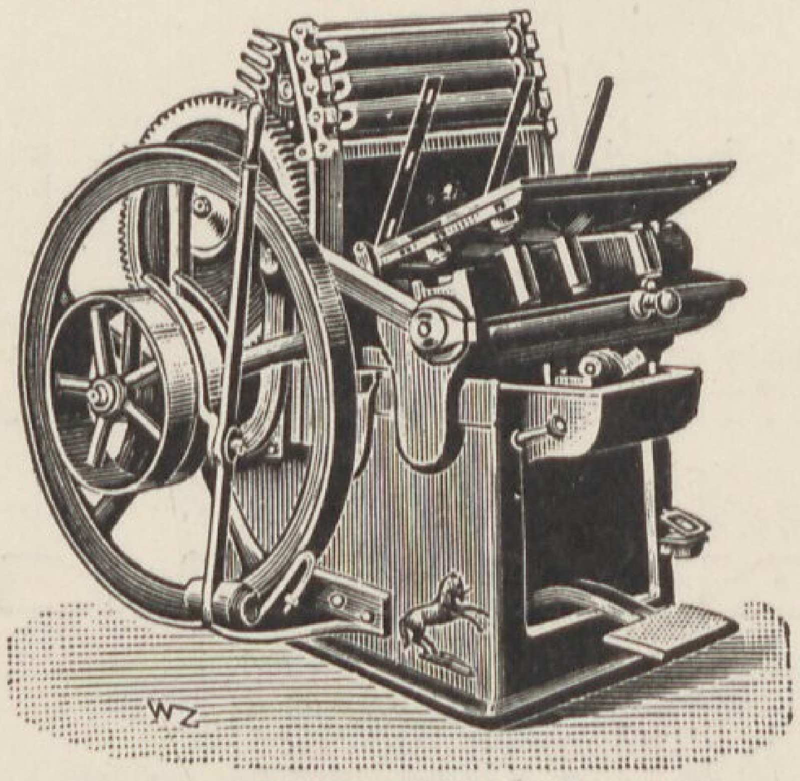

N:o	Inre ramvidd	Pris komplett med dubbelt färgverk	
		För trampkraft	För tramp- & driftkraft
	Cm.	Kr.	Kr.
2	25 × 38	1340	1400
3	30 × 45	1740	1800

Maskinerna tullfritt och franco Stockholm

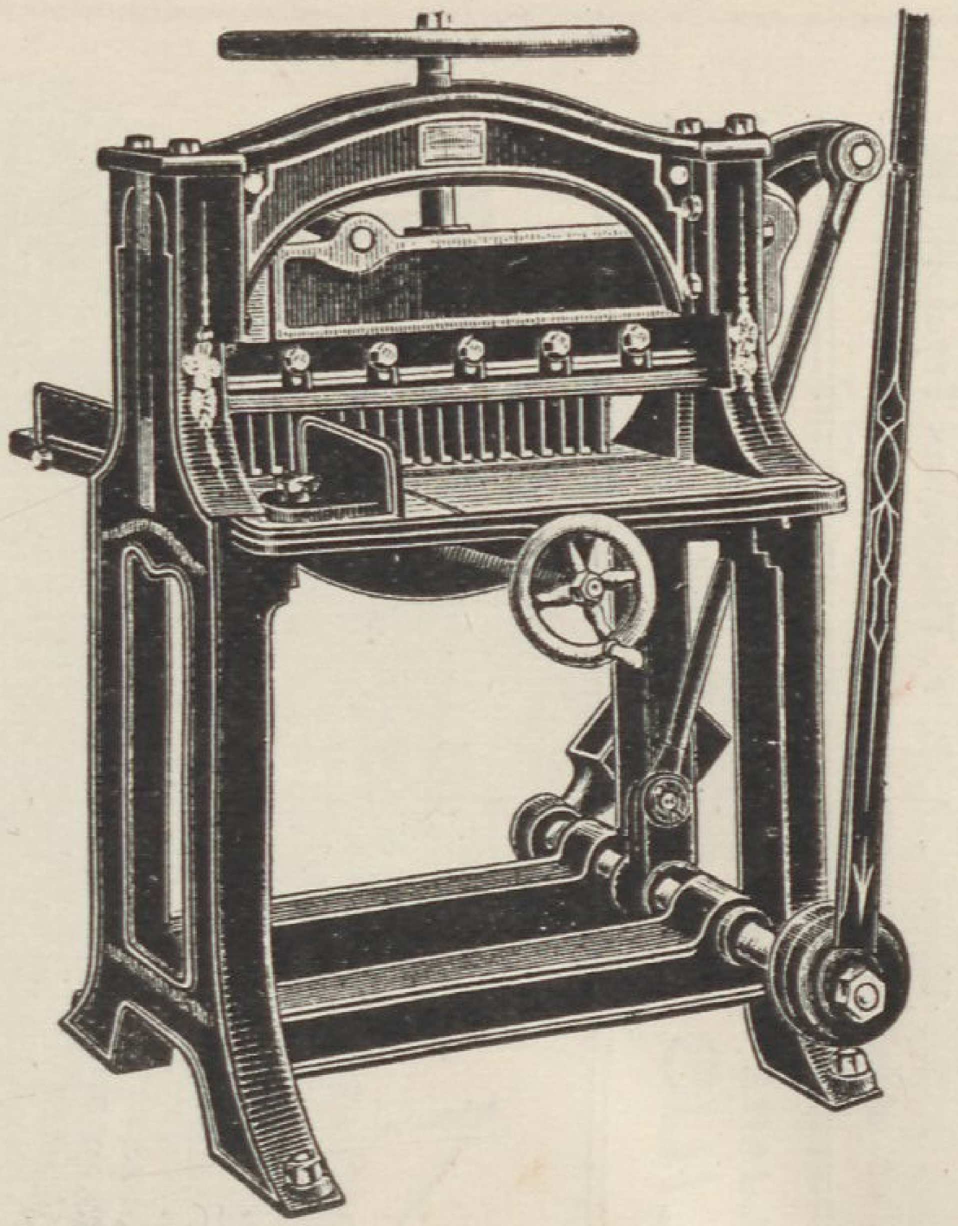
N:o	Inre ramvidd	För trampkraft	För tramp- & driftkraft
	Cm.	Kr.	Kr.
1	$17\frac{1}{2} \times 27\frac{1}{2}$	600	650
2	20 × 30	700	750
3	25 × 38	900	950
4	30 × 45	1150	1200
5	35 × 50	1500	1550
6	36 × 55	1800	1850

COLT'S ARMORY

N:o	Inre ramvidd	För trampkraft	För tramp- o. driftkraft
	Cm.	Kr.	Kr.
I	25 × 38	1700	1800
II	33 × 48	2100	2200
III	35 × 56	2300	2400

CHANDLER & PRICE'S
SKÄRMASKIN

N:o		skärlängd		vigt c:a		pris	
N:o	I,	skärlängd	58 cm.,	vigt c:a	410 kg.,	pris	425 kr.
„	II,	„	66½ „	„ „	425 „	„	575 „
„	III,	„	76 „	„ „	650 „	„	750 „

Inklusive 2 knifvar och 2 skärlister.

CHANDLER & PRICE'S
KORREKTURPRESS

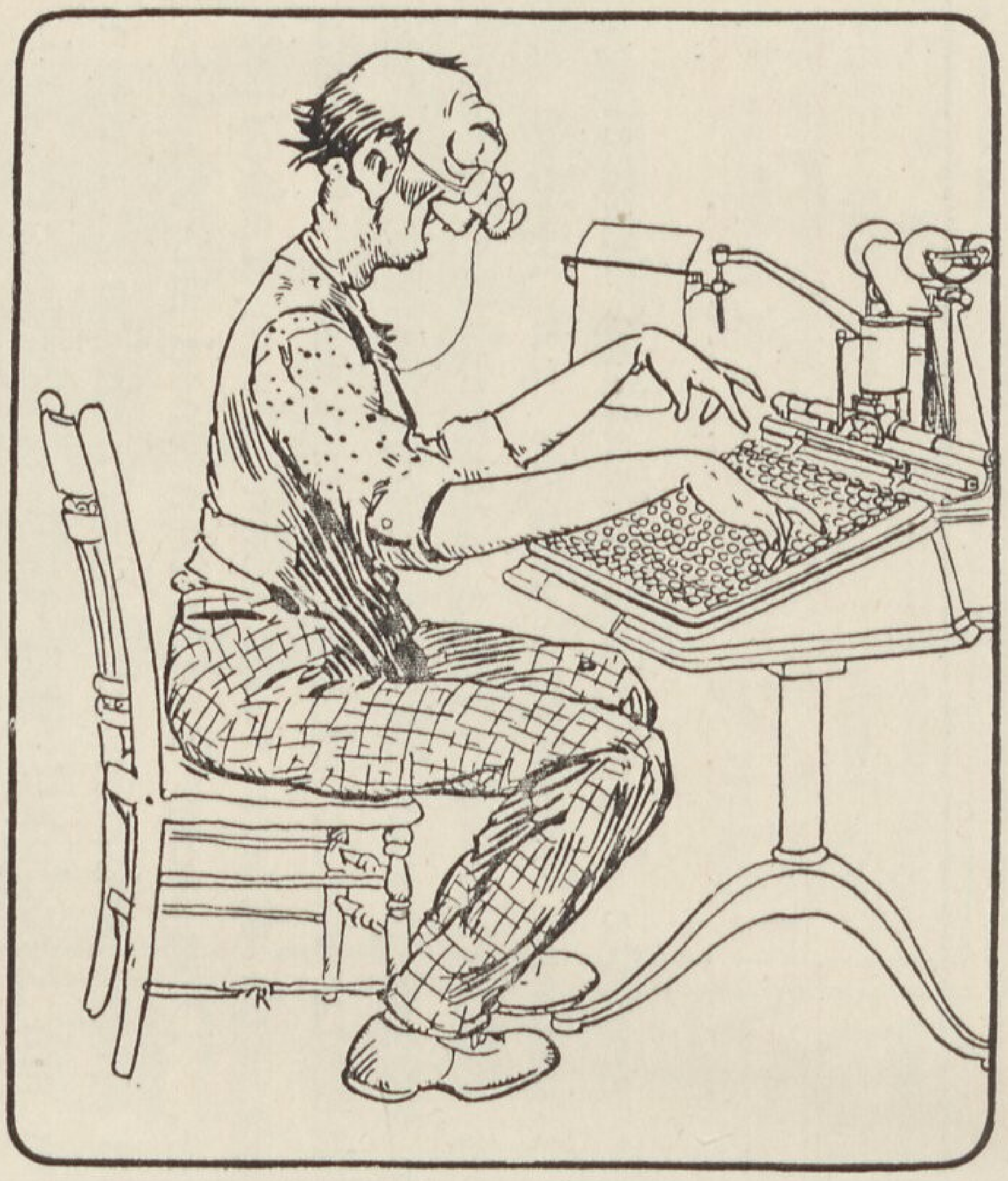
Denna korrekturpress är särdeles stark och välgjord. Är försedd med valnötskåp för färger och papper. Den massiva järncylindern är betäck med bästa filt. 40 × 78 cm. Pris Kr. 175.

ENSAMFÖRSÄLJARE FÖR SKANDINAVIEN o. FINLAND: **GUMÆLIUS & KOMP., Stockholm**

there is practically no
(3) Metal will leak
while metal is melting
The crucible is one
ue to too rapid expan-
prevent this, the heat
ıeldom done. (4) The
er of the smallest slug
ide of all other slugs,
l-elevator lever can be
this carefully to avoid
hrough the pot jacket
osed. with asbestos if

nent Printing-office at
ncreased by the addi-
ıd two double-deckers,
ıs office now has ten

Type which is loaded
n and dry. This is an
g. Attention must be
s well as the face, and
placing it in the loader.
ced in the loader when
ıe is a matter of some
nths, it is well to be
is used in the office of
ork. The illustration
be made by any car-
binet to hold fourteen
feet 8 inches high, 24
door in front. Inside
h to hold two galleys.
full width of the cabi-
as shown in the cut.
s on and is fastened to

THE SMILE THAT WON'T COME OFF.

There was an old printer named Chase,
Who used to pick type from a case;
It's now easily seen
He's got a machine,
Which accounts for the smile on his face.
— *One-Type-at-a-Time.*

THE Wood & Nathan Company, New York city, sole selling agents of the Lanston Monotype, have begun the publication of a breezy eight-page paper called *One-Type-at-a-Time*, in the interest of the Monotype. The arguments for Monotype superiority are interestingly presented by means of facts and cartoons. The paper will be issued monthly for free distribution.

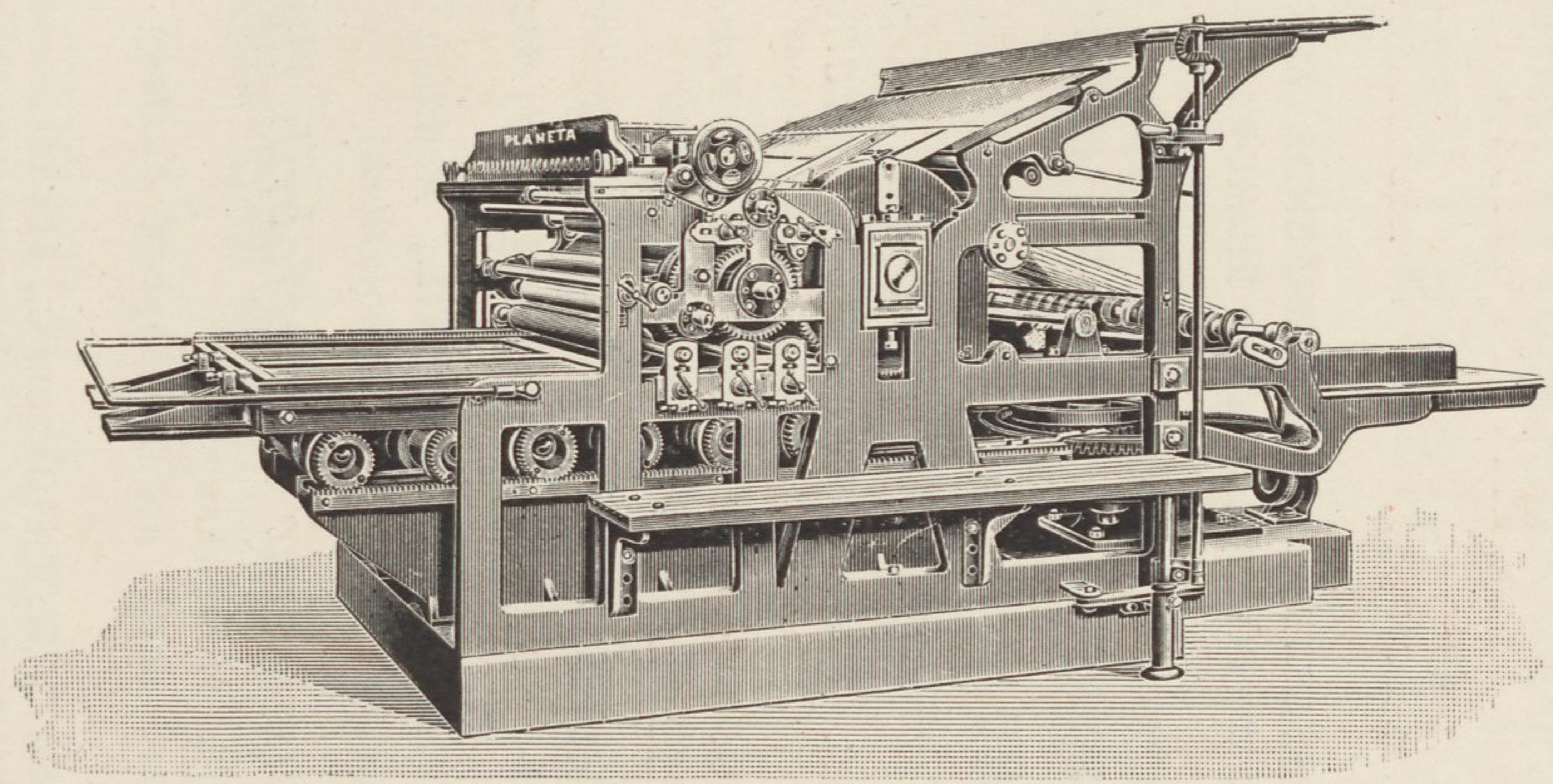
Dresdner Schnellpressenfabrik

Hauss, Sparbert & Dr Michaëlis, Coswig i Sa.

Ensamförsäljare för Skandinavien: **Lennings & Hüsing,** Hamburg

Modernaste maskiner Förstklassigt fabrikat

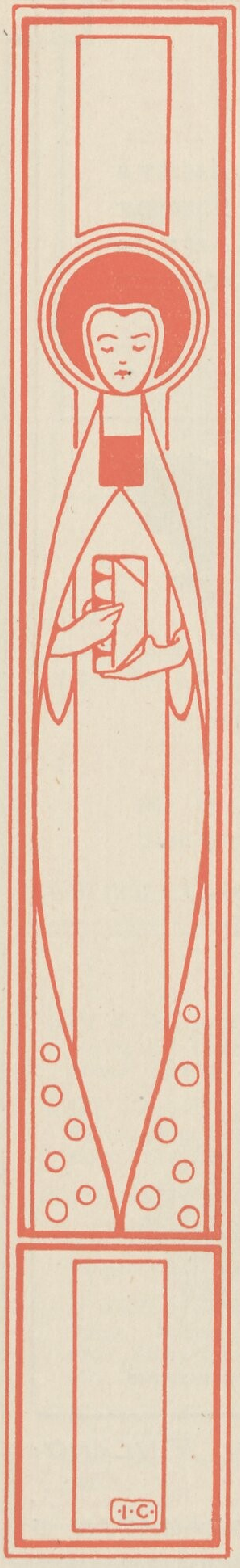
Prospekt och prislista på begäran

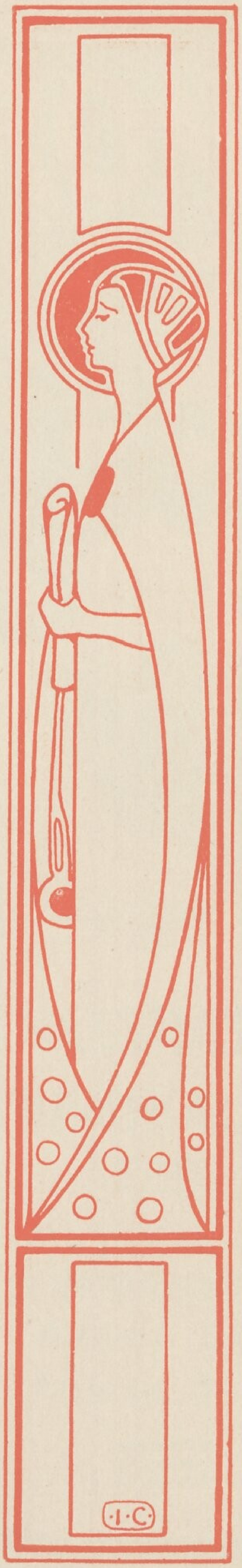

Snällpressen "Planeta" med 2, 3 och 5 formvalsar

"PLANETA" arbetar till största tillfredsställelse i förnämsta tryckerier i in- och utlandet och har i fackkretsar blifvit erkänd som nutidens förnämsta snällpress. En "Planeta" med 5 formvalsar arbetar sedan Mars 1903 hos Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B., Göteborg

Einf. S. 125

I·C

FABRIKEN
TYPOCAROMA
STOCKHOLM
SPECIAL-
FABRIK
FÖR TILL DEN
GRAFISKA KON-
STEN HÖRANDE
FÄRGER
FERNISSOR
VALSMASSA
KEMIKALIER
Telegramadress:
TYPOCHROMA
Rikstel. 388
Allm. tel. 3682

TRYCK OCH FÖRLAG: WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B., GÖTEBORG. ILLUSTRATIONER FRÅN WALD. ZACHRISSONS REPRODUKTIONS-ATELIER. TRYCKNINGEN PÅBÖRJAD DEN FÖRSTE NOVEMBER OCH AFSLUTAD DEN SJUTTONDE DECEMBER 1904

BOKTRYCKERI
KALENDER
1904